

KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNY

SZERKESZTI

MAGYARY ZOLTÁN

Kísérlet Kolozsvárott a közigazgatás és társadalom együttműködésére

CSIZMADIA ANDOR

A devizagazdálkodás közigazgatása

MEZNERICS IVÁN

Nemzetiszocialista mezőgazdasági munkaerőgazdálkodás

SZILÁGYI LÁSZLÓ

Az ipari és kereskedelmi élet háborús iparjogi korlátozása

CSETÉNYI SÁNDOR

Gazdasági önkormányzat Európa német fennhatóság alatt álló országaiban

KARAY KÁLMÁN

Külföldi jogfejlődés

A lengyelországi főkormányzóság gazdasági kamaráinak felállításáról szóló rendelet. — A hollandiai ipari gazdaság önkormányzatának felépítéséről szóló rendelet.

Tudomány és élet

A miniszterelnök — gazdasági csúcsminiszter (Magyary Zoltán). — A tatai népfőiskola. — U. N. R. R. A. (Göbel József). — Törökország közigazgatási beosztása.

KIADJA A

MAGYAR KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNYI INTÉZET

BUDAPEST

1944

Kettős szám, ára 4.— P.

KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNY

MEGJELENIK ÉVENKINT TIZSZER.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: MAGYAR KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNYI INTÉZET, BUDAPEST, IV., PÁZMÁNY PÉTER-TÉR 1.

I. EMELET, 116. SZ. — TELEFON: 184—623.

TARTALOM:

Kísérlet Kolozsvárott a közigazgatás és társadalom együttműködésére	CSIZMADIA ANDOR	1
A devizagazdálkodás közigazgatása	MEZNERICS IVÁN	10
A nemzetiszocialista mezőgazdasági munkaerőgazdálkodás	SZILÁGYI LÁSZLO	18
Az ipari és kereskedelmi élet háborús iparjogi korlátozása	CSETÉNYI SÁNDOR	35
Gazdasági önkormányzat Európa német fennhatóság alatt álló országai-ban	KARAY KÁLMÁN	41
Külföldi jogfejlődés		58
A lengyelországi főköormányzóság gazdasági kamaráinak felállításáról szóló 1941. március 3-i rendelet. — A hollandiai ipari gazdaság önkormányzatának felépítéséről szóló 1940. október 31-i rendelet. (Ford. Karay Kálmán.)		
Tudomány és élet		61
A miniszterelnök — gazdasági csúcsminiszter (Magyary Zoltán). — A tatabányai népfőiskola. — U. N. R. R. A. (Göbel József). — Törökország közigazgatási beosztása.		

E szám munkatársai:

Csizmadia Andor dr. Kolozsvár város tanácsnoka. — Meznerics Iván dr. a Nemzeti Bank ügveje. — Szilágyi László dr. a Budapesti Kereskedelmi és Ipar-kamara előadója. — Csetényi Sándor dr. Kereskedelem- és közlekedési miniszteriumi fogalmazó. — Karay Kálmán dr. polgármester (Vác). — Göbel József dr. szföv. üzemi titkár. — Magyary Zoltán dr. egyetemi tanár, a Magyar Közigazgatástudományi Intézet igazgatója.

A Közigazgatástudomány évi előfizetési ára 15 pengő. Jogi személyek, könyvtárak, intézetek részére évi 36 pengő. Az előfizetési ár félévi részletekben is fizethető. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 36.111.

Felelős kiadó: Magyary Zoltán.

KISÉRLET KOLOZSVÁROTT A KÖZIGAZGATÁS ÉS TÁRSADALOM EGYÜTTMŰKÖDÉSÉRE.

A textilanyagok előállítására terén mutatkozó utánpótlási nehézségek az idei télen erősen éreztették hatásukat a városi lakosság ruhaellátásában. Az anyagihiány különösen sújtotta a viszsztatért erdélyi területek lakosságát, mely a huszonkétéves idegen uralom gazdasági nyomása folytán kevésbé rendelkezett tartalékkal s a visszatérés óta pedig nem volt alkalma tartalékot gyűjteni.

A városok között elsősorban természetesen a nagyvárosok lakosságát érintette az anyagihiány s a nehézségek, mint a szegénység és annak tünetei, mindig itt jelekedtek legkiáltóbban. A falvak, vagy mezőgazdasági jellegű városok lakossága ugyanis Erdélyben ruhaellátás terén is háziipara útján önellátásra rendezkedett be s részükre, bár leszűkített keretek között, de biztosítva volt az utánpótlás. A nagy ipari városokban azonban erről szó sem lehetett s mivel a kilátásba helyezett népruházási akció egyelőre csupán a jövőben jelenthetett változást a helyzeten s akkor is csak a hadiüzemekben dolgozó munkások saját személyének, a városigazgatásnak magának kellett átsegíteni a rászoruló lakosságát a tél hidegének elviselésén.

Különösen Kolozsvárott jelentett e kérdés súlyos problémát. Kolozsvár ugyanis Erdélynek legnépesebb városa s így természetesen itt csoportosultak a város vonzó hatásának következtében azok a gyökérnélküli társadalmi elemek, akik rendes foglalkozással, szakképzettséggel nem rendelkeznek, existenciájuk biztosítva nincs s így a gazdasági változások elsősorban őket sodorják válságba s mivel semmi tartalékuk sincs, a nehézségeket ők birják legkevésbé viselni. Másrészt Kolozsvár fogadta be az ország valamennyi törvényhatósága közül a legtöbb menekültet s nem kell különösebben bizonyítani, hogy a menekültek legnagyobb része a rajtuk lévön kívül más ruhaneműt nem hozott magával.

Mivel tehát Kolozsvárt az anyagihiány az említett okok következtében más közületeknél aránylag is súlyosabb nehézségeket okozott, a városigazgatás igyekezett gondoskodni a pótlásról.

Ezért a város főispánjának és polgármesterének kezdeményezésére megindult 1943 novemberében a *kolozsvári téli ruhasegély akció*.

Az akciónak három fázisa volt. Az első fázis a propagandát szolgálta, a második fázis a gyűjtés lebonyolítását, a harmadik fázis pedig a gyűjtött anyag kiosztása volt.

I. *A propagandára* az 1943 november 14-től 21-ig terjedő hetet fordították. A propaganda tervbe vette a város közönsége

figyelmének minden irányban való felkeltését, mert csak így lehetett remélni, hogy a gyűjtés a szervezésnek megfelelően eredményes is lesz.

A propaganda megkezdésekor a város főispánja értekezletre hívta össze a sajtó képviselőit, a kereskedelem és ipar, a filmszínházak és a nemzeti színház kiküldötteit, az egyházak képviselőit és előttük ismertette a ruhagyűjtési akció részleteit. Ugyanakkor körlevelet intézett a városban székelő összes hatóság, hivatal, intézmény, intézet, vállalat vezetőjéhez és kérte, hogy hívják fel a hozzájuk beosztott alkalmazottak figyelmét a ruhagyűjtési akcióra. A körlevélhez röplapok is voltak mellékelve, melyek a propaganda-hét harmadik napján minden íróasztalon ott voltak, ugyancsak a propaganda-hét folyamán a gyűjtést lebonyolító tizedesek minden házhoz eljuttattak.

A röpcédulán a következő szöveg állott:

Kolozsváriak!

Szétnéztetek-e manapság magatok körül?

Megláttátok, hogy a magatok gondjainál is sötétebb gondok ülik meg sok kolozsvári testvérünk arcát! Megláttátok, hogy vannak derék kolozsvári testvéreink, akiket a közelgő téli hidegtől nem védnek meg rongyos ruháik! Gondolkoztatok-e rajta: nézhetjük ezt tétlenül?

Most kell felébrednie minden eddigénél jobban a cselekvő együttérzésnek!

Most, a nemzeti lét nehéz óráiban a belső front parancsa ez:

Mindenkinek minden körülmények között egyformán vállalnia kell az emberi és nemzettestvéri kötelességeket!

Ezért mindenki mindenkiért! Minden kolozsvári minden kolozsváriért! Kolozsváron ne legyen rongyos ruhája miatt elégedetlen ember ezen a télen!

Tudjuk, ma mindenkinek kevés van. Most ebből a kevésből kérünk. Azok részére, akiknek ennyi sincs. Vállalunk kell egészen a nehezülő sorsot és ezt komoly önmegadóztatással meg kell osztanunk azokkal, akiknek még nehezebb.

Ruhát a ruhátlanak!

RUHÁT!

FEHÉRNEMÖT!

CIPÖT!

ezt kéri, követeli, sürgeti tőlünk a testvéri lelkiismeret hangja.

NEM RONGYOT!

NEM ALAMIZSNÁT!

Nem nyugtathatjuk meg lelkiismeretünk hangját azzal, ha most felesleges lomoktól akarnánk megszabadulni. Ez megalázás reánk is és azoknak is, akiknek adjuk.

Egy ruhadarabot adjunk, de jót! Ha rongyos, foltozzuk meg, ha piszkos, takarítsuk ki!

Készítsétek ki jó szívvvel, adjátok szeretettel! Értejöviünk november 21 és 28 között.

A röplap másik oldalán a ruhagyűjtés lebonyolítását ismertette a főispán megbízásából a gyűjtést lebonyolító Tizedes Szervezet.

A propaganda-hét minden napján a kolozsvári négy helyi napilap *hirdetés és cikkek* alakjában hívta fel a kolozsvári közönség figyelmét a gyűjtésre. Az újságírók nemes versenyre keltek, hogy melyik ír érdekesebb riportot azokról, akiknek érdekében megmozdult a közigazgatás.

Az egész propaganda-héten a város főbb utcáin az útkereszteződéseknél a *járdára festett feliratok* hívták fel a figyelmet az akcióra. Ehhez járultak a hirdetőoszlopokra és táblákra, nemkülön-

ben a kolozsvári összes forgalmasabb üzletek kirakatában kitett, illetve kifüggesztett *falragaszok és felhívások*:

Ruhát, fehéreneműt, cipőt kér Kolozsvár Tizes Szervezetének 1943—44 évi
RUHASEGÉLY AKCIÓJA

Készítsük ki jószívvvel, adjuk szeretettel! Értejavünk november 21—28 között.

Ruhát a ruhátlanak! —
A kevésből keveset, de mindenki adjon!

Kolozsvárt ne legyen
rongyos ruhája miatt fagyoskodó ember,
mezítlábas gyerek ezen a télen!

A vizuális propaganda mellett a szóbeli közlésre is gondot fordított a szervezés. A templomok szószékeiről a propaganda-hét alatt a papok és lelkészek buzdították a híveket az adománypadásra. A város főterén a felszerelt hangszórók adták tudtul a sétálóknak és járókelőknek, hogy Kolozsvár közösségi munkára készül. A hadtestparancsnokság egyik híradó-kocsija ugyancsak az egész propaganda-hét alatt a várost járta s körülvitte mindenhol az akciót, sőt esténként az előadásokra, hangversenyekre siető közönséget is figyelmeztette kötelességére.

A Kolozsvári Nemzeti Színház minden előadása előtt egy művész, vagy művész nő szolt a közönséghez:

Kedves Közönség!

Mielőtt elkezdődnek a játék, szivedhez szólunk. Mielőtt néhány órára elfelejtenéd a mindennapok gondját, az élet nehézségeit, arra kérünk, gondolj egy pillanatra az életre, más gondjaira.

Kedves Közönség!

A közelgő téli hidegben mi kolozsváriak ugye nem hagyhatjuk, hogy rongyos ruhája miatt fázó ember, didergő mezítlábas gyermek legyen Kolozsváron.

Most vasárnaptól következő vasárnapig, ruháért, fehéreneműért, cipőért kopogtatnak be minden kolozsvári házba.

Ma mindenkinek kevés van, de most ebből a kevésből is adjunk jószívvvel, szeretettel azoknak a Testvéreinknek akiknek nincs.

A Nemzeti Színház művészei eljátszották a propagandát irányító Dr. Horosz Béla által ez alkalommal írt „A szeretet csatája” c. rövid propagandá játéket, amelyet filmre vettek és az összes kolozsvári mozgófényképszínházakban a propaganda-héten vetítették.

A szóbeli propaganda célját szolgálta az is, hogy a város női alkalmazottai közül azok, akiknek kellemes csengésű hangjuk van, a városi telefonokon hivatalos idő után felhívták Kolozsvár összes telefon előfizetőit:

Itt Kolozsvár város téliruhasegély akciója beszél!

— Kérjük hallgassanak meg szeretettel.

— Tudjuk, ma mindenkinek kevés van. Most ebből a kevésből kérünk azoknak, akiknek kevés sincs.

— Ruhát, fehéreneműt, cipőt kérünk a ruhátlanoknak.

- A tizedesek jönnek érte november 21-ike és 28-ika között.
- A gyűjtés tehát most vasárnap kezdődik.
- Kérjük fogadják őket jó szívvel, adjanak szeretettel.

Végül a szóbeli propaganda keretében az *összes közép és elemi iskolákban* a propaganda-hét utolsó előtti napján egy órát az akció ismertetésére szántak, mindenütt felolvasták Móricz Zsigmond: „Hét krajcár“ c. e célra kitűnően alkalmas elbeszélését s a tanárok, tanítók felhívták a gyermekek útján a szülők figyelmét a gyűjtésre.

A szervezés a kolozsvári rádióállomást is szerette volna szolgálatába állítani, de a közellátásügyi miniszter nem tartotta ezt helyénvalónak, nehogy az országos viszonylatban megrendezendő téli ruhaakció ügyében félreértésekre adjon okot.

II. A propaganda útján való előkészítés mellett a november 21—28-ika közöt eltelt időt szánta a szervezés a *gyűjtés* lebonyolítására. A város főispánja a gyűjtés elvégzésére *Kolozsvár város Tizes Szervezetét kérte fel*. A Tizes Szervezet ősi magyar társadalomszervezési forma felújítása. — Minden magyar város középkori történetében megtaláljuk a tizedeseket, akiket tiz, vagy néha több egymás szomszédságában lakó család a tekintélyesebb családfejek közül választ és ők a közvetítők a tized polgársága és a hatóság között. Eredetük az ősi magyar hadszervezetben lehetett s a tizedes elnevezés a letelepedés után a polgári életben is fennmarad. A 48-as idők, melyek a liberális elveknek megfelelően nem kedvelik a közép és ujkor korlátnak tekintett kisebb közösségeit, a területi alapon szervezett *céheket* és a területi alapon szervezett tizedeket is megszüntetik. Minden magyar városban, sőt a székely székekben is megszűnnek a tizedek. A román megszállás népközösségi mozgalma újítja fel újra e szervezeteit az erdélyi városokban s így Kolozsvárt is s a magyar uralom visszatérte után a városigazgatás hasznosnak vélte ez ősi társadalom szervezési formát a közigazgatás segítségére fenntartani és szorosán hozzákapcsolni a közigazgatás munkájához. Ez alkalommal nincs rá módunk, hogy e kérdést részletesebben tárgyaljuk, itt csupán megemlítjük, hogy a város közel 1000 tizedesét egybefoglaló Tizes Szervezetet vette a szervezés igénybe a gyűjtés munkájának lebonyolításánál.

(A Tizes Szervezetről lásd *Puskás Lajos*: Tizedesség és a kolozsvári tizedesek. Kolozsvár, 1942; *Csizmádia Andor*: Tizedesek és fertálymesterek. Dunántúli Szemle 1942. 1—2. sz.; u. ő. Tizedesek a régi Kolozsváron. Kolozsvár, 1942.; u. ő. A kolozsvári tizedesek. Nép és családvédelem 1942. 8. sz.; u. ő. Fertálymesterek és tizedesek szerepe a magyar városok gazdasági és szociális életében. Szociális Szemle 1942. 4—6. sz.; *Csörtán Márton*: A kolozsvári Tizes Szervezet. Hitel 1945. 4. sz.)

Mivel pedig a Tizes Szervezet legtöbb tagja nem független, a munkaadókhöz a város főispánja körlevéllel fordult, melyben közölte, hogy a ruhasegély mozgalom november utolsó hetében éri el tetőpontját s ekkor a tizedeseknek Kolozsvár minden családját fel kell keresniök. A korai sötétedést is számítva ezt a munkát aligha végezhetik el anélkül, hogy ezen a héten részükre 1—2

szabadnapot a munkaadó ne biztosítson. Ezért felkérte a főispán a munkaadót a megfelelő fizetéssel szabadság biztosítására. A felkérésnek a munkaadók eleget is tettek.

A gyűjtés hetében a tizedesek Puskás Lajosnak, a Tizes Szervezet elnökének utasításai alapján a gyűjtés munkáját megszerveztek. Gyűjtési egységek a 4—5 tizedet egybefoglaló *főtizedek* voltak. Szükség esetén több főtized is társult egymással. Minden főtizedes a hozzátartozó tizedesek bevonásával intézte a gyűjtéssel járó összes ügyeket, — tehát nemcsak a gyűjtést, hanem a harmadik fázisában a gyűjtött holmi kiosztását is. A főtizedes felülős a gyűjtés rendes lebonyolításáért főtizedében. A főtizedesek és tizedesek az általános utasításon kívül naponként kaptak utasításokat a minden tizedesnek hivatalból járó Kolozsvári Estilapban.

A következő lépés *alkalmi segítségek bevonása* volt a gyűjtési munkába. Fel kellett tehát kérni szükség esetén alkalmas nem tizedeseket is. Különben a leventeköteles ifjúságot vonták be a munkába (röpcédulák széthordása, gyűjtésnél fizikai segítség). A külső segítséget a szervezés azért is ajánlotta, mert így kevésbé van kitéve a gyűjtéseknél mindig könnyen fellobbanó meggyanúsításnak a főtizedes.

A főtizedes gondoskodott a gyűjtött holmik részére *raktárhelyiségről*. Ez az utasítás szerint lehetőleg ne a tizedesnél legyen, hanem valami közintézmény, intézet helyiségében, vagy más megbízható helyen, ahol záros kamrárt, vagy erre az időre kiüríthető — tűzifahiány miatt úgy sem használt — szobát tudnak rendelkezésre bocsátani. Gondoskodni kellett a főtizedesnek jólőre *fubarról*, legalább egy taligáról és emberekről, akik húzzák, akik lehetnek önként vállalkozó nagyobb fiúk.

A gyűjtés megindulása előtt a főtizedesnek kellett beosztani mindennap elvégzendő gyűjtési területet. A szervezési utasítás szerint a gyűjtési hét végére a főtized minden családjához el kellett jutni a tizedesnek.

Az utasítás szerint a *tizedes fellépése* legyen határozott öntudatos, nem koldul, hanem önmegadóztatást kér. Ennek ellenére legyen a végtelékig udvarias még azokkal is, akik a tizedessel udvariatlanok. Hogy ki milyen magatartást tanúsít az akcióval kapcsolatban, ezt ne a tizedes bírálja el az udvariatlanokódóval szemben, mert nem az ő feladata. A feladatot a jelentések alapján majd az illetékes szerv elvégzi.

Kitől kérjen a tizedes? Csak attól, akiről meg van győződve, hogy tud áldozni, ha akar. Mindenkitől mindenki részére gyűjt a szervezet.

Mit kérjen a tizedes? Erre a röplap útmutatást ad. Rongyos, nem használható holmit nem lehet elfogadni. Kivétel a cipő, amit a város népjóléti ügyosztálya megjavíttat. Pénzt nem szabad elfogadni, csak ruhaneműt, semmi mást.

Az adomány átvételéhez szükséges, hogy a tizedes *arcképes igazolány* november havára megújítva nála legyen s ezzel igazolja magát minden felosztás nélkül. Az adományozott dolgokat indígyóval bevezetik a gyűjtőtömbbe. Az *átvételi elismervényt* a tizedes írja alá és átadja az adakozónak. Az *ellennyugtát* az adakozó írja alá. Ugyelni kell arra, hogy az adakozó neve minden adományon rajta legyen, mert másképp nem tud a tizedes elszámolni.

A gyűjtés az utasításnak megfelelően bonyolódott le. Ha valahova még sem jutott el a tizedes (az ilyen hely kevés volt), az a röplap tulsó oldalán lévő utasítás alapján adakozási szándékát a Tizes Szervezet irodájával távbeszélő útján, vagy szóval szóval közölte s érte küldtek az adományért.

III. A szervezés legnehezebb kérdése a *gyűjtött holmi kiosztása* volt. Bármilyen tökéletes is a propaganda, bármilyen sza-

bályszerűen folyik le a gyűjtés, ha az összegyűlt anyag rossz helyre jut, az nemcsak nemzetgazdasági és nevelési szempontból káros, de az akció az adakozók közt is elveszti hitelét s többet a város közönségét hasonló közösségi munkára nem lehet eredményesen rávenni.

A szervezés tehát olyan módszert akart kikísérletezni s egyben megvalósítani, amellyel a város közönségének szükségletét pontosan fel lehet mérni s az összegyűlt anyagot e szükséglet teljes ismeretében úgy lehet kiosztani, hogy az érdemes és leginkább rászoruló családok okvetlenül megkapják a kívánt ruhamennyiséget, ezentúl a rászorultság sorrendjében a jogos igényeket fokozatosan elégítsék ki. Ha ezzel nem is lesz mindenkinek 1943-44 telén Kolozsvárt elegendő szükséges ruhája, de a legégetőbb szükségletet az akció ki tudta elégíteni s a kiosztás a lehető legigazságosabb volt.

Ennek érdekében a Tizes Szervezet elnöke már az akció megindítását elrendelő utasításban felhívta a tizedeseket, hogy a propaganda hetében, amikor a tizedeseknek csak a gyűjtés előkészítésével kellett foglalkozniuk, írják össze a tizedükbe tartozó azokat a lakosokat, akik a téli ruhasegély akcióból ruha segítségre igényt tartanak. Minden tizedes „összeírási-ív” űrlapot kapott, amely a következő rovatokat tartalmazta: 1. Sorszám. 2. Igénylő neve és foglalkozása. 3. Igénylő lakáscíme. 4. Mire volna leginkább szüksége? A ruha megnevezése és pontértéke. (Minden ruha a kiosztásnál ugyanis meghatározott pontértékkel szerepelt, mint alább látni fogjuk). 5. A megsegítés fokozata: Tizedes, szociális gondozó, összesítő javaslata. 6. Mit kapott? Megnevezés, pontérték. 7. Átvételt elismerő aláírás.

A tizedes az összeírási ív segítségével tehát pontosan tájékoztatta az elnökséget a városi lakosság ruhaszükségletéről. A „megsegítés fokozata” rovatban azt is meg kellett jelölni, hogy a tizedes véleménye szerint az igénylő első, másod, vagy harmad sorban rászorult és érdemes-e a juttatásra.

Az összeírási ívet a tizedes kitöltve rövid úton átadta a városi népjóléti ügyosztály terület szerint illetékes szociális gondozójának, hogy a társadalmi munkának meg legyen a megfelelő szakképzett hivatalos ellenőrzése. Amíg tehát a tizedes gyűjtött, a gyűjtés hetében a városi szociális gondozó végigjárta az igénylő családokat, vagy ha a családot már előzőleg gondozta, az igénylést összehasonlította a nála lévő családnylvántartási ívvel s a részére fenntartott rovatba maga is feljegyezte javaslatát, hogy első, másod, vagy harmadsorban ajánlja-e az igénylőt a juttatásra.

Az így elkészült összesítő ívek a Tizes Szervezet elnökéhez kerültek, aki megállapította, hogy a városban 2378 családot vagy egyedülálló személyt (egy családra átlag 4 személyt számítva, tehát a lakosság mintegy 8%-át) tartottak a tizedesek és a szociális gondozók juttatásra rászorulóknak és érdemesnek, akik részére a teljes szükséglet kielégítése esetén összesen mintegy 1.000.000 pont értékű ruhaneműt kellene juttatni. Ezzel szemben

a ruhagyűjtési akció a következő eredményt mutatta (1 pont = 1 pengő). Összegyűjtöttek:

692 pár gyermekcipőt á 15 pont	10.380 P.,
752 pár férfi cipőt á 30 p.	22.560 P.,
956 pár női cipőt á 20 p.	18.720 P.,
655 pár gyermekharisnyát á 4 p.	2612 P.,
2126 pár férfi harisnyát á 5 p.	10.630 P.,
408 pár női harisnyát á 2 p.	816 p.
912 drb. gyermekfehérműt á 15 p.	13.680 P.,
985 drb. női fehérműt á 20 p.	19.700 P.,
564 drb. férfi alsónadrágot á 20 p.	11.280 P.,
1179 drb. férfiinget á 40 p.	47.160 P.,
1574 drb. férfi kalapot (sapkát) á 15 p.	23.610 P.,
525 drb. női kalapot á 10 p.	3250 P.,
505 drb. fiú nadrágot á 25 p.	12.626 P.,
364 drb. fiú kabátot á 30 p.	10.920 P.,
414 drb. férfi nadrágot á 60 p.	24.840 P.,
278 drb. férfi mellényt á 15 p.	4170 P.,
285 drb. férfikabátot á 100 p.	28.500 P.,
484 drb. leánykaruhát á 25 p.	12.100 P.,
241 drb. női szoknyát á 50 p.	12.050 P.,
486 drb. női blúzt á 30 p.	14.580 P.,
649 drb. női ruhát á 50 p.	32.450 P.,
474 drb. női szvetttert á 40 p.	18.960 P.,
146 drb. női kabátot á 100 p.	14.600 P.,
93 drb. férfiöltönyt á 200 p.	18.600 P.,
3754 drb. egyéb ruhát	56.310 P.
Összesen tehát	445.103 P. értékben.

A Tizes Szervezet elnöke, egybevetve a szükségletet a fedezettel, minden főtized részére — figyelembe véve a főtized által benyújtott összeírási ívek javaslatait — az igénylésnek előbb mintegy 30%-át engedélyezte pontértékben kiosztásra.

Minden főtizedes kézhez kapott megfelelő számú utalványt a tizedes és a szociális gondozó által egyrészt I. helyen jelölt valamennyi igénylő részére, mely utalványokon az utalványos neve mindenütt kitöltve volt. Üresen hagyta az elnökség azonban azt, hogy a főtized rendelkezésére adott s az I. helyen jelzett igénylők szerint családonként átlag 100 ponttal számított átalányból hány pontot engedélyez a főtizedes az utalványos részére. A szétosztásnál figyelembe kellett a főtizedesnek venni azt, hogy az 1. előnyben részesülnek a sokgyermekesek, hadbavonultak, katonák hozzátartozói, 2. különféle felekezetek, nemzetségek, a magyarokhoz viszonyított rászorultság mértéke szerint részesüljenek, 3. tizedes, vagy tizedes rokonságánál a rászorultság mértéke mindenkitől elismerten és vitathatatlanul legyen megállapítva, úgy, hogy protekcióval, vagy részrehajlással a tizedest senki ne vádolhassa. Az utalványok átadásánál figyelmeztetni kellett a juttatottat, hogy semmit el nem adhat, mert ezt a tizedes ellenőrzi és visszaélés esetében többet semmiféle köztámogatásban nem részesül.

Az utalvány kiosztásakor a tizedes azt is megmagyarázta, hogy az utalvány hátlapján feltüntetett értékben kell az egyes ruhadarabokat számítani. Minden utalványos vessen tehát számot, hogy az utalványon jelzett pontszám erejéig a következő pontszámok szerepeltek: alsónadrág (ffi) 20 p, blúz (női) 30 p, cipő (gyermek) 15 p, cipő (ffi) 30 p, cipő (női) 20 p, fehérműt

(gyerm.) 15 p, harisnya (gyerm.) 4 p, harisnya (ffi) 5 p, harisnya (női) 2 p, hócipő (sárcipő) 20 p, ing (ffi) 40 p, kabát (női) 100 p, kabát (felöltő) 200 p, kabát (zakó) 100 p, kabát (fiú) 50 p, kalap (ffi) 60 p, nadrág (fiú) 25 p, nyakkendő 2 p, ruha (női) 50 p, ruha (lányka) 25 p, szoknya 50 p, sál 10 p, szvetter 40 p. Miután az I. helyen javasolt valamennyi igénylő utalványhoz jutott, sor kerül a II. és III. helyen javasoltakra is.

A kiosztásnál résztvettek és segítettek a nőszövetségek megbizottai, valamint a népjóléti ügyosztály szociális gondozói is.

Az adakozók a város főispánjától a ruhaneműek darabszámát is feltüntető *köszönő levelezőlapot kaptak* azzal a megjegyzéssel, hogy a Tizes Szervezet irodája az adakozó kívánságára szívesen közli, hogy az adományozott ruhanemű kinek jutott. Erre azért van szükség, hogy az akciónál a legteljesebb ellenőrzést biztosítsák s még csak fel se merülhessen az a gyanú, hogy az adomány nem megfelelő helyre jutott.

A kiosztás alkalmával 2578 család, illetve egyedülálló személy jutott összesen 350.098 pont értékű ruhaneműhöz. A kiosztás december 31-én fejeződött be. A még rendelkezésre álló ruhaneműt december 31 után a szervezet a leggondosabb ellenőrzés mellett is felmerülő igazságtalanságok kiküszöbölésére, valamint még a tél folyamán hirtelen fellépő szükségletek kielégítésére fordítja. Az akció során tehát Kolozsvár minden rászoruló családja a legszükségesebb ruhaneműhöz hozzájutott, csupán abban volt eltérés az igénylés és a kielégítés között, hogy nem minden igénylő kapta meg az összes igényelt ruhaneműt, hanem annak csupán a legszükségesebb részét. A befejezés után az összeírási íveket a Tizes Szervezet eljuttatja a városi népjóléti ügyosztályhoz, hogy a családi törzslapokon a juttatásokat keresztülvezethessék esetleges kétszeres juttatás elkerülése végett.

A kolozsvári téli segély akciót azért láttuk szükségesnek bemutatni, hogy egy kísérletet ismertessünk, egyrészt a teljes szükséglet felmérésére, másrészt a társadalmi erőknél a közigazgatás munkájába való hasznos bevonására. A kísérlet — véleményünk szerint — a száraz szám adatok alapján is eredményességre mutat.

CSIZMADIA ANDOR.

A kolozsvári téli ruha-segélyakció szervezési vázlatja :

I. hét	II. hét	III—IV. hét
Propaganda Sajtótájékoztató Felirat az úttesten Röplapok Mozireklám Színházi konferálás Hangszóró a főtéren Híradóautók Telefonfelhívás Iskolai ismertetés 1 emplotmá szöszek Újságcikkek Fabragaszok, kirakatok	Gyűjtés Gyűjtés az egész városban kiki saját tizedében	Kiosztás Szükséglet felmérése Útleványok kibocsátása Kioszónőkártyák elkészítése Igénylők közt felosztás 8 raktárban leltározás Kiosztás Adományok felhasználásának ellenőrzése
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Hivatalos szövegek</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Főispán</div> — <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Polgármester</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Tizedesek</div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Tizedesek és alk. szövegek</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Szoc. gondozók</div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Tizedesek</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Elnökség</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Tizedes szervezet</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Szoc. gondozók</div>
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Röplapok kiosztása</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Igénylők összeírása</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Raktár előkészítése</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Fuvarról gondoskodás</div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Összeírási levek ellenőrzése, elkészítése</div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Kiosztásnál segítség</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;">Kiadott anyagok feljegyzése a tőzslapokon</div>

A DEVIZAGAZDÁLKODÁS KÖZIGAZGATÁSA.

1. A korlátozott devizagazdálkodásnak több mint tízéves múltja — kapcsolatban a mai világpolitikai és világgazdasági helyzettel, amely a közeljövőre még nem kecsegtet szabad devizaforgalommal — indokoltá teszi, hogy a *közigazgatás szemszögéből* is vessünk egy tekintetet a korlátozott devizagazdálkodás rendszerére. Hiszen a központilag irányított és ellenőrzött devizagazdálkodás a gazdasági élet irányításának egyik — és pedig egyik legfontosabb — szektora, az irányított gazdálkodás kérdése pedig nemcsak közgazdasági, hanem közigazgatási kérdés is. „Devizamagánjog“ és „devizabüntetőjog“ mellett tehát tudomásul kell vennünk a „*devizaközigazgatási jog*“ létét is és fel kell vetnünk — a közigazgatástudománynak kell felvetnie — az *irányított devizagazdálkodás közigazgatási problémáit* is. A közigazgatás oldaláról nézve a devizagazdálkodás rendszerét, előtérben természetesen a *szervezeti* kérdések állanak, de adódnak más, nevezetesen a *közigazgatási eljárás* körébe vágó problémák is.

A korlátozott devizagazdálkodás megszervezése nemcsak magyar probléma, de — az 1931-es válságos év óta — problémája éppen a velünk legszorosabb gazdasági kapcsolatban álló államoknak is, elsősorban a Német Birodalomnak. A mostani háború következményeképpen pedig szinte a világ valamennyi államában vannak devizajogi korlátozások. A problémák azonossága vagy hasonlósága tanulságossá teszi a különböző megoldások összehasonlítását is.

A közigazgatástudomány szempontjából a devizagazdálkodás szervezetének a vizsgálata nagyon alkalmas matéria annak a kimutatására is, hogy a modern államban — háború idején kívül is — a gazdasági élet fejlődése mily váratlanul állíthatja a kormányokat oly problémák elé, amelyek megoldására nincsenek felkészülve; a felkészültség hiánya azután rendszerint az állami közigazgatási apparátuson kívülálló szervezeteknek az új feladatok ellátására való igénybevételét teszi szükségessé.

2. A devizagazdálkodás terén szükségesnek látszó rendszabályok az érdekelt jogalanyokra nézve *korlátozások* alakjában jelentkeznek: Jogsabályok megtiltanak, illetőleg engedélyhez kötnék bizonyos, a devizagazdálkodást érintő, vagy az ország pénzét veszélyeztető ügyleteket, illetőleg azok teljesítését. E tilalmak és korlátozások javarészt oly erős államhatalmi beavatkozásokat jelentenek az egyesek magánéleti és gazdasági viszonyaiba, hogy meghozataluk a törvényhozási útra tartoznék. Mivel azonban a törvényalkotás technikája veszélyeztetné a rendszerint nagy sürgősséget kívánó szabályozás sikerét, a törvényhozás rendszerint igen tágkörű felhatalmazást ad a kormánynak a szükséges *rendeletek* kibocsátására. Nálunk a kormány „devizajogot“ alkotó

rendeleteinek kibocsátására a hatályában évenként meghosszabbított 1931:XXVI. t.-c. adta meg a törvényes alapot.

E különös szakértelmet kívánó jogszabályok megalkotásánál a kormány rendszerint fokozottabb mértékben veszi igénybe olyan szervek és szellemi munkaerők segítségét, amelyek egyébként nem vesznek részt a jogszabályok előkészítésében. Erre a kívülről jövő segítségre, sőt kezdeményezésre tehát már a szabályozás megteremtésénél rászorul a kormányzat, de még inkább ez a helyzet a hozott szabályok végrehajtása terén. Az állam normális gazdasági adminisztrációja nincs felkészülve oly feladatok ellátására, amelyek elé a gazdasági élet egy-egy fordulata, így a devizakényszerzgdalkodás bevezetésének szükségessége állítja. S minthogy csak gyors végrehajtással biztosítható az elérni kívánt cél, a kormányzat a végrehajtás terén még fokozottabb mértékben van ráutalva arra, hogy a szorosán vett *állami közigazgatási szervezeten kívül* álló tényezők közreműködését igénybe vegye, olyanokét, amelyeknél megvan a gazdasági élet minden ágával való kapcsolat, — ideértve a külföldi gazdasági kapcsolatokat is — megvan a kellő szakértelem és amelyeknél emellett az országos érdekek szempontjainak a figyelembévétele is biztosítottnak látszik. Ilyen szervezetül minden államban elsősorban a jegybank kínálkozik. Hiszen a deviza-kényszerzgdalkodás többek között azokat a célokat is szolgálja, — a pénz értékének, külföldi vásárlóerejének a fenntartása — amely célok megvalósítása különben is, normális gazdasági viszonyok között is a jegybank feladata. Ezen felül a jegybank a maga *intenzív külföldi gazdasági kapcsolatai révén*¹ is a legalkalmasabb szervnek látszik arra, hogy a kötött devizagazdalkodásnál oly fontos szerepet játszó nemzetközi fizetési egyezmények, megállapodások létrehozásánál közreműködjen. Ezért van az, hogy még olyan államokban is, ahol — különféle gazdaságpolitikai megoldások vagy célszerűségi szempontok alapján — nem a jegybankot tették a korlátozott devizagazdalkodás főszervévé, hanem valamely más, meglévő vagy újonnan kreált állami szervet, a jegybanknak mindenképpen fontos szerep jut a devizarendelkezések végrehajtásánál, illetőleg általában a devizagazdalkodásban.

A devizagazdalkodás legfőbb irányításának — a jegybank helyett — valamely más, meglévő vagy újonnan szervezett állami pénzügyi közigazgatási szervre való ruházása különösen ott mutatkozott megvalósíthatónak, ahol nem máról-holnapra kellett életbe léptetni a korlátozásokat, hanem elegendő idő állott rendelkezésre azoknak az előkészítésére és végrehajtásához szükséges szervezetenek a megteremtéséhez. Így például Franciaországban és Angliában, amely államokban a jelenlegi háború kitörésekor szintén jelentős devizakorlátozások léptek életbe, a végrehajtást a pénzügyi hatóságokra bízta, s a legfőbb devizahatóság a pénzügyminiszter. Németországban sem a Reichsbank a devizaügyek főhatósága,

¹ A Magyar Nemzeti Bank tevékenységének külföldi vonatkozásait illetően v. ö. Judik Józsefnek a VI. közigazgatási továbbképző tanfolyamon tartott előadását. (Közzétéve a „Korszerű közszolgálat útja” című kiadvány 12. számában. Bp. 1941., 830—840. old.)

hanem külön, újonnan kreált állami szervezet áll a devizakorlátozások végrehajtásának a szolgálatában, anélkül természetesen, hogy a Reichsbankot teljesen kikapcsolták volna.

3. Tanulságos különben tárgyunk szempontjából egy pillantást vetni arra, hogy Németországban, a devizakorlátozás és a szervezőképességnek klasszikus hazájában miként alakult a devizagazdálkodás közigazgatása.

A korlátozott devizagazdálkodás első idejében a birodalmi gazdaságügyi miniszter maga gyakorolta a legfőbb joghatóságot a devizagazdálkodás terén. Ő bocsátotta ki a végrehajtási rendeleteket és ő adta az alább említendő „devizahivatalok” (*Devisenstelle*), a devizagazdálkodás tulajdonképpeni hatóságai részére az útmutatásokat (*Richtlinien*). Nemsokára úgy látszott azonban, hogy a feladatok sokasága és sokfélesége, a gyors elhatározások szükségessé teszik egy mozgékonyabb és technikai szempontból kereskedelmi alapelveken felépülő szervezetnek, mint legfőbb devizahatóságnak a létesítését. A birodalmi gazdaságügyi miniszter ezért 1954. jan. 1-i hatállyal törvényi felhatalmazás alapján a devizagazdálkodás terén őt illető jogokat és feladatokat — nagy részükben — egy újonnan létesített szervezetre ruházta át: a birodalmi devizahatóságra (*Reichsstelle für Devisenbewirtschaftung*-ra). Négy éven keresztül ez volt Németországban a legfőbb devizahatóság, míg az alsófokú devizahatósági jogkört továbbra is a Devisenstelle-k gyakorolták. Részben devizahatósági jogkörrel voltak felruházva ezenkívül az alább még említendő Überwachungsstelle-k és természetesen a Reichsbank is.

A *Reichsstelle für Devisenbewirtschaftung* kifelé önálló hatóságként jelentkezett ugyan, valójában azonban a legszorosabban együttműködött a birodalmi gazdaságügyi minisztériummal, sőt gyakorlatilag annak egyik osztálya volt. Nem volt külön költségvetése, tisztviselői a gazdaságügyi minisztérium tisztviselői voltak, jelentős részüket azonban a Reichsbank bocsátotta a minisztérium rendelkezésére.

A birodalmi gazdaságügyi minisztériumnak 1958-ban történt újjászervezésekor azután megszűnt a legfőbb birodalmi devizahatóság formai különállása és ettől kezdve a *Reichsstelle für Devisenbewirtschaftung*, mint a Reichswirtschaftsministerium öt főcsoportjának az egyike (a külkereskedelem- és a devizaügyek csoportja) folytatja működését. A legfőbb devizahatóság tehát Németországban ismét a birodalmi gazdaságügyi minisztérium, a devizagazdálkodás egyéb szervei a Reichsbank, a *Devisenstelle*-k és a *Reichsstelle*-k. Hatáskörüket és illetékességüket az 1958. dec. 12-i devizatörvény 2. és 3. §-ai szabályozzák. Ezeket kivül meghatározott különleges feladatokkal megbízott devizaközigazgatási szervek: A Deutsche Gelddiskontbank, a Konversionskasse für deutsche Auslandschulden és a Deutsche Verrechnungskasse.

A devizaügyi igazgatás tulajdonképpeni, általános hatáskörű szervei (hatóságai) Németországban ma is a devizahatóságok (*Devisenstellen*). Hatáskörük kiterjed a határozathozatalra minden olyan devizajogi ügyben, amely nincs kifejezetten a Reichsbank vagy *Reichsstelle*-k hatáskörébe utalva, számuk ezidőszent 55. Keletkezésüket illetően: Nem külön szervekként állították fel őket, hanem a korlátolt devizagazdálkodás bevezetésekor a pénzügyi közigazgatás felső hatóságait, a Landesfinanzamt-okat (amelyek nálunk kb. a pénzügyigazgatóságoknak felelnek meg) jelölték ki devizahatóságokul és e célból e hivatalokhoz megfelelő számú bankhivatalnokot osztottak be. Közigazgatási szempontból tehát a *Devisenstelle*-k az országos pénzügyi hivataloknak önállósult osztályai.

A külfölddel való áruforgalommal kapcsolatos devizaügyekben fontos szerepet töltenek be a *Reichsstelle*-k (korábbi nevükön: Überwachungsstelle-k). Az Überwachungsstelle-ket (felügyelőhatóság) a bir. gazdaságügyi miniszter 1954-ben létesítette a különböző nyersanyagok és árucikkek forgalmának a szabályozására és ellenőrzésére. 1959 óta *Reichsstelle* a nevük. Árucsoportok szerint szervezték őket (számuk 1941 végén: 50), külön jogi személyiséggel bíró hatóságokként. Nem kizárólag, sőt nem is elsősorban devizahatóságok ezek, a devizagazdálkodás terén főképpen csak az árubehozatali engedélyek

megadása tartozik hatáskörükbe. Vezetőjük egy-egy birodalmi megbízott, aki a gazdaságiügyi miniszter utasításához van kötve.²

A *Birodalmi Bank*nak a hatásköre a devizaügyi közigazgatás terén sokkal szűkebb mint azokban az országokban, ahol — mint nálunk is — a jegybank a devizagazdálkodás főszerve és hatósága. Mindazonáltal a devizatorvény fontos feladatokat bíz a jegybankra is, amely ezeket a teendőket részben az erre külön felhatalmazott magánpénzintézetek, az ú. n. *devizabankok* útján látja el. A külfölddel kötött fizetési egyezmények keretében történő fizetések és elszámolások lebonyolítását az 1934-ben felállított *Deutsche Verrechnungskasse*-ra bízta. A külföldi hitelezőkkel szemben fennálló, nem áruszállításból eredő tartozásokra eszközölhető fizetések átvételére és a befizetett összegek kezelésére a *Konversionskasse* hivatott.

4. A délkeleteurópai államok devizagazdálkodási szervezetében — beleértve hazánkat is — általában a *jegybankokat* tették a devizakorlátozó rendelkezések központi hatóságivá. Ezáltal a jegybankok, amelyek — forma szerint — eddig kívülállottak³ az állami gazdasági igazgatás szervezetén, közvetlenül állami közigazgatási feladatokkal, nevezetesen a devizaforgalmat korlátozó rendelkezések végrehajtásával bízták meg. A jegybank mellett minden államban *egyéb szervek is* résztvesznek a végrehajtásban, és pedig részben már meglévő, vagy újonnan alakított állami szervek, részben pedig a magángazdasági élet különböző organizációi, amelyek ezáltal szintén az állami közigazgatás végrehajtóiává válnak. Az állami szervek közül különösen fontos szerep jut a devizarendeletek végrehajtásánál azoknak a szerveknek, amelyek útján az államhatalom egyébként is intézi a *külkereskedelmi ügyeket*. A külkereskedelem u. i. a legszorosabb összefüggésben van az ország devizahelyzetének az alakulásával, a korlátozott devizagazdálkodás rendszerét tehát szükségszerűen kiegészíti a külkereskedelmi korlátozások rendszere, sőt ez az utóbbi az az alap, amelyre a korlátozott devizagazdálkodás felépül. Ezek a körülmények esetleg a külkereskedelmi állami igazgatás szervezetének átalakítását, új szervezet létesítését teszik szükségessé. Így a magyar devizagazdálkodási szervezetben a Nemzeti Bankot az áruforgalommal kapcsolatos teendők ellátásában az 1933-ban felállított *Külkereskedelmi Bizottság* és az ugyanakkor egvbé intézetekből létesített, azóta többször, utoljára a 770/1942. M. E. számú rendelettel átszervezett *M. kir. Külkereskedelmi Hivatal* támogatja. Mind a kettő állami közigazgatási szerv. Mellettiük jelentős szerep jut ebben a forgalomban néhány *magángazdasági organizációnak* is, így a Magyar Árucsereforgalmi Intézet Rt.-nak, vagy a Magyar Általános Árucsereforgalmi Kft.-nak. Ugyancsak tisztán magán-

² Az új birodalmi gazdasági csúszerveknek, a „Reichsvereinigungen”-oknak 1942-ben történt felállításával (amely bizonyos fokig a gazdasági igazgatásnak önkormányzati alapon való megszervezését jelenti) egyidejűleg a Reichsstellenek háttérbeszorítását és fokozatos megszüntetését vették tervbe. („Los von den Reichsstellen.”)

³ A kívülállás formai annyiban, hogy a jegybankok rendszerint kereskedelmi jogi társasági, nevezetesen részvénytársasági formában alakultak és működnek. Ennek ellenére természetesen az állami közigazgatás szervezetéhez tartoznak, hiszen devizahatósági jogkörükön kívül is közfeladatokat látnak el. Magyarán ezen az alapon a jegybankot egyéb „vegyesjellegű kereskedelmi társaságok” között a *közüzemek* közé sorozza. (Magyar Közigazgatás, 1942. 251. és köv. old.)

gazdasági alakulatok az ú. n. *megbízott pénzüintézetek* (általában a nagyobb budapesti pénzüintézetek), amelyek a Nemzeti Bank megbízásából mint — a megbízás tartalmi terjedelméig — a Nemzeti Banknak alárendelt szervek vesznek részt a korlátozott devizaforgalom lebonyolításában. Ezek a bankok tehát — a Nemzeti Bank közvetítő megbízása folytán — ugyancsak végrehajtói az állami pénzügyi akaratnak. Közmegbízatásból járnak el, a megbízatás körében állami közigazgatási feladatot látnak el. A magyar „megbízott pénzüintézetek” jegyzékét a Nemzeti Bank a Budapesti Közlönyben is közzétette. (Bp. K. 1951. évi 295. sz.) A megbízott pénzüintézetek egyes kategóriáit még különleges feladatokkal is megbízza a Bank, főképpen egyes külföldi államokkal fennálló áruforgalmi fizetési egyezmények végrehajtásával kapcsolatban. A megbízott pénzüintézetekkel a Bank a kapcsolatot intézményesen az ú. n. *körlevelei útján* tartja fenn.

Szerepe van nálunk a devizakorlátozások végrehajtásánál a *Pénzüintézeti Központnak* is, amely egyébként a kizárólag a devizakorlátozások végrehajtásával kapcsolatosan létesített (6.370/1931. M. E. számú rend.) *Külföldi Hitelek Országos Bizottságának* az ügyvitelét is ellátja. Viszont a Nemzeti Bank látja el a *Külföldi Hitelezők Alapjának*, illetőleg jogutódjának, a *Külföldi Hitelek Pénztárának* az ügyvitelét és képviselét. Ezt a szervet — önálló jogi személyként — ugyancsak a devizakorlátozások végrehajtása érdekében kormányrendeletek létesítették (6.900/1931. M. E. számú és 1.960/1935. M. E. számú rendeletek).

5. A korlátozott devizagazdálkodás központi szervét és főhatóságát — nálunk és a legtöbb államban a *jegybankot* — a korlátozó rendelkezések végrehajtása során nemcsak számtalan feladattal, de igen tágkörű hatalommal, *diszkrecionárius joggal* ruházták fel. A devizagazdálkodási szempontból ellenőrzést kívánó ügyletek és gazdasági viszonyok sokfélesége, nemkülönben a gyorsan változó helyzetekhez való alkalmazkodás lehetővé tétele, rugalmas devizapolitika folytatása teszik szükségessé ezt a messzemenő felhatalmazást. Különösen tág a jegybankok *engedélyezési* jogköre. Az engedélyezési jogot a rendeletek leggyakrabban — nálunk is — általánosságban akként fogalmazzák, hogy a rendeletekben foglalt tilalmak és korlátozások a Bankra nem terjednek ki és azok alól a Bank felmentést adhat. A Banknak a devizagazdálkodási jogkörében hozott határozatai, kiadott engedélyei általában nem bírálhatók felül. Határozatai ellen csak egészen kivételes esetekben adnak a jogszabályok *jogorvoslatot*. Rendes bíróság előtt devizajogi gestiói miatt kártérítésre *nem perelhető*, mert állami közigazgatási funkciót lát el. *Közigazgatási bírósági jogorvoslatot viszont jogszabályaink nem adnak*.

A Bank hatáskörébe tartozik a ráruházott teendők végrehajtásának *ellenőrzése és biztosítása* is. Ennek során pl. az exportdeviza beszolgáltatásának a kikényszerítésére biztosítékot és kötbért köthet ki. A felektől felvilágosításokat kérhet, náluk vizsgálatokat tarthat. Megállapítja az értékpapírok belföldi tulajdona igazolásának a módját. A felár tekintetében tett megállapítás

kétség esetében a bíróságra és más hatóságra is irányadó (300/1936. M. E. számú rend. 5. §.). Általános jellegű rendelkezések (körlevelek, tájékoztatók, hirdetémények) bocsát ki, amelyek már a jogszabályok határára mozognak, nemzetközi szerződéseket, árucserforgalmi és fizetési egyezményeket, külföldi hitelezőkkel megállapodásokat köt.

6. Külső szervezetüket illetően a jegybankok a legtöbb államban rendszeresen a magángazdaság valamely szervezeti formájában, kereskedelmi társasági formában jelenik meg. A Magyar Nemzeti Bank is *részvénytársaság*, amely azonban külön törvény (1924:V. t.-c.) alapján létesült, feladatait is a törvény állapítja meg, alapszabályai a törvény „kiegészítő részét” alkotják, tehát törvényerejűek. Nem lehet vitás, hogy a jegybank közérdekű feladatok ellátására van hivatva, tehát *közérdekű intézet*. A Magyar Nemzeti Bank alapszabályait módosító 1938:XX. t.-c. szükségesnek tartotta kifejezetten is kimondani azt, hogy a Magyar Nemzeti Bank *közérdekű intézet* és feladatait is kifejezetten *közérdekű feladatként* jelölte meg.⁴ További kérdés az lehet, hogy — közigazgatási szervezeti oldalról nézve — a jegybank és közelebbről a devizagazdálkodási jogkörrel felruházott jegybank a közigazgatási szervezeti egységek között milyen helyet foglal el. Magyary⁵ a közigazgatás szervezeti egységeinek három fajtát különbözteti meg: 1. *A közintézményeket*, értvén ezeken a közhatalom gyakorlására hivatott intézményeket (hatóságokat és hivatalokat); 2. *a közintézeteket* (illetőleg köztestületeket), mindazokat a szervezeti egységeket, amelyek jóléti (szociális) vagy kulturális feladatok megoldására vannak hivatva és 3. *a közüzemeket*: állandó termelő vagy kereseti, tehát gazdasági tevékenységet kifejtő szervezeti egységeket. Ebben a felosztásban Magyary a Magyar Nemzeti Bankot — a Pénzüntézeti Központtal, az OKH-val, az Országos Földhitelintézettel és más közérdekű pénzüntézetekkel együtt — a *közüzemek* közé sorolja, és pedig a közüzemeknek abban a csoportjában ad neki helyet, amelybe tartozó szervek a kereskedelmi társaságok szervezeti formájában és magántókéik felhasználásával is dolgoznak, de egyébként a közigazgatás szervezetéhez tartoznak (az ú. n. *vegyesjellegű kereskedelmi társaságok* csoportja).

Magyary a Magyar Nemzeti Banknak a közigazgatási szervezeti egységek közé sorolásánál nyilván a jegybankok normális gazdasági rendeltetését és működési körét tartotta szem előtt. A közigazgatási szervezeti egységek felosztásánál a Magyary-féle hármasrendszert (1. közintézmény, 2. közintézet, 3. közüzem), illetőleg az e felosztás alapjául szolgáló hatásköri megkülönböztetést (1. közhatalmi, 2. szociális, ill. kulturális, 3. gazdasági funkciók) fogadván el, valóban a jegybankot (mint közigazgatási szervezeti egységet) — devizagazdálkodási jogkörét most figyelmen kívül hagyva — leghelyesebben a *közüzemek* közé sorozhatjuk. Meg kell azonban itt jegyezniünk, hogy egyik, a Magyar Nemzeti Bankra és a Pénz-

⁴ A közérdekű pénzüntézetekre vonatkozóan v. ö. *Cottely István* két tanulmányát a *Közigazgatástudomány* 1941. évi 2. és 4. számában.

⁵ *Magyar Közigazgatás*, 207—257. old.

intézeti Központra vonatkozó jogszabályunk szóhasználata nincs összhangban a fent említett tudományos osztályzással. Nevezetesen az ú. n. II. zsidótörvény (1939:IV. t.-c.) végrehajtása tárgyában rendelkező 7.720/1939. M. E. számú rendelet 7. §-a szerint a törvény 5. §-ának rendelkezését (amely szerint zsidó nem léphet az állam, törvényhatóság, község, úgyszintén bármely más közttestület, közintézet vagy közüzem szolgálatába) alkalmazni kell „a nemzet gazdasági életében s annak irányításában kimagaslóan nagy jelentőségüknél fogva a törvény szempontjából közintézetnek tekintendő Magyar Nemzeti Bankra és Pénzügyi Központra.” E jogszabály szerint tehát a jegybank közintézetnek „tekintendő”, legalább is az 1939:IV. t.-c. szempontjából. A közintézetté minősítést azonban a jogszabály a jegybanknak a nemzeti szempontból kimagasló nagy gazdasági jelentőségével indokolja, tehát lényegében a kritérium itt is — akárcsak Magyarországon — a gazdasági közfeladatok ellátásában való szerep. Eltérés tehát nem a lényegben, hanem csak a szóhasználatban van. Természetesen kívánatos volna az, hogy a jogszabály terminológiája is alkalmazkodjék a tudomány megállapításához.

7. A jegybank, amikor nemcsak a rendes, alapszabályszerű funkciókat látja el, hanem ezenkívül a külfölddel való fizetési forgalmat szabályozó jogszabályok végrehajtásáról is gondoskodik (engedélyeket, tilalmak alól felmentéseket ad, ellenőrzést gyakorol, általános jellegű rendelkezéseket, körleveleket bocsát ki, egyezményeket, megállapodásokat köt stb.), akkor már a legszorosabb értelemben vett állami közigazgatási funkciót végez. Éspedig végzi ezt igen tágkörű, szabad mérlegelés alapján nyugvó, diszkrécionárius jogkör birtokában, olyannyira, hogy — ebben a devizagazdálkodási jogkörében — már nemcsak egyszerűen közigazgatási szerveként, hanem *hatósági jogkör*t (imperiumot) gyakorló közigazgatási szervként jelentkezik. Magyarország közigazgatási szervezeti egységei három csoportba osztásánál, mint fentebb már említettük, *közintézményeknek* nevezi azokat a szervezeti egységeket, amelyeknek — szemben a közintézetekkel és közüzemekkel — a *közhatalom* lényeges eleme. A közintézményekhez tartozó szerveknek ismét két nagy csoportját különbözteti meg: A hatóságokat és a hivatalokat, hatóságokon értvén azokat a szerveket, amelyek hatáskörében van összpontosítva az a jog, hogy az állam akaratát konkrét ügyekben erga omnes, jogi érvénnyel és végrehajthatóval kifejezhessék. A törvényhatóságokkal mint általános közigazgatási hatóságokkal szemben a *különös hatóságok* hatásköre csak a hatáskörükbe utalt szakügyekre terjed ki, de ezekben az ügyekben — éppen mert hatóságok — az *állam akaratát saját határozatukkal kifejezhetik és az közvetlenül végrehajtható*. Mindez a megállapítás illik a Magyar Nemzeti Banknak a *devizajogszabályok adta jogkörben kifejtett működésére*, úgy hogy arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a Magyar Nemzeti Bank a *devizajogszabályok végrehajtásában hatóságként* működik. Minthogy azonban a devizagazdálkodás mellett ellátja korábbi, alapszabályszerű feladatait is, kifelé kettős arculatot mutat: Egyrészt — alapszabályszerű tevé-

kenysége körében — mint közérdekű pénzüzetet (közüzem) jelentkezik, éspedig mint az ország legelső pénzüzete, amely a magán-gazdaság kereskedelmi jogi formájában és ügyletei révén fejti ki közérdekű tevékenységét, másrészt — a devizajogszabályok által meghatározott jogkörben — az állam akaratát határozataival közvetlenül végrehajtó módon juttatja kifejezésre, tehát hatósági, *devizahatósági* szervként működik.

Talán e különleges jogi helyzetre — illetőleg a Nemzeti Bank új, devizahatósági jogkörére — volt elsősorban figyelemmel a Bank alapszabályait módosító 1958:XXV. t.-c., amikor a Magyar Nemzeti Bank, annak elnöke, főtanácsosa, üzletvezetősége vagy azok tagja, avagy a Magyar Nemzeti Bank tisztviselője ellen működésére vagy tiszte, illetőleg szolgálata gyakorlására vonatkozóan elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés vétségét az 1914:XLI. t.-c. 3. §-a 2. pontjának megfelelő minősítés (törvény által alkotott testület, hatóság, közhivatalok stb. elleni rágalmazás és becsületsértés) szerint rendeli büntetni (7. §.); továbbá, amikor (8. §.) vétségként bünteti a Nemzeti Bank titkainak elárulását, a Btk. hivatali titok elárulásáról szóló 479. §-ának analógiájára. És végül a Bank elnökének, főtanácsi, üzletvezetőségi tagjának, úgyszintén alkalmazottainak a bűnvádi, polgári vagy fegyelmi eljárásban tanuként vagy szakértőként való kihallgatásánál kötelezővé teszi a titoktartási köteletség alóli felmentést (9. §.).

A törvény e rendelkezéseinek fokozott jelentőségük van ma, amikor a Magyar Nemzeti Bank hatósági jogkörben lát el állami közigazgatási feladatot. A törvény azonban e rendelkezések alkalmazása tekintetében nem is tett különbséget a Bank két különböző természetű tevékenysége között, a rendelkezések tehát akkor is alkalmazást nyernek, ha a Bank vezetősége vagy tisztviselői nem mint devizahatóság (vagy annak tagjai), hanem mint a jegybank vezetői, ill. alkalmazottai lépnek fel. E tekintetben a törvényhozás valószínűleg nem is akart különbséget tenni, hiszen — a devizahatósági ügykört figyelmen kívül hagyva is — kétségtelenül közérdekű fűződik ahhoz, hogy a Magyar Nemzeti Bankra bízott nagyfontosságú feladatok megvalósítását a szolgálati titoktartás megszegése ne veszélyeztesse, másrészt az a fontos hivatás, amelyet a jegybank a nemzet gazdasági életében betölt, indokolttá teszi a funkcionáriusok fokozottabb büntetőjogi védelmét az ellenük elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés esetére. Az elválasztást egyébként is megnehezítette volna az a körülmény, hogy a Bank a kétféle tevékenységet lényegében ugyanazzal a személyzettel és szervezettel látja el.

MEZNERICS IVAN.

A NEMZETISZOCIÁLISTA MEZŐGAZDASÁGI MUNKAERŐGAZDÁLKODÁS.¹

A német munkaerőgazdálkodás mai alakja a munkanélküliség elleni küzdelemből fejlődött ki. A nemzeti szocializmus uralomra jutása előtt a munkanélküliség a Német-Birodalomban aggasztó méreteket öltött. 1932-ben a hivatalos statisztikai adatok szerint több mint 6 millió volt a munkanélküliek száma, de ez a szám a valóságban még nagyobb volt, mert sok munkanélküli nem jelentkezett a munkaközvetítő hivataloknál; ezeknek figyelembevételével 7 millióra teszik a munkanélküliek számát ebben az időben. A nemzeti szocializmus uralomra jutásakor nagy harc indult meg a munkanélküliség ellen. Ennek eredményeként a munkanélküliek száma hamarosan csökkenni kezdett, de ez a csökkenés nem járt a remélt eredménnyel. Míg egyes szakmákban, egyes városokban a munkanélküliek száma alig észrevehetően apadt, addig más szakmákban, más helyeken a munkanélküliség teljesen megszűnt, sőt helyenként munkáshiány jelentkezett. Nyilvánvalóvá lett ekkor, hogy a munkanélküliség elleni küzdelem nem maradhat meg addigi formájában, mely munkaalkalmak teremtésében állt, hanem tervszerű, céltudatos tevékenység szükséges, mely a rendelkezésre álló munkaerőket a gazdasági élet következményeinek megfelelően irányítja. Így alakult ki a modern munkaerőgazdálkodás a Német Birodalomban.

Az újonnan kialakult munkaerőgazdálkodásnak egyik legfontosabb, de egyben legnehezebb feladata is a mezőgazdasági munkások más szakmába történő átvándorlásának megakadályozása és az ezzel kapcsolatos mezőgazdasági munkáshiánynak a megszüntetése volt. A mezőgazdasági termelésnek ugyanis egyik legfontosabb tennivalója az emberi munka. Nem közömbös tehát, hogy a termelés folytonosságának biztosítása érdekében ez a tényező mindenkor rendelkezésre áll-e vagy sem. A mezőgazdaságban foglalkoztatott munkásoknak más szakmákba történő elvándorlása nem új jelenség, ez az ipari forradalommal együtt jár. Különösen nagy méreteket azonban ez a folyamat éppen a legutóbbi időkben öltött.

A mezőgazdasági munkások *bizonyos mérvű elvándorlását* indokoltá teszi az a körülmény, hogy az ipar, fejlődése során sok olyan munkakört hódított magához, melyeknek elvégzése régebben a mezőgazdaság feladata volt. Sok munkát, amit régebben az egyes gazdaságok végeztek el, ma az ipar végez. Az ipar a mezőgazdaság fejlesztésének legjelentősebb segítőjévé vált, s előállítja az intenzív mezőgazdaság nélkülözhetetlen eszközeit: mezőgazdasági gépeket, műtrágyát, stb. Ennek a feladatnak ellátásához természetesen az iparnak számos új munkaerőre volt szüksége, s ezek jórészt az addig mezőgazdaságban dolgozó munkások köréből kerültek ki. A mezőgazdasági munkásoknak más szakmákban történő elhelyezkedése azonban sokkal nagyobb mérvű, mint amennyit az iparnak a mezőgazdaságban végzett térhódítása indokoltá tesz.

¹ A félreértések elkerülése végett meg kell jegyezni, hogy a Német Birodalomban az ipari és mezőgazdasági munkaerőgazdálkodás egységes, nincs szétválasztva. A címbeli elkülönítés csupán azt kívánja jelezni, hogy a dolgozat főleg a mezőgazdaság nézőpontjából tárgyalja a kérdést.

Ha azt kutatjuk, mi indítja a mezőgazdasági munkásokat régi szakmájuk elhagyására, több okot találunk. Ezek között elsősorban a *bérekedés* az, ami szemünkbe tűnik: a mezőgazdasági munkabér rendszerint alacsonyabb, mint az ipari munkások bére. Az alacsonyabb munkabér mellett azonban jelentős rész jut a mezőgazdasági munkások elvándorlásának előidézésében a mezőgazdasági *munka fárasztó* voltának és a *hosszú munkaidőnek* is. A mezőgazdasági munkás köztudomás szerint igen nehéz fizikai munkát végez, sokszor 40°-os hőségben kénytelen kora hajnaltól késő estig dolgozni. Mivel a mezőgazdasági munka a természettel van szoros összefüggésben, a munkaidőnek is ahhoz kell igazodnia, és ezért a napi 8 órás munkaidőnek bevezetése ebben a szakmában nem vihethető teljes mértékben keresztül. A *szabadságidő* is *csekély*, sokszor még vasárnap is dolgozni kell. A nem megfelelő *lakáviszonyok* is hozzájárultak a mezőgazdasági munkások pályaválasztásához, de nem kis része volt ebben annak is, hogy a *hivatásbeli előrehaladásra* a mezőgazdaságban nem nyílt alkalom. Az ipari pályák felé vonzotta a munkásságot az azokkal rendszerint együtt járó és lényegesen több kényelmet és szórakozási lehetőséget nyújtó *városi élet* is.

A mezőgazdasági munkásoknak az ipari pályák felé özönlése különösen az 1933. évre következő gazdasági fellendülés után vált érezhetővé. Főleg a vas- és fémipar, az építőipar és a kémiai ipar vonzotta magához az addig mezőgazdaságban dolgozó munkásokat magasabb munkabéréivel. Azokon a vidékeken, melyeken az ipar és a mezőgazdaság egyaránt szerepel, a mezőgazdasági munkások elvándorlása aggasztó méreteket öltött. De az egész országban is mindenütt észlelhető volt a mezőgazdaságban dolgozók létszámának csökkenése.² A munkaerők létszámának csökkenése az egész birodalomban mezőgazdasági munkaerőhiányt idézett elő, amit még fokozott az, hogy a nagy állami feladatok a mezőgazdasági termelés fokozást tették szükségessé, ami pedig a munkások fokozottabb mérvű alkalmazását követelte.

Az állam a népesség ellátását szolgáló mezőgazdaságnak megfelelő létszámú munkaerővel történő ellátását minden eszközzel biztosítani igyekezett, s ezért arra törekedett, hogy a munkaerőhiányt a lehetőséghez képest csökkentse a *mezőgazdasági munkaerők biztosítása, gazdasági, társadalmi és szociális helyzetük javítása útján*.

Gyógyítóan igyekezett ezért hatni az állam azokra az okokra, melyeket fentebb mint a munkás vándorlás előidézőit jelöltünk meg.

Ezt a célt szolgálták: a) A mezőgazdasági *munka megkönnyítése* a gépek fokozottabb alkalmazása útján. A gépek használata ugyanis nemcsak munkaerőket pótol, hanem lényegesen meg is könnyíti a munkát. Különösen fő munkaidényben jelent a gépek használata nagy könnyítést. b) A mezőgazdasági *lakáskérdés* megoldása. A porosz földjáraadékbank nagyobb összegű kölcsönöket bocsátott az érdekeltek rendelkezésére mezőgazdasági munkáslakások építésére. A munkaügyi minisztérium is gondoskodott a munkásházépítésre rendelkezésre álló összegeknek mezőgazdasági

² A statisztikai adatok szerint 1939. május 17-én a mezőgazdaságban 2.371.000 önálló kereső volt félhektáryi vagy annál nagyobb birtokkal, a mezőgazdaságban dolgozó összes önálló keresők száma pedig 2.426.000 volt. A mezőgazdaságban dolgozó munkaerők összlétszáma (az önállókat és a segítő családtagokat is beleértve) a félhektárnál nagyobb gazdaságokban 10.915.000 volt. Ez a szám az 1933. évi adatokkal szemben 8% csökkenést jelent.

munkáslakások építésénél történő felhasználásáról. A Vierjahresplan végrehajtásával megbízott Göring marsall 1937. március 10-i rendelete alapján a porosz földjáradékbank felhatalmazást kapott, hogy az állam által rendelkezésre bocsátott eszközökből az egész Birodalom területén hosszú lejáratú kölcsönök folyósításával, a mezőgazdasági munkásság lakásául szolgáló házak építését elősegítse. E rendelet alapján a bank 1938. október 1-ig kerekén 11.000 ház építéséhez folyósított kölcsönt. Ezzel a hatalom átvétele óta állami támogatással épült mezőgazdasági munkásházak száma elérte a 55.000-et.

c) Azt a nehézséget, mely abban mutatkozott, hogy a mezőgazdasági munkásság részére nem volt semmi kilátás a *hivatásbeli előrehaladására*, szintén enyhíteni igyekeztek. A hivatásbeli előrehaladást főleg az nehezítette meg, hogy a mezőgazdasági munkás részére nem volt olyan meghatározott életpálya, amelyen haladva lassanként kedvezőbb gazdasági és társadalmi pozíciót érhetett volna el. Hiányzott az a folytonos előrehaladási lehetőség, mely az ipari munkásságnál adva van: a tanoncból segéd, a segédből mester lehet. Ezen a helyzeten a Reichsnährstand rendelkezései jelentették a megoldás felé az első lépéseket, melyek szerint a mezőgazdasági munka meghatározott kiképzéshez kötött tanult munkává vált.³ A kiképzés két évi tanidőre oszlik, mely alatt az alapvető ismereteket kell elsajátítani és a végén segédvizsgát tenni, ez követi két évi tanidő a választott speciális munkakörben és vizsga ebből a tárgykörből, továbbá a segédi kiképzés, mely ugyancsak két évig tart és a mestervizsga letételével ér véget. Ezután a munkás megkapja a mezőgazdasági munkás-bizonyítványt, melynek alapján joga van magát mezőgazdasági munkásnak nevezni.

³ Ezeknek a rendelkezéseknek a célját a Reichsnährstand a következőben jelöli meg: „Alle auf dem Bauernhofe tätigen Menschen vom Bauern bis zum letzten Landarbeiter, stehen in eng verbundener, gemeinsamer Arbeit, sehen in jeder Arbeit viel mehr als in gewerblichen Betrieben die Einheit des gesamten Werkes, des Hofes, Sonderberufe und Sonderarbeiter in der ausgeprägten Form wie in der Industrie und dem Handwerk gibt es im Bauernhofe nicht, denn jeder Sonderberuf in der Landwirtschaft hat bereits Berühnungsflächen mit den übrigen landwirtschaftlichen Berufen. Die Menschen des Bauernhofes müssen die Arbeit aller ihrer Mitarbeiter zumindestens in ihren Grundzügen kennen; sie werden dann volles Verständnis für jeden Mitarbeiter und die richtige Einschätzung und Wertung einer jeden Arbeit und Sonderarbeitsaufgabe haben.

Deshalb muß die Ausbildung grundsätzlich für jeden landwirtschaftlichen Beruf mit einer jede Spezialisierung von vornherein ablehnenden Grundausbildung beginnen — mit der der körperlichen und geistigen Entwicklung des Lehrlings entsprechenden, auf die handwerkliche Arbeit abgestellten, die Einheit des Hofes berücksichtigenden Landarbeitslehre — und darf im allgemeinen erst danach in die Sonderlehre — für den Landwirt, den Melker usw. — übergehen.

Deshalb müssen alle Menschen, die in der Arbeit auf dem Hofe ihren Lebensberuf suchen, den gleichen Ausgangspunkt haben, gleich in Arbeit und Arbeitsaufgabe, gleich in der Wertung ihrer Arbeit, gleich in der persönlichen Einschätzung des einzelnen und gleich in den Aufstiegsmöglichkeiten“.

d) A szociális gondoskodás fokozása és e) a mezőgazdasági munkajog fokozottabb kiépítése is hatékony eszköz a mezőgazdasági munkásság elvándorlásának megakadályozására. A mezőgazdasági munkaviszony szabályozásának jogi alapja még ma is a mezőgazdasági munkáról szóló ideiglenes rendelet,⁴ mely 1919. november hó 24-én jelent meg. Ezt a rendeletet a nemzeti munkáról szóló törvény⁵ helyenkint módosította, de egészben véve még ma sincs az új életviszonyokra alakítva. A rendelet azonban a gyakorlati életben ritkán jut alkalmazásra. Érvényesülésének körét a birodalmi munkaügyi biztosok (Reichstreuhänder der Arbeit) tarifarendeletei lényegesen megsűkítik, amennyiben csaknem minden munkaügyi biztosi körzetben (mely egy gazdasági területet ölel fel), megtaláljuk a tarifarendeletet, mely a mezőgazdasági munka jogviszonyait kimerítően szabályozza, s elsősorban ez kerül alkalmazásra; csak ha ez nem rendelkezik valamely kérdésről, akkor alkalmazzák a mezőgazdasági munkáról szóló ideiglenes rendeletet. Ezeknek a tarifarendeleteknek legnagyobb része: 1. általános részből, 2. bértáblából, 3. a bérterületek jegyzékéből és 4. a tanoncokra és segédekre vonatkozó különleges határozatokból áll. Az általános részben először a tarifarendelet területi, szakmai és személyi hatálya kerül meghatározásra, ezután következik a munkaszerződésekre, munkaidőre, túlmunkára, a vasárnapi és ünnepnap munkára, a munkabérre, az alkalmazottaknak termelési eredményből való részesedésére, lakásokra, fizetéses szabadságra, felmondásra és elbocsátásra, az alkalmazottak munkamulasztásaira, a különböző igények érvényesítésére, és megszűnésére, a női munkára, a munkások felelősségére és a munkaruhára vonatkozó rendelkezés. A bértábla külön szabályozza a férfi és női munkaerők bérét s e két csoporton belül általában megkülönbözteti a legmagasabb képesítésű, az alacsonyabb képesítésű, a közönséges- és a segédmunkások csoportját. A bérek ezeknél a munkásoknál mint havibérek vannak megállapítva, a napszamosok bére külön van szabályozva. Külön intézkedik általában minden tarifarendelet a munkások részesedéséről (Deputat) és a családi munkások részére fűtésről, világításról, bizonyos saját rendelkezésére álló földterületről, állattartási jogról, a gyermekek utáni külön részesedésről. Az egyes különleges munkákért járó díjazás is szabályozva van. A tarifarendelethez csatolt bérterületjegyzék a munkaügyi birodalmi megbízotti körzet bércsoportok szerinti felosztását tartalmazza, s a bérek ezeknek a csoportoknak figyelembevételével vannak szabályozva. Végül csaknem minden tarifarendeletben megtaláljuk a tanonc és a segédi viszony létesítésére, és a tanoncokat és segédeket illető járandóságokra irányadó különleges szabályokat.

A tarifarendeletek nagymértékben hozzájárulnak a munkás-

⁴ Vorläufige Landsarbeitsordnung.

⁵ Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit. 1934. jan. 20.

ság szociális helyzetének javításához, s ezekhez sorakoznak a különböző állami segélyek, házassági, családi kölcsönök, stb. is. A mezőgazdasági munkásság szociális viszonyainak figyelemmel kísérésére a Nemzeti Munkafront (Deutsche Arbeitsfront) feladata. A mezőgazdasági munkásság kiképzése és a hivatásbeli előrehaladásáról történő gondoskodás a Reichsnährstand munkakörébe tartozik, mely ezt a feladatát a Nemzeti Munkafronttal való szoros együttműködésben fejtí ki.

f) A mezőgazdasági munka társadalmi megbecsülésének növelése az egyik legfőbb tényező a mezőgazdasági munkások elvándorlásának megakadályozásánál. A mezőgazdasági munkáról alkotott társadalmi értékítélet ugyanis nem mindig felelt meg a munka tényleges társadalmi jelentőségének. A mezőgazdasági munkát sokszor alábecsülték. A mezőgazdasági munka társadalmi helyzetének elismerése jórészen nevelés kérdése. A nemzetiszocialista állam mezőgazdasági politikája a néptömegek megfelelő nevelése útján hamarosan elérte azt, hogy a „paraszt” név megítéző jelző lett, szemben a régi állapottal, mikor a szónak meg lehetőségen rossz hangzása volt. A parasztság társadalmi megbecsülésének növekedésével együtt jár a mezőgazdasági munkásság fokozott megbecsülése. A kedvező változásban nagy része van a *Landdienst*nek, melynek feladata, hogy az ifjúsággal a mezőgazdasági munkát megismertesse, megkedveltesse és ezáltal az ifjakat a mezőgazdaság számára megnyerje. Ennek során az ifjakat táborokban helyezik el, és mezőgazdasági üzemekben foglalkoztatják, képességeiknek megfelelő munkával. A *Landdienst* elvileg önkéntes és abba minden 14—18 éves fiú és 14—21 éves leány beléphet. A *Landdienst*tal kapcsolatban felmerülő költségek fedezése a Reichsstock für Arbeitseinsatz⁶ útján történik.

g) A mezőgazdasági munkásság bérének az iparnál alacsonyabb volta olyan kérdés, amely nemcsak a mezőgazdasági bérpolitikát, hanem az egész ár és termelési politikát érinti. A mezőgazdasági áraknak olyanoknak kell lenniök, hogy a termelés fokozását segítsék elő, ne csökkenését vonják maguk után. A termelési politikának biztosítania kell a gazdaságilag helyes viszony kialakulását a mezőgazdaság és ipar között. A mai magas ipari munkabérek az ipar hatalmas fejlődése idézte elő, s azok ma indokoltak látszanak. Az ipari termelésnek a rendez ütemben történő visszatérésekor azonban a mezőgazdasági és ipari munkabérek között az egyensúlyt az állam helyre fogja állítani.

A fent megjelölt intézkedések *jövőbe látó szemmel igyekeznek* a mezőgazdasági munkásszükségletet a jövőben felmerülő nagy mezőgazdasági feladatok ellátásához biztosítani. Amikor azonban a nemzet ellátása érdekében, a jelen szükségletei is könnyörtelenül

⁶ Ez az 1939-ben megszűnt Reichsanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung (Birodalmi Munkaközvetítő és Munkanélküliségi Biztosító Intézet) vagyona, mely a munkanélküliségi biztosítási díjakból tevődött össze; fenntartásáról és kiegészítéséről úgy gondoskodnak, hogy a munkanélküliségi biztosítási díjakat ma is szedik, bár a munkanélküliség már teljesen megszűnt.

követelik kielégítésüket, természetes, hogy az állam nem elégedhetik meg azzal a reménnyel, hogy intézkedései következtében majd a jövőben rendelkezésre fognak állni azok a munkaerők, amelyekkel a mezőgazdaság a nemzet élelmezésében ráháruló feladatát el tudja látni. Az állam kénytelen tehát más módokon is közbelépni, hogy már a jelen szükségletei is kielégítést nyerjenek, s ilymódon a lakosságnak a legfontosabb mezőgazdasági terményekkel történő ellátása biztosíttassék. Jogalkotó hatalmához folyamodik tehát, hogy a mezőgazdaság rendelkezésére tudja állítani a szükséges munkaerőket.

A mezőgazdasági munkaerők biztosítására szolgáló jogi eszközök.

Midőn az állam jogalkotó hatalmával a mezőgazdasági munkaerőszükségletet biztosítani kívánja, a jogalkotás elsősorban arra irányul, hogy 1. megakadályozza a mezőgazdaságban dolgozó munkásoknak más szakmába vándorlását, továbbá, 2. hogy a termelés fokozásához szükséges munkaerőtöbbletet a mezőgazdaság számára biztosítsa. Ennek a kettős célnak érdekében a tervszerű munkagazdálkodás kialakulása során Németországban számos jogszabály látott napvilágot.

1. Az 1934. május 5-i törvény⁷ felhatalmazza a munkaerőgazdálkodással foglalkozó *Reichsanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung* elnökét, hogy az addig mezőgazdaságban dolgozó munkásoknak nem mezőgazdasági üzemekben történő *elhelyezkedését a munkaügyi hivatal*⁸ (Arbeitsamt) *jóváhagyásától* tegye függővé, s hogy a nem mezőgazdaságban dolgozó mezőgazdasági munkásoknak szakmájukba történő visszatérését elrendelje. A törvény felhatalmazása alapján a Reichsanstalt elnöke több rendeletet is bocsátott ki,⁹ ezek azonban nem feleltek meg teljes mértékben a hozzájuk fűzött várakozásoknak, miért is hamarosan hatályon kívül kellett őket helyezni.

Kedvezőbb eredményeket tudott felmutatni az 1934. augusztus 28-i rendelet,¹⁰ mely a munkahelyeknek kicserélését írta elő azzal a céllal, hogy az üzemekben dolgozó munkásoknak *korszrinti megoszlását egyenletesebbé tegye*, s az idősebb munkásoknak elhelyezkedését is biztosítsa. Ez a rendelet annyiban volt kedvezőbb a mezőgazdaságra, hogy előírta a munkahelycserék folytán szabaddá váló fiatal munkaerőknek a lehetőség szerint a mezőgazdaságban való elhelyezését. A rendelet emellett a 25 éven aluli egyéneknek elhelyezkedését a munkaügyi hivatal hozzájárulásához is kötötte — hogy a munkaügyi hivatalnak így is módjában

⁷ Gesetz zur Regelung des Arbeitseinsatzes.

⁸ A munkaerőgazdálkodás közigazgatási szervezetére vonatkozóan, I. Szilágyi László: Tervszerű munkaerőgazdálkodás a Német Birodalomban c. cikkét a *Közigazgatástudomány* 1943. évi 4—5. számában.

⁹ 1934. május 17-i és az 1934. augusztus 30-i rendeletek.

¹⁰ Anordnung über die Verteilung von Arbeitskräften.

legyen az ifjúságot a mezőgazdasági foglalkozásokba irányítani. Egyedül a mezőgazdaságban történő elhelyezkedéshez nem volt szükség a munkaügyi hivatalok hozzájárulására.

Az 1935. december 30-i rendelet¹¹ a vándormunkásoknak egy-
sleges szempontok¹² szerinti irányítása végett kimondja, hogy a
mezőgazdasági vándormunkásoknak toborzása és közvetítése a
Reichsanstalt kizárólagos joga, s ilyen alkalmazottak csak a mun-
kaügyi hivatal hozzájárulásával szerződthetők.

Sok panasz oka volt a mezőgazdasági munkásoknak munka-
helyeikről jogosulatlanul, *felmondás nélkül történő távozás*. A
mezőgazdasági munkásoknak munkahelyeikről felmondási idő
kitöltése nélküli távozásának megakadályozására azért a négy-
éves terv (Vierjahresplan) végrehajtása céljából kiadott hetedik
rendelet¹³ felhatalmazza a mezőgazdasági üzemek tulajdonosait,
hogy visszatartsák azoknak a munkásoknak és tisztviselőknak
munkakönyvét, akik a szolgálati viszonyt idő előtt, jogosulatlanul
megszüntetik. Mikor az egyre fokozódó munkáshiány idején ez a
rendelkezés sem bizonyult elegendőnek a mind nagyobb mértékű
öltő alkalmazottvándorlás megakadályozására, az 1939. március
10-i rendelet¹⁴ kimondta, hogy a négyéves terv szempontjából
fontos termelési ágakban — így a mezőgazdaságban is — a mun-
kaviszony csak a munkaügyi hivatal hozzájárulásával szüntethető
meg, később pedig megjelent az 1939. szeptember 1-i rendelet,¹⁵
mely a már meglévő munkahelyváltoztatási korlátozásokat úgy
terjeszti ki, hogy minden munkahelyváltoztatás az állam által
ellenőrizhető és irányítható legyen. A rendelet értelmében a mun-
kaviszony létesítéséhez és megszüntetéséhez a munkaadó üzemé-
nek fekvése szerint illetékes munkaügyi hivatal hozzájárulása
szükséges. A rendelet hatálya csaknem minden munkavállalóra
kiterjed, s egyaránt vonatkozik a munkaadó és az alkalmazott
részéről eszközölt felmondásokra. A munkaügyi hivatal hozzájárul-
ása nélkül történt felmondás érvénytelen, a munkából való joga-
sulatlan elbocsátás, vagy távozás büntetendő.

A jogalkotó a rendeletben igen finom, lélektanilag alaposan
átgondolt eszközzel sietett a mezőgazdaság segítségére annyiban,
hogy az alkalmazottak *munkába állását* valamennyi szakmában
a munkaügyi hivatal hozzájárulásához kötötte, az egyetlen *mező-
gazdaság kivételével*. Ennél a rendelkezésnél az az elgondolás
vezette a jogalkotót, hogy a hivatalos körökkel való érintkezést

¹¹ Anordnung über die Regelung des Arbeitseinsatzes landwirtschaftlicher Wanderarbeiter.

¹² Vándormunkások alatt értik azokat a mezőgazdasági munkásokat, akik csupán az időnyben, tehát tavasztól őszig dolgoznak a mezőgazdaságban, tén-
len más foglalkozásba mennek.

¹³ Siebente Anordnung zur Durchführung des Vierjahresplans über die
Verhinderung rechtswidriger Lösung von Arbeitsverhältnissen vom 22. De-
zember 1936.

¹⁴ Zweite Durchführungsanordnung zur Verordnung zur Sicherstellung
des kräftebedarfs für Aufgaben von besonderer staatspolitischen Bedeutung.

¹⁵ Verordnung über die Beschränkung des Arbeitsplatzwechsels.

kerülő emberek inkább a mezőgazdaságban helyezkednek el, ahol ez korlátozás nélkül lehetséges, mint hogy a munkaügyi hivatal eljárásától tegyék függővé alkalmazásukat. A rendeletnek természetesen nem maradt el a remélt hatása.

2. Az állam belátta, hogy az említett rendelkezések mellett szükség van olyan eszközökre is, melyekkel fokozottabb mértékben lehet a munkásságot a német nép élelmezésének szolgálatába állítani. A munkásság igénybevételét biztosító rendelkezések már a nyugati védőövezet (Westwall) felépítése idején napvilágot láttak. Ehhez a munkához több, mint 400.000 építőmunkásra volt szükség. Nyilvánvalónak látszott, hogy ezt a hatalmas munkástömeget önkéntes jelentkezés alapján nem lehet előteremteni, hisz abban az időben már mutatkozott az építőmunkáshiány. Ekkor jelent meg az 1938. június 22-i rendelet,¹⁶ mely bevezette a meghatározott időre szóló munkaszolgálatot, ami a Reichsanstalt elnökének, vagy az általa megbízott szervnek utasítására volt teljesítendő. Az említett rendelet szabályozása azonban — mint ezen a téren úttörő kísérlet — a gyakorlatban nem bizonyult minden tekintetben kielégítőnek. Ezért az alkalmazása közben leszárt tapasztalatok figyelembe vételével 1939. február 13-án új rendelet jelent meg,¹⁷ mely összefoglalja a munkaszolgálatra vonatkozó addigi rendelkezéseket, kiegészíti azokat, és bevezeti a határozatlan időre szóló munkaszolgálatot.

A munkaszolgálatra történő igénybevétel útján biztosítja a rendelet az állami szempontból fontos feladatok elvégzéséhez szükséges munkaerőket. Évégéből előírja, hogy különösen fontos és halaszthatatlan munkáknál nemre és korra való tekintet nélkül munkára kötelezhető a Birodalom minden munkaképes férfi vagy női lakosa.

Ez a rendelet elsősorban az ipari alkalmazottak munkára kötelezését biztosította, s csupán kiegészítőképpen került alkalmazásra a mezőgazdaságban is. Szükségesnek látszott azonban, hogy a mezőgazdaság különleges viszonyaira szabott, annak megfelelő rendelkezések is napvilágot lássanak a mezőgazdasági munkákra történő igénybevétel tárgyában. A mezőgazdaságban állandóan, vagy legalább is főmunkaidényben dolgozó munkások, sőt a földművesek családtagjai is másutt, különösen az ipari szakmákban történő kedvezőbb elhelyezkedés reményében, a sok korlátozás ellenére is nagy számban hagyták abba mezőgazdasági tevékenységüket, s vállaltak másnemű munkákat. Ezek még a legnagyobb szükség idején sem voltak a mezőgazdaság szolgálatába állíthatók, s így a mezőgazdaság sok értékes, kiképzett munkaerőt veszített. Az ilymódon elvesztett munkaerőknek pótlása külföldi munkásoknak és hadifoglyoknak az utóbbi időben szokássá vált foglalkoztatása útján sem volt lehetséges, mert ezek sem álltak kellő szám-

¹⁶ Verordnung zur Sicherstellung des Kräftebedarfs für Aufgaben von besonderer staatspolitischen Bedeutung.

¹⁷ A mezőgazdasági munkaerők biztosítására szóló jogi eszközök.

ban rendelkezésre. Az állam ezért arra törekedett, hogy azoknak a személyeknek a közreműködését, akik mezőgazdasági munkára alkalmasak, a mezőgazdaság számára biztosítsa.

Göring marsall 1942. március 7-én elrendelte,¹⁸ hogy azok, akik vidéken, vagy vidéki városokban laknak, s koruknál, családi viszonyaiknál és egészségi állapotuknál fogva mezőgazdasági munka végzésére alkalmasoknak látszanak, különösen pedig azok, akik a mezőgazdaságban már tevékenykedtek, a munkaszolgálatra vonatkozó rendelet megfelelő alkalmazása útján az illetékes munkahivatal által a helyi szokásnak megfelelő munkabéért, mezőgazdasági munkára kötelezhetőek.

Míg ez a rendelet általában csak a vidéki lakosság igénybevételére gondol, a totális háborúval kapcsolatos munkaerőmozgósítás már a városi lakosságnak a mezőgazdasági munkába történő bekapcsolását is célozza. E rendelet¹⁹ értelmében, (megjelent 1943. január 27-én), — bizonyos kivételekkel — jelentkezni köteles minden 16—65 éves férfi és minden 17—45 éves nő, aki a birodalom területén lakik. A rendelet célja, hogy megállapítható legyen, kik azok, akik még nincsenek kellőképpen foglalkoztatva és így a nemzet érdekében munkára kötelezhetőek. A jelentkezésre nyomtatott űrlapok szolgáltak, melyek kitöltése alkalmával nyilatkozni lehetett, hogy a jelentéstevő milyen foglalkozást vállalt önkéntesen. Amennyiben nem nyilatkozott, a munkaügyi hivatal gondoskodik a jelenikezetteknek megfelelő munkára történő beosztásáról. Ennél a beosztásnál természetesen — a hozzáfűződő fontos nemzetgazdasági érdekekre tekintettel — a mezőgazdaság szükségleteinek kielégítése az egyik legfőbb szempont.

Ezek a vázaltszerűen megemlítt jogszabályok azok, melyek a mezőgazdaság részére a munkaerőszükségletet biztosítani hivatottak. Hogyan történik azonban e jogszabályok alapján, a munkaerőgazdálkodás rendelkezésére állítható munkaerőknek a termelő munkába bekapcsolása? Hogyan él az állam az említett jogszabályok által részére biztosított lehetőségekkel? Ennek a kérdésnek megválaszolása céljából vegyük szemügyre a munkaerőgazdálkodásnak azt a fázisát, mely a rendelkezésre álló, vagy állítható munkaerőknek az egyes üzemekben történő elhelyezésével foglalkozik.

A munkaerők szétosztása az egyes üzemek részére.

Az egyes üzemek munkaerőszükségletének kielégítésénél az első lépés a *szükséglet pontos megállapítása*. A tervszerű munkaerőgazdálkodásnak nélkülözhetetlen követelménye ugyanis, hogy a rendelkezésre álló munkaerőkön kívül, az elvégzendő feladatokkal is tisztában legyen, mert csak így állapíthatja meg, hogy

¹⁸ Verordnung über den Einsatz zusätzlicher Arbeitskräfte für die Ernährungssicherung der deutschen Volkes.

¹⁹ Verordnung über die Meldung von Männern und Frauen für Aufgaben der Reichsverteidigung.

az egyes feladatok elvégzéséhez mennyi munkaerőt tud rendelkezésre bocsátani és ennek figyelembevételével, melyek azok a feladatok, amelyek elvégezhetők, s ha az elvégzendő feladatok több munkaerőt kívánnak, mint amennyi rendelkezésre áll, hogyan lehet a feladatok csökkentésével vagy módosításával a megfelelő megoldást megtalálni.

Minden évben meg kell ezért állapítani, hogy az egyes gazdaságok milyen feladatokat, milyen mezőgazdasági munkákat akarnak elvégezni és hogy ehhez mennyi munkaerőre van szükségük. Az egyes gazdaságok vezetői erre szolgáló űrlapokon az év végén közlik a jövő évi *termelési tervüket*, vagyis azt, hogy gazdaságukban mekkora vetésterületen, mit akarnak termelni, ahhoz *mennyi munkaerőre van szükségük*, és hogy ebből mennyi áll már rendelkezésükre. A megfelelően kitöltött űrlapokat a *munkaügyi hivatalok* (Arbeitsamt) gyűjtik össze, ahol azokat a Kreisbauernführerrel átvizsgálják abból a szempontból, hogy helyes-e a termelési terv és hogy annak elvégzéséhez a megjelölt munkaerőre valóban szükség van-e. Ha a munkaügyi hivatal a termelési tervet és az igényelt munkáslétszámot helyesnek találja, az országos munkaügyi hivatalhoz (Landesarbeitsamt) továbbítja az űrlapot, ha kifogásolja a munkáslétszámot, annak csökkentéséről maga gondoskodik. Az *országos munkaügyi hivatal* összegyűjti a körzetébe tartozó valamennyi munkaügyi hivatalhoz beérkezett igénylést, azokat ismét átvizsgálja és megállapítja, hogy az esetleges csökkentések után mennyi az egyes termelési ágakban (cukorrépa, gabona, burgonya, főzelék és egyéb) az egyes munkásokból, (felügyelő, dolgozó előmunkás, férfi, legény, nő, szakácsnő) igényelt létszám, s az így megállapított munkáslétszám rendelkezésre bocsátását kéri a *munkaügyi minisztériumtól*.

A minisztériumban a VI. főosztály foglalkozik a munkaerőgazdálkodás kérdéseivel, mely ugyan organizáció szempontjából a minisztériumhoz tartozik, vezetését azonban nem a munkaügyi miniszter, hanem a munkaerőgazdálkodás teljhatalmú megbízottja, (Generalbevollmächtigter für den Arbeitseinsatz) Sauckel körzetvezető látja el. A főosztály neve: Europaamt für den Arbeitseinsatz, s öt osztályra tagozódik: a VI. a) osztály, a keleteurópai és a hadigazdálkodás kivételével az ipari munkaerő gazdálkodás ügyeit látja el, a VI. b) osztály a nyugateurópai és a hadiipari munkaerőgazdálkodással foglalkozik, a VI. c) osztály az észak- és déleurópai és a közellátáshoz tartozó munkaerőgazdálkodást intézi, a VI. d) osztály feladata a hivatásbeli utánpótlással kapcsolatos kérdéseknek, a női és ifjúság munkások munkaerőgazdálkodási ügyeinek ellátása, míg végül a VI. e) osztály munkaköre a munkaerőgazdálkodással kapcsolatos államközi és jogi kérdések intézése, továbbá a munkaerőgazdálkodási közigazgatáshoz nem tartozó, azon kívül fekvő, munkaközvetítés ellenőrzése (artisták, színházak művészi személyzetének közvetítésével kapcsolatos ügyek).

A minisztériumba futnak össze az egész Birodalom területéről beérkező munkásigénylések. A minisztérium a beérkezett

igénylések alapján megállapítja az igényelt munkaerők létszámát, esetleg a létszám csökkentése után gondoskodik a munkaerő-szükséglet megfelelő kielégítéséről.²⁰ Az egyes országos munkaügyi hivatalok a minisztériumba benyújtott és megfelelően átvizsgált — esetleg csökkentett — igénylések alapján, meghatározott munkáskontingenst kapnak a minisztériumtól, melyet a körzetükbe tartozó munkaügyi hivatalok között, ezek pedig az egyes gazdaságok részére szétoszthatnak.

A munkaügyi minisztérium által megállapított létszám figyelembevételével történik a munkaerők előteremtése. Itt különbséget kell tenni a) a belföldi munkaerőknek, vagyis a hazai lakosság-nak és b) a külföldi munkaerőknek a mezőgazdaság szolgálatába állítására vonatkozó módszerek között.

a) *Az állandóan mezőgazdaságban dolgozó belföldi munkások mellett* a mezőgazdaság feladatainak ellátásában a legnagyobb része a már említett jogszabályok alapján *munkára kötelezhető személyeknek van.* Ebből a szempontból a felsorolt jogszabályok közül az 1942. március 7-i Göring-féle rendelet és a munkaszolgálatra történő igénybevételről intézkedő 1939. február 13-i rendelet a legjelentősebb. Az előbb említett rendelet alapján a mezőgazdasági munkákra alkalmas személyekre vonatkozóan az Ortsbauerführer tesz a polgármesterrel és a párt helyi körzetvezetőjével egyetértésben az illetékes munkaügyi hivatalnak javaslatot. Ez úgy történik, hogy az említett 5 személyből álló bizottság évenként január—február hónapokban összeül, s megállapítja, hogy a helyi lakosság köréből kik alkalmasak mezőgazdasági munkák végzésére. Az így összeállított jegyzék a munkaügyi hivatalhoz kerül, ahol azt felülvizsgálják, majd az abban megnevezett és jóváhagyott személyeket a munkaügyi hivatal összehívja. Itt felvilágosítják az összehívott személyeket, hogy mezőgazdasági munkára kívánja őket az állam igénybe venni, s vázolják azokat az okokat, amelyek ezt szükségessé teszik. A munkaügyi hivatal arra törekszik, hogy az összehívottakat rábírja, hogy önként vállalkozzanak a mezőgazdasági munkára, mely állandó vagy átmeneti jellegű közreműködést jelent a mezőgazdaságban. Átmeneti jellegű munkára elsősorban a férjes asszonyok jönnek tekintetbe, akik állandó háztartást vezetnek és így tartós jellegű munkánál nem lehet rájuk számítani, tartós jellegű munkákra viszont elsősorban azok jönnek számításba, akiknek állandó foglalkozásuk nincs és egészségi állapotukra, valamint személyi viszonyaikra tekintettel mezőgazdasági munkákra megfelelőeknek látszanak, (pl. iskolából kikerült lányok, kik a háztartásban nem feltétlenül

²⁰ Így pl. az 1942. évben a munkaügyi minisztérium az egyes gazdaságok rendelkezésére álló munkaerőkön kívül a mezőgazdaság feladatainak ellátásához szükséges munkások számát 850.000-ben állapította meg. Ennek kielégítésére 191.000 vándormunkás, 140.000 lengyel munkás állt rendelkezésre, 108.000 munkást kellett Olaszországból, Magyarországból, Horvátországból, Szerbiából, Szlovákiából és Hollandiából toborozni, míg a szükséglet többi részét orosz munkaerőkkel, hadifoglyokkal és a lakosság köréből igénybevehető munkásokkal kellett fedezni.

szükségesek.) Ha a megidézettek a mezőgazdasági munkára önként vállalkoznak, azt aki tartós munkára jelentkezett, az Ortsbauerführer megfelelő munkára mindjárt be is osztja, azoknak pedig, akik átmeneti jellegű kiegészítő munkákra vállalkoztak — és ilyeneknél jönnek számításba is, — az önkéntes jelentkezésről megfelelő nyilatkozatot kell aláírniuk.

Azt, aki az összehívottak közül a munka elvállalását nyomós indok nélkül megtagadja, a munkaügyi hivatal rögtön munkaszolgálatra kötelezi, a tartós szolgálatra igénybe vettek meghatározott gazdaságokba berendeli, aki pedig az átmeneti jellegű munkáknál jön számításba, azt kötelezi, hogy meghatározott időponttól kezdődően az év december hó 15. napjáig a helyi szokás szerinti munkabérért a mezőgazdaság rendelkezésére álljon. A munkára beosztás lehetőleg a környékén levő gazdaságokban történik, de szükség esetén sor kerülhet távolabb fekvő vidéken levő beosztásra is.

Az ily módon igénybevett munkaerőkön felül azonban még más formában is kerülnek munkaerők a mezőgazdaság szolgálatába: jelentős számú *vándormunkás* is dolgozik a mezőgazdaságban. Számuk különösen a háború előtt volt nagy, ezidőszerint azonban tekintélyes részük az iparban talált állandó elhelyezkedést. A vándormunkások toborzása úgy történik, hogy a munkaügyi hivatal, ahol nyilván vannak tartva, kihirdeti, hogy meghatározott napon mezőgazdasági szerződéseket lehet kötni és ekkor a vándormunkások megjelenni tartoznak. A megjelent vándormunkások a gazdaságok vezetői által már előre kitöltött munkaszerződési nyomtatványok között választanak, s a viszonyaiknak legmegfelelőbb szerződés aláírása útján megkötik a szerződést.

Számos munkaerő kerül a mezőgazdaságba újabban az *évenkénti utánpótlással* is. Ennek száma az utóbbi időben jelentősen megnövekedett. Az elhelyezkedést kereső ifjúság ugyanis minden szakmánál munkábalépési korlátozásokkal találkozik, de a mezőgazdaság felé szabad az út, és ezért sokan választják ezt a foglalkozást.

A *Pflichtjahrmädchen* intézmény is juttat évenként bizonyos számú munkaerőt a mezőgazdaságnak. Az 1938. február 15-i rendelet²¹ szerint 25 éven aluli hajadon nők köz- vagy magánüzemekben, mint munkások vagy tisztviselők, csak akkor helyezkedhetnek el, ha munkakönyvükkel legalább egy évi mezőgazdasági vagy háztartási tevékenységet igazolnak. A vidékről származó lányoknak ezt az évet a mezőgazdaságban kell eltölteniök.

Jelentős ezenkívül a mezőgazdaságban segédkező tanuló ifjúság száma is. Aratási időben a környékbeli iskolák tanulóit, de szükség esetén a városbeli *iskolás ifjúságot* is befogják a mezőgazdasági munkára. Az iskolás ifjúságnak mezőgazdasági munkákra történő igénybevétele a Párt által 1941. augusztus 29-én ki-

²¹ Anordnung zur Durchführung des Vierjahresplans über den verstärkten Einsatz von weiblichen Arbeitskräften in der Land und Hauswirtschaft.

bocsátott irányelvek szerint történik. Eszerint munkára kötelezhetők az alsóbb és középfokú iskolák tanulói,²² még pedig a 10. életévük betöltése után, rövididejű hétvégi és az illető környéken teljesítendő munkáknál, a 15. évtől pedig hosszabb idejű munkákra is. A mezőgazdasági munkára történő igénybevételnek lehetőleg az iskolai szünetidőben kell történnie, de szükség esetén, különösen az idősebb ifjaknál hosszabb ideig, legfeljebb 6 hónapig is terjedhet. A Párt által kibocsátott irányelvek részletesen meghatározzák az igénybevétel módját, az ifjak foglalkoztatását és ellátását. Az igénybevételt a diákok alkalmasságára vonatkozó orvosi vizsgálat előzi meg. Ennek során megállapítják, hogy a illető ifjak testi adottságaik révén mezőgazdasági munka végzésére képesek-e s az nem jár-e esetleg hátrányos következményekkel egészségi állapotukra. A diákok túlerőltetését van hivatva megakadályozni az a rendelkezés, melynek értelmében a diákokat testi adottságaiknak megfelelő munkával kell foglalkoztatni. A munkaidő megállapítása is ennek figyelembevételével történik, s annak értelmében a tiszta munkaidő 14 éven aluli ifjaknál napi 6, 14 éven felülieknél pedig napi 8 óránál több nem lehet. A diákok számára ebédszünetet és éjjeli pihenőidőt kell biztosítani. A tanuló ifjúság részére eleinte a tarifarendeletekben megállapított munkabérekét fizették, később azonban — mivel a mezőgazdasági munkához nem szokott diákok ennek megfelelő munkateljesítményt felmutatni nem tudtak — a munkaerőgazdálkodás teljes hatalmú megbízottja 1942. augusztus 6-án elrendelte, hogy a diákoknak napi 60 pfennig, a diáklányoknak pedig napi 50 pfennig zsebpénzt kell juttatni s ezt az összeget csak különlegesen jó teljesítmény esetében kell a tarifarendeletek szerint fizetendő bérek magasságáig kiegészíteni.

Az iskolás ifjak mellett vesznek részt a *Hitler ifjak* is a mezőgazdasági munkában. Az iskolások és a Hitler ifjak igénybevétele a Hitler ifjúság vezetőjének irányítása alatt történik.

A *birodalmi munkaszolgálat* (Reichsarbeitsdienst), melyet mindkét nembeli ifjúság teljesíteni köteles, szintén igénybevehető a fontosabb és gyorsan elvégzendő mezőgazdasági munkákra, amint az az 1937—39. év aratási időszakában meg is történt.

Szükség esetén a *Párt* is a mezőgazdaság segítségére siet, s hirtelen beállott rossz idő, vagy más fenyegető veszély esetén tagjai résztvesznek a munkatorlódás leküzdésében.

Számos *önkéntes jelentkező* is akad, aki felajánlja szolgálatait a mezőgazdaság számára. Ezek jórészt ipari foglalkozásúak közül kerülnek ki, akik szabadságon vannak, vagy más módon van elég idejük, amit a mezőgazdaságban fel tudnak használni. Amennyiben az ilyen munkásoknak más vidékekre utazása válik szükségessé, részükre a birodalmi vasút 50 %-os menetdíjkedvezményt nyújt.

²² Ezeket az intézkedéseket később a főiskolásokra is kiterjesztették.

b) A hazai munkaerők azonban, annak ellenére, hogy a fentemlített módokon igen sok munkaerő állítható a mezőgazdaság rendelkezésére, nem képesek a mezőgazdaság megnövekedett feladatainak ellátására. A német állam ezért kénytelen *külföldi munkaerőket* is alkalmazni, és a megszállt területek lakosságát, valamint a hadifoglyokat is igénybevenni. A külföldi munkások alkalmazásánál különböztetni kell a szövetséges államokból (Olaszország, Magyarország, Szlovákia, Horvátország, Bulgária és Románia) származó munkások és a megszállt területek lakossága, továbbá a megszállt területek lakosai, valamint a hadifoglyok munkára történő igénybevétele között.

A *szövetséges államok* munkásainak alkalmazása úgy történik, hogy a mezőgazdasági üzem vezetőjét az illetékes munkaügyi hivatal értesíti, hogy igénylésére hány munkást utal ki s ezek közül hány a külföldi, akit a szövetséges államokból kell toborozni. Ennek az értesítésnek alapján a gazda kiállítja a külföldi alkalmazott részére a munkaügyi minisztérium által a munkaügyi hivatalok útján rendelkezésre bocsátott munkaszerződési nyomtatványt. A szerződést több példányban kell kiállítani és a munkaügyi hivatalnál benyújtani. Itt azokat összegyűjtik és az országos munkaügyi hivatalhoz, onnan pedig a munkaügyi minisztériumba továbbítják. Az egész birodalomban kiállított szerződések, melyek azonban még csak a mezőgazdasági üzem vezetőjének aláírását tartalmazzák, az igényelt munkásoknak legtöbbször csupán számszerinti, név nélküli megjelölésével, ilymódon a munkaügyi minisztériumban kerülnek összegyűjtésre, ahonnan azokat megfelelő példányszámban a szövetséges külföldi államokba továbbítják, s ott az illető helyi, tehát pl. magyar hatóságok ennek alapján toborozzák a német mezőgazdaság számára a munkásokat, esetleg a helyi német Dienststelle közreműködésével. A toborzást végző és a szerződés megkötését tanúsító külföldi helyi hatóság a szerződés egy példányát megtartja, egyet a munkáscsoport vezetője kap, egyet pedig az a gazda, akinek gazdaságában a munkásokat elhelyezik. A szerződések részletesen és egységesen szabályozzák a munkaviszony feltételeit. Eszerint a munkavállalók a kötelezettség napjától kezdve addig, amíg az összes mezőgazdasági munkák befejezést nyernek, legkésőbb azonban a folyó év december 15-ig tartoznak a munkaadónál vagy jogutódjánál dolgozni. A munkások kötelezik magukat, hogy minden, a munkaadó vagy helyettese által rájuk bízott napszamos és szakmunkát elvégeznek. A munkavállalók kijelentik, hogy teljesen egészségesek, munkát gátló fogyatékoságban nem szenvednek, és hogy minden mezőgazdasági munkában jártasak. A munkaidő és annak számítása a tarifarendelethez és a mezőgazdasági munkára vonatkozó ideiglenes rendelet előírásaihoz igazodik azzal, hogy amennyiben ezek a szabályzatok a munkásra nézve előnyösebb rendelkezést nem tartalmaznak, a szerződésbeli kikötések az irányadók. A munkásoknak joguk van a főbb vallási és nemzeti ünnepnapokat megtartani. A munkabérekre vonatko-

zóan az a rendelkezés, hogy a) abban az esetben, ha a munkahelyre vonatkozólag a német vándormunkások részére munkabér-szabályzat (tarifarendelet) van hatályban, akkor a külföldi vándormunkások ugyanazt az összért kapják, mint a német vándormunkások; b) amennyiben a munkahelyre vonatkozólag a bel-földi vándormunkások részére érvényes tarifarendelet nincs, akkor a külföldi vándormunkások azt az összért kapják, amelyet a német munkások megfelelő csoportja ugyanazért a munkáért kap.

Ahol a szakmánybér szabályozva nincsen, ott az úgy állapítható meg, hogy a munkavállaló rendes munkateljesítmény mellett legalább 50 %-kal többet keressen, mint a napszámban.

A bér kifizetése hetenként történik, azonban az első hat hét béréből hetenkint 3 márka, az aztán következő 9 hét béréből hetenkint 2 márka, csak a munkás szabályszerű távozása esetén válik esedékessé és fizetendő ki. Szabályszerű távozás az is, ha a munkaviszony a munkavállaló hibáján kívül szűnik meg. A munkából való igazolatlan és indokolatlan távolmaradás esetén a munkaadó jogosítva van a készpénzben járó napszámbért a munkamulasztás idejének arányában csökkenteni és a természetbeni járandóságokból a mindenkor piaci árak szerint számítandó levonást eszközölni. A szerződés részletesen tartalmazza a mezőgazdasági munkásoknak járó természetbeni járandóságokat is.²³ A munkaadó köteles közös, kifogástalan, asztalokkal, ülési és mosdási alkalmatosságokkal, valamint szekrényekkel ellátott és nemek szerint elkülönített lakást adni: továbbá tartozik minden személy részére egy ágyat, szalmazsákkal, párnával és gyapjútakaróval rendelkezésre bocsátani. A szállásoknak olyanoknak kell lenniök, hogy azok az egészségügyi szabályoknak megfeleljenek. A főzést szerződéskötéskor kijelölt nő látja el, akinek feladata az összes lakó és hálólhelyiségeket tisztántartani és a burgonyahámozást is elvégezni. A szakácsnők száma a munkások számához igazodik. Az utiköltségeket a német határtól a munkahelyig és a foglalkozási, a munkavállalási, valamint a tartózkodási engedéllyel járó illetéket a munkaadó viseli. A munka szabályszerű teljesítése után a munkásoknak az utolsó német határállomásig, vagyis addig a vasútállomásig, ahol a Németországba való beutazás a munka megkezdésekor történt, vasuti szabadjegyre van igényük. A munkás az összes rábizott munkát legjobb erejéből köteles elvégezni, a kapott szerszámokat tisztán és sértetlenül visszaadni. A munkások betegség esetén az illetékes betegsegélyző pénztárt vehetik igénybe. Munkaképtelenség esetén a

²³ Természetbeni járandóság fejében minden munkásnak hetenkint 7½ kg. burgonya, 7 liter soványtej, (naponta egy liter) vagy 5½ liter teljes tej (naponta ½ liter) 4½ kg. kenyér, 1 kg. kása, vagy dara, vagy hüvelyes, ½ kg. rozsliszt, ½ kg. búzaliszt, ¼ kg. zsiradék, a lehetőség szerint disznózsír, egyébként vaj vagy margarin, vagy étolaj, vagy szalonna, ½ kg. hús és ¼ kg. só nyújtandó. Amennyiben a természetbeni járandóságok a mindenkor érvényben levő törvényes rendelkezések értelmében nem lennének kiszolgáltathatók, úgy a ki nem szolgáltatható természetbeni járandóságok készpénzzel váltandók meg.

munkásnak természetbeni járandóság és készpénzbér helyett a szabályszerű táppénzre van igénye. Végül intézkedik a szerződés arra vonatkozóan is, hogy a munkaviszonyból származó esetleges peres ügyekben melyik bíróság illetékes.

A szerződött munkások rendszerint különvonattal jutnak el a Birodalomba, a határon az országos munkaügyi hivatal vagy a minisztérium kiküldöttje átveszi a munkásokat, vagy már előre közlik velük, hogy melyik munkaügyi hivatal területén, melyik gazdaságba osztották be őket. A munkaügyi hivatal kiküldöttje és az a munkaadó, akinél az alkalmazottak dolgozni fognak, a vasutállomáson gondoskodik a munkások fogadtatásáról és munkahelyeikre vezetéséről.

A szövetséges államok mellett a mezőgazdasági munkaerő-gazdálkodás szempontjából különösen a megszállt *keleti területek* jelentősek. Itt a munkaerők gyűjtése szabad toborzás útján történik, melyet az ezeken a területeken már felállított munkaügyi hivatalok végeznek. A keleti területről származó és általában a megszállt területekről származó munkásokkal nem kötnek a munkaadók olyan szerződést, mint amilyent a szövetséges állambeli munkásokkal, hanem itt a munkaügyi hivatal, minden külön szerződés nélkül, összegyűjti a munkaerőket és gondoskodik azoknak a Birodalom területére szállításáról. A keleti területekről származó munkásokat mindenre kiterjedő, alapos vizsgálatnak vetik alá, sőt fertőtlenítik is őket. A Birodalom területére történt megérkezésük után az országos munkaügyi hivatalok osztják szét a munkásokat az egyes munkaügyi hivatalok között. A munkaügyi hivatal gondoskodik a megszállt területekről származó munkásoknak gyűjtőhelyeikre, s onnan az egyes gazdaságokba juttatásáról. Ez rendszerint úgy történik, hogy behívják a gazdaságok vezetőit, akikhez az illető munkást beosztották, s ez gondoskodik a munkásoknak munkahelyeikre szállításáról.

A mezőgazdaságban észlelhető munkáshiányt a német állam olyan módon is igyekezett enyhíteni, hogy a nagyszámban lévő hadifoglyokat is igénybevette a mezőgazdasági munkák elvégzésére. Ez a foglalkozási ág egyike volt azoknak a szakmáknak, mely a hadifoglyok foglalkoztatásának a legjobban kedvezett, mert ennél aránylag könnyen ellenőrizhetőek és munkavégzésük is figyelemmel kísérhető, a szabotázs kísérletekre csak aránylag kis lehetőség nyílik. A hadifoglyoknak foglalkoztatását a munkaügyi hivatalok a véderővel karöltve szervezték meg olyan módon, hogy a gazdaságokba hadifoglyokat és őrizetükre rendelt katonákat egyidejűleg rendelnek ki s a kirendelés időtartamára a véderő gondoskodik a hadifoglyok őrizéséről. A hadifoglyok elhelyezése elkerített táborokban történik, munkájuk pedig a véderő ellenőrzése alatt folyik le. Régebben a mezőgazdasági munkákra beosztott hadifoglyok az egész évben a mezőgazdaságban tevékenykedtek, a múlt évben azonban megjelent egy rendelet, melynek értelmében a mezőgazdaságban dolgozó hadifoglyok egy részét a mezőgazdasági holtidényben az iparban kell foglalkoz-

tatni. A mezőgazdasági munkák díjazására vonatkozó tarifarendeletek a hadifoglyokra nem érvényesek, azokra különleges szabályokat alkottak. A munkaerőgazdálkodás ügyeinek teljhatalmú megbízottja 1943. március 3-án kiadott rendeletében a véderő főparancsnokságával egyetértve a következőképpen rendezte a mezőgazdaságban foglalkoztatott hadifoglyok díjazását:

1. Az időbérben díjazott hadifoglyoknak szállás, ellátás és minden munkanapra 70 pfennig készpénz nyújtandó. A lengyel hadifoglyok azonban csak 50 pfenniget, az oroszok csak 20 pfenniget kapnak kézhez. A lengyeleknél 20 pfenniget, az oroszoknál pedig 50 pfenniget minden munkanap után a legénységi tábor részére kell eljuttatni. A rendelet gondoskodik arról, hogy különösen szorgalmas és jó eredménnyel dolgozó hadifoglyok pótlékot kapjanak, melyek a tarifarendelet szerinti vagy a helyi szokás szerinti béreknek 20 %-áig emelkedhetnek, oroszoknál azonban ez csak 20 pfenniget tehet ki naponta.

2. Amennyiben a hadifoglyokat akkordmunkával foglalkoztatják, abban az esetben a tarifarendelethez megállapított, vagy a helyi szokás szerinti akkordbérnek 30 %-át katonai táborba kell lefizetni, 30 %-át a hadifoglyoknak kell juttatni, míg a megmaradó részből viseli a munkaadó a szállással és ellátással kapcsolatos költségeket. Orosz hadifoglyok 40 pfennignél több juttatásban naponta ilymódon sem részesülhetnek, a részükre eső 30 %-ból fennmaradó összegeket a táborhoz kell eljuttatni.

A társadalombiztosításra vonatkozó rendelkezések ugyancsak nem érvényesek a hadifoglyokra, hanem betegségük esetén róluk a véderő gondoskodik.

A fent összefoglalt intézkedések azok, melyekkel a német állam a mezőgazdasági munkaerőket a jelen és a jövő munkálatainak kielégítésére biztosítani igyekszik. Láthatjuk ezekből az intézkedésekből és rendelkezésekből, hogy a német állam felismerte, milyen nagy jelentősége van annak, hogy a nép élelmezését biztosító mezőgazdaság munkaerőszükséglete kielégítést nyerjen s így a népesség ellátása zavartalanul történhessen. A német példák nyomatékosan mutatnak rá hazai mezőgazdasági munkáspolitikánk még nagy számban észlelhető hiányaira és a hazai viszonyokhoz alkalmazkodó rendelkezéseket sürgetnek.

IRODALOM.

Bente: Landwirtschaft und Bauerntum. Berlin 1957.

Bulla: Die Beschränkung des Arbeitsplatzwechsels, Berlin, 1942.

Carell: Bäuerliche Siedlung und Entwicklungsmöglichkeiten der deutschen Industrie. Schmollers Jhb. 60. Jhg. 1936.

Clauss: Der Bauer im Umbruch der Zeit 1935.

Degenfeld Schonburg: Die Lohnbildung für Landarbeit und Industriearbeit. Berichte über Landw. Bd. 15. 1951.

Dr. Gaebel: Die pädagogischen Aufgaben der Arbeitsvermittlung. Reichsarbeitsblatt, 1954. II. 538. I.

- Dr. Gerhart:* Deutsche Arbeits- und Sozialpolitik. Berlin, 1939.
- Hainisch:* Die Landflucht. Jena, 1924.
- Dr. Hildebrandt:* Konzentration des Arbeitseinsatzes, Reichsarbeitsblatt, 1942.
- Quante:* Die Landflucht und ihre Bekämpfung. Berlin, 1935.
- Reinke:* Der deutsche Landarbeiter. Berlin, 1935.
- Siebert:* Das deutsche Arbeitsrecht. (Eine Gesetzsammlung).
- Dr. Siebert:* Die Entwicklung der deutschen Arbeitsverwaltung. Reichsarbeitsblatt 1942. V. 545. I.
- Dr. Siebert:* Das deutsche Arbeitsverfassung. Hamburg, 1942.
- Stieger:* Der Mensch in der Landwirtschaft.
- Stierling:* Die Landflucht und der Einsatz von Stadtjugend in der Landwirtschaft. Berlin, 1857.
- Dr. Syrup:* Sicherung des Kräftebedarfs, für Aufgaben von besonderer staatspolitischer Bedeutung Reichsarbeitsblatt 1938. II. 215. I.
- Dr. Syrup:* Fünf Jahre Arbeitseinsatz in Deutschland Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht. 1938. 9. sz.
- Dr. Syrup:* Anordnung über die Verteilung von Arbeitskräften Berlin, 1934.
- Dr. Syrup:* Sicherstellung des Kräftebedarfs für Aufgaben von besonderer staatspolitischer Bedeutung. Berlin, 1939.
- Thalheim:* Die Landflucht in Deutschland und die Massnahmen zu ihrer Bekämpfung. Internat. Agrar Rundschau, Febr. 1939.
- Dr. Willeke:* Der Arbeitseinsatz im Kriege. Jena 1942.
- Wölfer:* Der deutsche Mensch in der Landwirtschaft. Berlin 1935.

SZILÁGYI LÁSZLÓ.

AZ IPARI ÉS KERESKEDELMI ÉLET HÁBORUS IPARJOGI KORLÁTOZÁSA.

I. A modern háborúnak méreténél fogva egyik legjelentősebb hatása, hogy az ország gazdasági életében nyersanyag-, illetve áruhiányt okoz. A polgári társadalmat ez a körülmény két vonatkozásban érinti; egyrészt a társadalom minden egyes tagját mint fogyasztót, másrészt a társadalomnak egy jelentős rétegét, amely önálló gazdasági tevékenységet folytat, nyersanyagfeldolgozás, illetve áruértékesítés útján.

Mintogy a nyersanyag- és árukészlet korlátozott, a rendelkezésre álló mennyiség gazdaságos felhasználása, illetve szétosztása végett egyrészt a fogyasztást, másrészt a feldolgozóipari, illetve az értékesítő kereskedelmi tevékenységet különböző korlátozásoknak vetik alá. Utóbbi rendelkezések fontosságát kellően értékelhetjük, ha figyelembe vesszük, hogy az ipar és kereskedelem az őstermelő foglalkozással szemben mind az országoknak, mind az egyéneknek nagyobb anyagi jólétet és kulturális emelkedést biztosít.

Az ipari és kereskedelmi életet korlátozó rendelkezések egy része az anyaggazdálkodással kapcsolatos, más része iparjogi sza-

bályokat tartalmaz (melyek az önálló gazdasági tevékenység közérdekű vonatkozásait szabályozzák és a szűkebb értelemben vett ipari tevékenységen kívül egyúttal a kereskedelemre is kiterjednek). Az utóbbiakról kívánunk rövid áttekintést nyújtani.

II. Az 1938. évben a gazdasági élet egyensúlyának biztosításáról szóló 1931:XXVI. t.-c. 2. §-ában nyert felhatalmazás alapján a kormány kiadta az 5.850/1938. M. E. számú rendeletet, amely az iparjogosítványok (iparigazolványok és iparendélyek) kiadását további intézkedésig felfüggesztette, illetve azt az illetékes miniszternek előzetesen megadott engedélye alapján tette lehetővé. A háborús korlátozások kialakulását ez a rendelet indította meg és azt előmozdította.¹

A rendelet alkalmazásánál már érvényesül az a fontos szempont, — amely a következőkben ismertetett korlátozó rendelkezésekben határozott kifejezésre jutott — hogy az ipari és kereskedelmi életbe csak kellő szakismeretekkel rendelkező és tőkeerős iparúzők bekapcsolódása kívánatos.

A rendeletnek megvolt egyébként az a jótékony hatása is, hogy a központi kormányhatóság az iparjogosítvány iránti kérelmek felterjesztése során, azok elintézésekor esetleges egyéb iparjogi kérdések tárgyalására is kiterjedt és ennek következtében az ország egész területén az egységes iparjogi gyakorlat fejlődését jelentős mértékben lehetővé tette. (Az iparjognak érdekes tulajdonsága a közigazgatási jog egyéb területeivel szemben, hogy fejlett joggyakorlata van; az iparjogi szabályok ugyanis a társadalom nagy részének fontos érdekeit érintik, szabályozott életviszonyok gyakorisága miatt ezeket a szabályokat gyakran alkalmazzák és magyarázzák.)

A rendelet megjelenését követő időben az 1939:IV. t.-c. alapján megindult ú. n. átállítás a keresztény társadalomra ösztönző hatással volt; az ipari és kereskedelmi életbe tömegesen kapcsolódtak be új elemek, sokszor nem odavalók is, úgy, hogy az iparjogi korlátozás szükségesnek mutatkozott.

III. A jelenlegi háború alatt életbeléptetett rendelkezések által az egyes iparúzők száma az *összes iparokban*, a rendeletek életbe-

¹ Hasonló iparjogi korlátozásokra már az eddigi iparjogban is található példa. Az 1922:XII. t.-c. (az ipartörvény novellája) 38. §-a megengedte, hogy bizonyos felsorolt iparoknál az egyes községek és városok területén kiadható iparjogosítványok számát előre szabályrendelettel meghatározzák vagy a szám megállapítása nélkül az iparendély kiadását attól a feltételtől tegyék függővé, hogy az illető községben vagy városban fennforog-e a szüksége az új iparjogosítvány kiadásának. Az illetékes miniszter ilyen szabályrendelet alkotására kötelezhette is a törvényhatóságokat és a megyei városokat. Az 1936:VII. t.-c. 11. §-a már lehetővé tette, hogy az illetékes miniszter ilyen szabályrendelet alkotását bármely engedélyhez kötött ipar tekintetében megengedje, sőt hogy a kiadható iparjogosítványok számát az illetékes hatóságok helyett maga is meghatározhassa.

lépése idejében fennálló állapotra van korlátozva. Az ipari és kereskedelmi élet háborús iparjogi korlátozása az 1.510/1941. M. E. sz. és a 33.800/1943. Ip. M. számú rendeletekkel történt meg; az előbbi rendelet csak részleges, az utóbbi általános jellegű korlátozást léptetett életbe.

Az 1941. év február havában megjelent és életbeléptetett 1.510/1941. M. E. számú rendelet értelmében az összes *nagykereskedés* gyakorlására jogosító iparjogosítványok kiadása megtagadható a törvényes feltételek fennforgása esetén is akkor, ha az a kivételes gazdasági viszonyok miatt közérdekből nem kívánatos. Iparjogosítvánnyal rendelkező nagykereskedő továbbá már meglévő üzletén (üzletein) kívül új üzlethelyiséget csak az elsőfokú iparhatóság engedélye alapján nyithat; az engedély megadásánál a hatóságnak ugyancsak a fenti szempontokat kell figyelembe vennie. (A korlátozó rendelkezéseket később több olyan kiskereskedési ágra is kiterjesztették, melyeknél az anyagellátás nehézsége ezt különösen indokoltta tette.)

A közérdek fennforgására nézve az elsőfokú iparhatóságnak a kereskedelmi hivatal, majd helyette (7.770/1941. M. E. számú rendelet) a kereskedelmi és iparkamara véleményét kell kikérnie. A rendelet végrehajtása tárgyában valamennyi kereskedelmi és iparkamarához intézett leirat szerint új nagykereskedői iparjogosítvány kiadása csak a legritkább esetben kívánatos, így csak akkor, ha újabb nagykereskedés létesítése az illető helyen és szakmában gazdaságilag indokoltnak mutatkozik és ha a folyamodó *megfelelő tőkével és szakismeretekkel* rendelkezik. A szakismeretek fennforgását vélelmezni lehet, ha a folyamodó az általa gyakorolni kívánt szakmával valamilyen minőségben már foglalkozott.

A rendelet megjelenését követő két esztendő alatt kialakult új keresztény iparúzők, iparosok és kereskedők védelme létrehozta a 33.800/1943. Ip. M. számú rendeletet (1943. évi július hó 1-én). Ez a rendelet az 1.510/1941. M. E. számú rendelettel életbeléptetett intézkedéseket valamennyi ipar (kereskedés) tekintetében, valamint az új üzlet nyitásán kívül a meglévő üzletek áthelyezésére is kiterjesztette.

A rendelet szerint az elsőfokú iparhatóság az összes iparjogosítványok kiadását a törvényes feltételek igazolása esetében is megtagadhatja, ha az a kivételes gazdasági viszonyok miatt közérdekből nem kívánatos. Az iparjogosítványokat terjedelemben is korlátozni lehet (meghatározott áruval való kereskedésre, vagy csak valamely ipari szakma meghatározott részére, meghatározott időre, terület szerint vagy egyéb tekintetben is), vagy feltételekhez kötni. (Ezt a rendelkezést az 1.510/1941. M. E. számú rendelet is tartalmazta a nagykereskedésekre nézve.)

A meglévő üzlethelyiségen felül újabb üzlethelyiség nyitásához, továbbá a meglévő üzlethelyiség áthelyezéséhez az elsőfokú iparhatóság engedélye szükséges. Az engedély megadásánál ugyan csak a fenti szempontok szerint kell eljárni.

A közérdek fennforgására nézve az illetékes kereskedelmi és iparkamara véleményét kell meghallgatni. A kamara az iparügyi

miniszter ügykörébe tartozó (szűkebb értelemben vett, előállító, illetve feldolgozó jellegű) iparok tekintetében kedvező véleményi csak a m. kir. anyaghivatal hozzájárulása alapján adhat. Az iparhatóság határozatait a kamarával közli, amely azok ellen jogorvoslattal élhet. Olyan esetekben, amikor a folyamodó kijelöléshez kötött kereskedést kíván gyakorolni, a kijelölőhatóság állásfoglalása az iparhatóságra nézve az iparjogosítvány kiadása tekintetében kötelező.

A rendelet végrehajtása tárgyában valamennyi első- és másodfokú iparhatósághoz, valamint a kereskedelmi és iparkamarákhoz intézett 56.805/1945. Ip. M. számú leirat szerint a szóbanforgó rendelkezések célja az, hogy az új iparjogosítványok kiadása az elkerülhetetlenül szükséges mértékre szoríttassék. Új iparjogosítvány kiadása csak abban az esetben kívánatos, ha azt a közellátás zavartalan lebonyolítása (a fogyasztóközönség szükségleteinek kielégítése) és általában a közgazgatási érdekek szükségessé teszik, vagy ha egyéb rendkívüli méltánylandó körülmények forognak fenn (pl. katonai érdekek). Vizsgálni kell továbbá, hogy a folyamodónak — még ha az illető ipar (kereskedés) képesítéshez nincs is kötve — a szükséges hozzáértése (gyakorlata) és anyagi ereje (saját tőke) megvan-e.

Új üzlethelyiség nyitása lényegében véve egyértelmű új iparosnak (kereskedőnek) a gazdasági életbe való bekapcsolásával, ennek engedélyezésénél tehát ugyancsak a fenti szempontok érvényesüljenek. Az üzlethelyiség áthelyezésénél azt kell vizsgálni, hogy azon a helyen, ahová az iparos (kereskedő) az üzlethelyiséget áthelyezni kívánja, a közellátás zavartalan lebonyolítása és általában a fogyasztóközönség szükségleteinek kielégítése érdekében szükség van-e az illető iparüzőre.

Az idézett rendeletek eredménye az ipari és kereskedelmi életnek a jelenlegi állapotban való rögzítése. Iparjogi és közgazdasági szempontból legjelentősebb az a rendelkezés, hogy új iparjogosítványt csak kivételes esetben, közérdekű szükség esetén, kellő szakismeretekkel és tőkével rendelkező személyek kaphatnak.

IV. A rendelet indokát a végrehajtása tárgyában kiadott leirat abban jelöli meg, hogy az ország nyersanyaghelyzete a legtöbb iparágban ezidőszerint is működő iparüzőknek a szükséges nyersanyagokkal és árukkal való zavartalan ellátását már most sem teszi lehetővé, új iparüzőknek a megélhetését is veszélyeztetné és anyagi romlásukat okozná, minthogy nyersanyaggal, illetve áruval ellátásukat sem a rendelkezésre álló nyersanyag, illetve árukészlet, sem a meglévő elosztási szervezet nem bírja el.

A rendelet tehát a meglévő iparos- és kereskedőtársadalmat akarja megvédeni; azt akarja megakadályozni, hogy a társadalomnak ez a rétege megfelelő nyersanyag- és áruhiány következtében tönkremenjen. (Annál is inkább, minthogy ennek a rétegnek egy részét az átállítás során újonnan létesült és fokozottan védelemre szoruló keresztény iparüzők alkotják.)

Ezek a rendelkezések (valamint az egyéb háborús gazdasági

intézkedések) tulajdonképpen a szabadversenyt zárják ki, ami eddig gazdasági életünkben — elvben — el volt ismerve (és amelyre rábízták a meg nem felelő elemeknek az ipari és kereskedelmi életből való automatikus kiküszöbölését). Annak megítélése azonban, hogy ez az álláspont mennyiben helytálló, valamint a következmények levonása már közgazdasági kérdés, amelynek megoldása nem illik a jelen ismertetés keretei közé.

Megemlítjük végül, hogy a szóbanforgó korlátozás a társadalom sok tagját súlyos érdekeiben érinti, — elzárja az utat a gazdasági életében önállósulásra törekvők előtt — ezért csak rövid ideig lesz feuntartható.²

V. Ha a szóbanforgó rendelkezéseket az eddigi iparjoggal összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy azok az eddigi iparjogi fejlődésnek megfelelnek.

Az 1884:XVII. t.-c. (ipartörvény), az 1922:XII. t.-c. (az ipartörvény novellája) és az 1936:VII. t.-c. (a novella módosítása), az iparüzési feltételek terén fokozatos és a feltételeket szigorító fejlődést mutatnak. Az egyes iparoknál mind szélesebb körben írják elő képesítés igazolását, biztosíték letételét, erkölcsi megbízhatóság igazolását és feltételeit, zárt számhoz kötését.

A háborús korlátozás legjelentősebb rendelkezése ebből a szempontból az, mint már jeleztük, hogy az *összes* iparok (kereskedések) gyakorlásához megfelelő *szakismereteket* és *tőkét* kell igazolni.

1. A szakismerettel kapcsolatos rendelkezés elsősorban a kereskedelmet érinti. (A szűkebb értelemben vett iparok túlnyomórészt eddig is képesítéshez voltak kötve, a kereskedés azonban, néhány kivételtől eltekintve, nem.) A szóbanforgó rendelkezések nem mondják ki szigorúan, hogy a szakismeretek fennforgása mikor

² Budapestre vonatkozóan érdekes adatok állanak rendelkezésünkre (Budapest szfv. statisztikai zsebkönyveiben, valamint statisztikai haviüzeteiben foglaltak alapján), amely adatok alkalmasak az elmondottak megvilágítására.

Az egyes ker. előjáróságok által kiadott iparjogosítványok száma 1925—1936-ig évente átlag 10.000 (az egyes évek ettől nagyon kevés eltérést mutatnak). Az iparjogosítvány kiadása iránti kérelmek száma kb. 1.000-rel több. 1937-től ezek a számok a következőképpen alakulnak:

	Kérelmezett	Kiadott
iparjogosítványok száma (kb.):		
1937. évben	8.800	8.300
1938. „	8.000	6.800
1939. „	6.200	4.400
1940. „	15.000	10.300
1941. „	17.800	13.700
1942. „	15.800	12.100

Ha a kiadott iparjogosítványok számának havonkénti változását nézzük: — a számokat kikerekítve adjuk — az 1938. év elején 600, innen fokozatosan nő 800-ra, szeptemberben hirtelen 200-ra csökken (ez az esés az 5.850/1938. M. E. számú rendelet hatásának tulajdonítható; l. a cikk II. részét).

Az 1939. évben lassú emelkedést látunk. Az 1940. évben a kiadott iparjogosítványok száma hirtelen nő, az év végére már 1.000-en felül van. Az 1941. év elején ismét csökkenést látunk (1.510/1941. M. E. számú rendelet hatása: l. a cikk III. részét), ennek legmélyebb pontja 900. Ettől kezdve az 1941. év május havától az 1943. év közepéig 900—1.500 között ingadozik. Az 1941. év végétől azonban szintén lassan csökkenő irányzatot mutat.

tekinthető igazoltnak. Az egyes áruközvetítő jellegű kereskedelmi szakmák azonban nem is kívánnak meg annyi szakismeretet, mint az előállító, illetve feldolgozó jellegű iparok. Az egyes iparoknál a szükséges szakismereteket az illető iparban megfelelő időn át folytatott gyakorlattal lehet megszerezni, a kereskedelemnél tehát ennek megfelelően kevesebb gyakorlati idő igazolását kell megkívánni.

2. Az ipar gyakorlásához szükséges tőke igazolása mint feltétel az eddigi iparjogban nem szerepel. Vannak ugyan rendelkezések arról, hogy egyes iparoknál megfelelő biztosítékot kell letenni, ennek oka azonban az volt, hogy ezeknél az iparoknál, vagyontörző jellegük miatt, a károkozás lehetősége fokozottan fennforgott és a biztosíték az esetleges károk megtérítésére szolgált.

Igaz ugyan, hogy a 36.805/1943. Ip. M. számú leirat ezeket a feltételeket azért írja elő, nehogy a folyamodó esetleg színleges iparúzó legyen. Ezzel szemben azonban folyamatban van már a kereskedelemnek képesítéshez kötése, tehát inkább az az álláspont látszik elfogadottnak, hogy kereskedés csak olyan egyén gyakoroljon, aki ahhoz valóban ért. A kellő tőke igazolását is megkívánják továbbá a gyakorlatban abban az esetben is, ha a színleges iparúzás fennforgására a legkisebb gyanú sem merült fel.

Mindkét ismertetett feltétel kikötése észszerű, visszaéléseknek veszi elejét, a fogyasztóközönség érdekeit, tehát közérdeket szolgál, ezért megkövetelésük — a tőkét illetőleg bizonyos korlátok között — béke esetén is indokolt.

VI. Az ipari közigazgatás megbízhatóságán múlik, hogy az ismertetett szabályozás célját mennyiben éri el. Az ipari jogszabályok végrehajtása az elsőfokú közigazgatási hatóságoknak eddig is jelentős feladatát alkotta. (Az ipari tevékenységet az elsőfokú hatóságnak állandóan figyelemmel kell kísérnie.) Az új rendelkezések ezt a feladatkört nagy mértékben megnövelték.

Az elsőfokú iparhatóságnak a szóbanforgó rendelkezések végrehajtásánál segítségükre vannak vélemény adásával, a kereskedelmi és iparkamarák, amelyeknek javaslata alapján történik a döntés. Az ismertetett rendelkezések rámutatnak egyébként a kamaráknak a közgazdasági életben jelenleg betöltött igen fontos és nagyterjedelmű szerepére.

Nagy segítségére van továbbá az iparhatóságoknak maga az iparúzó társadalom. Valószínű ugyanis, hogy a korlátozó rendelkezések miatt el fog terjedni a jogosulatlan iparúzás, üzletnyitás és üzletáthelyezés. Az iparos- és kereskedőtársadalom saját érdekében felhívja ezekre az esetekre az iparhatóság figyelmét. Minthogy az ilyen panaszok jogellenes helyzetek fennállására vonatkoznak, a hatóságok részéről — amennyiben saját rendelkezéseik komolyságát nem akarják veszélyeztetni — ellenük kifogás nem hozható fel.

CSETÉNYI SÁNDOR.

GAZDASÁGI ÖNKORMÁNYZAT EURÓPA NÉMET FENNHATÓSÁG ALATT ÁLLÓ ORSZÁGAIBAN.¹

I. A megszállt területek közigazgatási rendje.

1. Európa németek megszállta országainak jelenlegi uralmi rendszerét általánosságban katonai közigazgatásnak — *Militärverwaltung* — nevezik. Ebben az értelemben a katonai közigazgatás fogalma sokkal többet takar, mint amennyit a közigazgatás kifejezésen a magyar szóhasználatban érteni szoktunk. A walten — uralkodni — igéből származó Ver-Waltung eredeti jelentésének megfelelően mindazokat az államhatalmi főágakat magában foglalja, amelyek az uralkodással, az állami főhatalom gyakorlásával járnak. Másszóval: A német Militärverwaltung a szűkebb értelemben vett közigazgatáson felül törvényhozást és igazságszolgáltatást is jelent.²

Amennyire a katonai közigazgatás nemcsak közigazgatás, éppen annyira nem csak katonai tevékenység. A katonasághoz annyiban kapcsolódik, hogy katonai műveletek színhelyén kerül alkalmazásra és többnyire katonai berendezkedések útján hatályosul. A katonai közigazgatásnak a katonasághoz való viszonya alapján több válfaja különböztethető meg. Legkezdetlegesebb szervezési alakja a

a) katonaság által végzett közigazgatás (*Verwaltung durch das Militär*). Hadművelési területeken a hadműveletek tartama alatt működik. Önálló szervezete nincs, hanem feladatait a hadművelési csoportok látják el. Legfelsőbb fokon a magasabb csapatparancsnokságok vezérkarainál erre a célra szervezett csoportok irányítják. A hadműveleteket követően, átmenetileg valamennyi német megszállás alatt álló területen alkalmazásra került. A magyar katonai közigazgatásnak is egyik megoldási módja. Nálunk hivatalosan *szükségszerű katonai közigazgatásnak* nevezik.³ Mivel a harcoló csapatoknak nem feladatuk a közigazgatás, helyét előbb-utóbb a katonai közigazgatás egy fejlettebb alakjának adja át, melyet a németek

¹ Karay Kálmánnak a gazdasági önkormányzattal foglalkozó következő tanulmányai jelentek meg eddig kiadásunkban: Olasz testületi önkormányzati jog. A MKI 57. sz. kiadványa, 1940. — Az új spanyol testületi állam. Közigazgatástudomány, 5. évf. 1940., 97. old. — A spanyol nemzeti szindikalista alkotmány újabb fejlődése. Közigazgatástudomány, 6. évf. 1945., 177. old. — Testületi rendszer Franciaországban. Közigazgatástudomány, 6. évf. 1943., 304. old. Karay Kálmán jelen tanulmányát az eddigiek teljessége kedvéért, azok kiegészítéseképpen közöljük. (Szerk.)

² *Best Werner*: Die deutsche Militärverwaltung in Frankreich. Reich, Volksordnung, Lebensraum, I. Band, Darmstadt, 1941., 35—34. l.

³ *Karay Kálmán*: Katonai közigazgatásunk vázlata. Különlenyomat *A mai magyar honvédelmi igazgatás* című munkából (szerkesztette Mártonffy Károly). Budapest, 1943.

b) katonaság alá rendelt közigazgatásnak (*Verwaltung unter dem Militär*) neveznek. Önálló szervezete van, mely a hadműveleti egységek rendelkezésére áll. Alkalmazása akkor indokolt, ha a közigazgatást kizárólag katonai szempontok irányítják. Ez az eset olyan területen kövekezik be, ahonnan a még nem szállt részek, vagy harmadik hatalom ellen a hadműveleteket folytatják. A katonai közigazgatásnak ez a módja ismét kétféle szervezetben jelentkezik aszerint, hogy a közigazgatásnak a katonasághoz viszonyított alárendeltsége tárgyi (*sachlich*) vagy személyi (*persönlich*) természetű. Az előbbi esetben a közigazgatás a katonaságtól szervezetileg független, s csupán az ügyintézés tekintetében alárendelt. Ilyen a magyar rendszeres katonai közigazgatás, melynek személyzete polgári beosztását a katonai közigazgatási szolgálat alatt is megtartja. Személyi alárendeltség esetén a katonai közigazgatás szervezete a véderő szerves része. A haderőn belül a hadbiztossághoz vagy a hadbírószághoz hasonló önálló kar, melynek saját szolgálati jelvényei és rangjelzései vannak. Ilyen a német véderő katonai közigazgatási alakulata, melynek tagjai a többi katonai rangosztályoknak megfelelő rangfokozata (*Kriegsverwaltungsassessor*, *Kriegsverwaltungsrat*, *Oberkriegsverwaltungsrat*, *Kriegsverwaltungsabteilungschef*, *Kriegsverwaltungschef*) viselnek és tényleges katonai szolgálatot teljesítenek. Németország a katonai közigazgatásnak ezt a módját Franciaországban, Belgiumban és Szerbiában alkalmazta.

Ha a megszállt területeken a hadműveletek végleg befejeződtek, avagy a megszállás nemzetközi szerződés következménye, akkor a katonai közigazgatásnak legmagasabbrendű alakja valósul meg, melyet

c) katonaság mellé rendelt közigazgatás (*Verwaltung neben dem Militär*) néven ismerünk. Tulajdonképpen már nem is katonai, hanem polgári közigazgatás (*Zivilverwaltung*), melynek a katonasághoz csak annyi köze van, hogy katonailag megszállt területen alkalmazzák. Hasonló szerepet nálunk a békés megszállással birtokbavett területeken működő katonai közigazgatás tölt be.* A katonaság mellé rendelt közigazgatásnak négyféle fokozatát különböztetik meg, amelyek annál érdekesebbek, mert *Werner Best* miniszteri osztályfőnök — volt párizsi *Kriegsverwaltungschef*, jelenleg a Német Birodalom képviselője Dániában — félhivatalosnak tekinthető megállapításai szerint a németek az európai nagytér államainak tervezett berendezkedésénél ezeket irányozták elő.⁵

* *Káray*: Id. mű.

⁵ V. ö. *Best Werner*: Grundfragen eines deutschen Grossraum-Verwaltung. Festgabe für Heinrich Himmler, Darmstadt, 1941., 35. és köv. I. és id. mű. 42, 50. és 74—76. l. — A tanulmányról l.: *Magyar Zoltán*: A nagytér közigazgatása, Közigazgatástudomány, 1942., 302—305. l.

aa) Szövetségi közigazgatás (*Bündnis-Verwaltung*). A békésen, vagyis nemzetközi szerződés alapján megszállt ország államberendezkedése változatlan marad s a megszállóhatalom akaratát minden külön szervezet nélkül az államok közötti érintkezés szokásos formái között, követe útján érvényesíti. Erre a megoldásra Dánia esetében volt példa, ahol az államszervezet a mostani szigorúbb formára való áttéréseig a megszállás ellenére is változatlan maradt.

bb) Felügyeleti közigazgatás (*Aufsichts-Verwaltung*). A megszállt ország államszervezete nagyban-egészben fennmarad, de a megszállóhatalomnak külön

2. A fenti értelemben vett katonai közigazgatás alkalmazásának első színhelye Lengyelország volt, melyet a világháború első napjaiban vett birtokba a német véderő. Azóta állandó szervezete van, melyet számottevő irodalom tárgyal.⁶

Államszervezetét főkormányzóságnak (*Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiet*) nevezik, s benne a kormányzati közigazgatásra ismerünk. 1939 október 12-én állította fel a Führer, hogy az ország értékes gazdasági erőit az ott addig ismeretlen megszervezés (*Durchorganisierung*) útján a birodalom szolgálatába állítsa. A Nagynémet Birodalom mellékországának (*Nebenland den Grossdeutschen Reiches*) és a lengyel nép otthonának (*Heimstätte des polnischen Volkes*) tekintik.

Élén a főkormányzó (*General-Gouverneur*) áll, aki közvetlenül Hitlernek van alárendelve. Az államhatalom megszemélyesítője. Nemcsak a végrehajtóhatalmat, hanem a törvényhozóit is gyakorolja. Intézkedéseit a főkormányzóság kormánya (*Regierung des Generalgouvernements*) készíti elő, melynek nyolc osztálya közül a gazdasági ügyekkel az *Abteilung Wirtschaft*, az *Abteilung Ernährung und Landwirtschaft*, az *Abteilung Forsten* és az *Abteilung Arbeit* foglalkozik.

A főkormányzóság öt kormányzóságra tagozódik,⁷ melyeket a kormányzó (*Gouverneur, Distriktchef*) vezetnek. Nemcsak az általános, de a szakigazgatásnak is teljhatalmú vezetői. A főkormányzóság közigazgatását minden fokozaton a közigazgatás egysége (*Einheit der Verwaltung*), vagyis az összes igazgatási ágaknak egykézben való összevonása jellemzi.⁸

erre a célra életrehívott hatóságának felügyelete alatt áll és működik. Hollandia és Norvégia német közigazgatása alapul ezen a rendszeren. Ámbár a franciaországi, belgiumi és szerbiai Verwaltung unter dem Militär is alapjában véve ilyen felügyeleti igazgatás.

cc) Kormányzati közigazgatás (*Regierungs-Verwaltung*) esetében az államvezetést a megszállóhatalom veszi át és a megszállt ország kezében legfeljebb a helyhatóság gyakorlását hagyja. Lengyelország, Fehér-Oroszország és Ukrajna esetében találunk rá példát.

dd) Gyarmati közigazgatás (*Kolonialverwaltung*) a katonaság mellé rendelt közigazgatás és az ebből adódó nagyterékigazgatás legvégső esete, melynél a megszállt ország egész államberendezkedését a megszállóhatalom veszi át. A megszállt területek közigazgatásának egyetlen módja, mely a gyakorlatban még nem valósult meg.

⁶ Best Werner: Die Verwaltung in Polen und nach dem Zusammenbruch der polnischen Republik, Berlin, 1940. — Du Perl, Max: Das Generalgouvernement, Würzburg, 1942. — Albrecht, Alfred: Drei Jahre Generalgouvernement, Südost-Echo, 1942. évi 38. sz. — Adam, Fridrich Wilhelm: Die Gesetzgebungsarbeit in Generalgouvernement, Deutsches Recht, 1940. évi 16. sz. — Frank Hans: Der deutsche Aufbau im Generalgouvernement, Deutsches Recht 1941. évi 47. sz. — Göbel József: A megszállt területek német közigazgatása. Közigazgatástudomány, 1942. évi 2. sz. — Karay Kálmán: A német kormányzósági igazgatás lengyelországi szervezete és működése. Közigazgatástudomány 1943. évi 4-5. sz. — Martonyi János: A német közigazgatás Lengyelországban, Közigazgatástudomány, 1940. évi 6. sz. — Medeazza, Julius: Ein Jahr Generalgouvernement, Deutsches Recht, 1940. évi 43. sz. — Siebert: Die Verwaltung des Generalgouvernement, Südost-Echo, 1942. évi 38. sz. — Weh, Albert: Das Recht des Generalgouvernements, Deutsches Recht, 1940. évi 35. sz. — Ein Jahr Generalgouvernement, Zeitschrift für osteuropäischen Recht, 1940. évi 7. sz.

⁷ Krakó, Lublin, Varsó, Lemberg és Radom székhellyel.

⁸ Die Einheit der Verwaltung im Generalgouvernement, Deutsches Recht, 1941., 565-566. l.

A közigazgatás egységénél fogva ugyanilyen teljes hatáskörrel és felelősséggel vezetik az általános és szakigazgatást a járási kapitányok (*Kreishauptmann*), akik a főkormányzóság elsőfokú közigazgatási hatóságai. A főkormányzóság öt kerülete 56 vidéki és városi járásra (*Land- und Stadtkreise*) oszlik. A helyhatóság gyakorlása a városok és községek élén álló lengyel nemzetiségű polgármesterek, illetve bírák kezében van.

5. A rendszeres német katonai közigazgatás következő állomáshelyének az 1940 április 24-e óta német megszállás alatt álló Norvégiát tekinthetjük, ahol az államvezetés a mindennapi élet folytonosságának biztosításán túl más feladatot nem vállalt. A népesség életviszonyaiba csak az elkerülhetetlen szükség esetén avatkozik. Éppen ezért szervezeti formájául a felügyeleti közigazgatást választja.⁹

Norvégia felügyeleti közigazgatását a birodalmi biztosság (*Reichskommissariat*) látja el. Élén a megszállt norvég területek birodalmi biztosa (*Reichskommissar für die besetzten norwegischen Gebiete*) áll, aki az állami főhatalom (*oberste Regierungsgewalt*) egyedüli birtokosa. Törvényhozó- és végrehajtóhatalom. Hivatala négy főosztályra: A közigazgatás, a közgazdaság, a propaganda és a technika főosztályára oszlik.

Norvégia területe a felügyeleti közigazgatás gyakorlása szempontjából kerületi biztossághoz (*Gebietskommissariat*) tagozódik, melyek a birodalmi biztos végrehajószervei.¹⁰

4. Az előbbiektől lényegesen eltérő szempontok irányítják Hollandia felügyeleti közigazgatását, mely 1940 május 18-a óta szintén birodalmi biztosság alakjában működik. A németek hollandiai uralmuk főcéljául a velük szoros térközösségben (*Raumgemeinschaft*) élő és rokonfajú (*stammverwandt*) népnek az új európai rendbe való beillesztését tekintik. Ennek a célnak az érdekében Hollandia államszervezetét — ameddig a megszállás tényével összeegyeztethető volt — nem változtatták, s a felügyeleti igazgatás alkalmazásával megelégedtek.¹¹

Allamfői teendőket a birodalmi biztos (*Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete*) látja el, aki a német birodalomnak éppen olyan korlátlan hatalmú megzemélyesítője, mint Norvégia hasonló jogkörrel felruházott helytartója.

⁹ *Medeazza, Julius*: Ein Jahr Reichkommissariat Norwegen. Deutsches Recht, 1941., 1255. és köv. I. *Stuckart, Wilhelm-Höhn, Reinhard*: Verfassungs-Verwaltungs- und Wirtschaftsgesetze Norwegens, Verfassungs-Verwaltungs- und Wirtschaftsgesetze der Völker, Band I., Darmstadt, 1942. *Schneider, Herbert*: Staatsrechtliche Entwicklung und Verwaltungsgesetzgebung Norwegens seit 9. April 1940. Reich, Volksordnung, Lebensraum, II. Band, Darmstadt, 1942., 379—406. I. *Koch, Hans Reinhard*: Der Aufbau der deutschen Verwaltung in Norwegen, u. o. III. kötet. 1942., 40—60. I.

¹⁰ Kirkenes, Tromsø, Narvik, Drontheim, Bergen, Stavanger, Kristiansand és Lillehammer székhellyel.

¹¹ *Du Prel, Max-Janke, Wili*: Die Niederlande im Umbruch der Zeiten. Würzburg, 1941. *Medeazza, Julius*: Ein Jahr deutsches Reichkommissariat Niederlande, Deutsches Recht, 1941., 2419. és köv. I. *Seiss-Inquart, Arthur*: Die politische Aufgabe des Reichskommissars, Reich, Volksordnung, Lebensraum, II. Band, Darmstadt, 1942., 9. és köv. I. *Kroiss, Rudolf*: Die Verwaltung des Reichskommissars, u. o. 15—52. I.

Norvégia birodalmi biztosságához hasonló felügyeleti szervezete szintén ügyek és területek szerint tagozódik. A birodalmi biztosság rendelkezéseit ugyanis több ügycsoport élén álló főbiztos (*Generalkommissar*) hajtja végre. Közülük az igazságszolgáltatás és igazgatás főbiztosa az általános igazgatás, a közegészségügy, az igazságszolgáltatás, a vallásügy és a közoktatásügy legfőbb irányítója. A közbiztonság főbiztosa a közrendészet és közbiztonság főhatósága. A pénz- és gazdasági ügyek főbiztosa, az államháztartás, valamint az adó- és vámügyek irányítója. Felügyelete körébe tartozik továbbá a földművelés-, ipar-, kereskedelem- és közlekedésügy. Végül a különleges ügyek főbiztosának hatáskörébe a sajtó-, rádió-, film-, zene-, színház- és művészeti ügyek tartoznak. A főbiztosok az ügykörükhöz tartozó hollandiai minisztériumok és alárendelt szervek célirányos működéséről gondoskodnak.

A birodalmi biztost és a főbiztosokat a tartományokban és a nagyobb városokban a megbízottak (*Beauftragte des Reichskommissars*) képviselik, akik összekötőszervek a megszállóhatalom és a helyi hatóság között.

5. Franciaország megszállt területén a hadművelési egységek közigazgatási szolgálatát 1940 október 25-én katonaságnak alárendelt — vagyis a szó szoros értelmében vett — katonai közigazgatás váltotta fel. Működési köre a felügyeletnél tovább nem terjed ki, mert a francia hatóságok a fegyverszüneti egyezmény értelmében helyükön maradtak (*landeseigene Verwaltung*). Franciaország katonai közigazgatásának legfőbb célja, hogy mindazokat az előfeltételeket biztosítsa, amelyek a háború továbbfolytatásához szükségesek.

Egész szervezete Franciaország katonai parancsnoka (*Militärbefehlshaber in Frankreich*) alá tartozik, aki egyben a megszállócsapatok parancsnoka is. Közigazgatási feladatait külön erre a célra életrehívott közigazgatási vezérkar (*Verwaltungsstab*) útján látja el. Közigazgatási vezérkara közigazgatási csoportra (*Geschäftsbereich Verwaltung*) és közgazdasági csoportra (*Geschäftsbereich Wirtschaft*) tagozódik.

Ugyanilyen kettős — tudniillik katonai és közigazgatási — feladatkört töltenek be a megszállt részek négy katonai közigazgatási kerületének élén álló katonai közigazgatási kerületi parancsnokok (*Chef des Militärverwaltungsbezirks*),¹² akik ebben a szervezetben a középfokú hatóság szerepét töltik be. Hasonló a jogállása Nagy-Párizs katonai parancsnokának (*Kommandant von Gross-Paris*) is. Közigazgatási vezérkarral a kerületi parancsnokok is rendelkeznek.

Végrehajtószerveik a tartományok élén álló katonai parancsnokok (*Feldkommandant*), akik közigazgatási feladataikat az alájuk rendelt közigazgatási csoport (*Verwaltungsgruppe*) útján látják el.

A tartományi parancsnok a fontosabb járások (*Arrondissement*) élére járási parancsnokot (*Kreiskommandant*) állíthat, aki a

¹² St. Germain, Dijon, Angers és Bordeaux székhellyel.

franciaországi felügyeleti igazgatás legalsóbb láncszeme. Polgári foglalkozásában maga is szakember, külön szakközegei nincsenek.

6. A hollandiaival egyidejű *Belgium* és az ideiglenesen hozzácsatolt északfranciaországi megyék katonai közigazgatása. Szervezete és működése alig tér el az előbb ismertetett közigazgatástól.¹³

Az államhatalmat ezeken a területeken *Belgium* és Észak-Franciaország katonai parancsnoka (*Militärbefehlshaber in Belgien und Nord-Frankreich*) gyakorolja. Hivatala elnöki osztály, közigazgatási osztály és közgazdasági osztály útján működik.

Hatósági területe öt táborfőparancsnokságra (*Oberfeldkommandanten*) oszlik.¹⁴ A parancsnokság élén a táborfőparancsnok áll. A főparancsnokságok táborparancsnokságokra (*Feldkommandaturen*), ez utóbbiak pedig állomásparancsnokságokra (*Ortskommandaturen*) oszlanak. A táborparancsnokságok élén álló táborparancsnokok másodfokú, az állomásparancsnokságok élén álló állomásparancsnokok pedig elsőfokú felügyeleti hatóságok. A nagyobb városokat biztosok (*Stadtkommissar*) vezetik.

7. A szorosabb értelemben vett katonai közigazgatás alkalmazásának harmadik színhelye *Szerbia* volt, ahol a megszálló hatalom a gazdasági igények biztosításán kívül más feladatokkal alig foglalkozik. Szervezete ehhez képest a legegyszerűbb.

Szerbia vezénylő tábornokának (*Kommandierender General und Befehlshaber in Serbien*) parancsnoksága alatt szűkkörű közigazgatási törzsből áll az a szervezet, amely a megszállt ország államszervezetével szemben a birodalom szempontjait érvényesíti.

A szerbiai német katonai közigazgatás célkitűzésével függ össze, hogy a gazdasági ügyek intézése különleges szerv — a gazdasági főmeghatalmazott (*Generalbevollmächtigter für die Wirtschaft in Serbien*) — kezében fut össze. A katonai közigazgatás szerve, de közvetlenül a négyéves terv megbízottja irányítja.¹⁵

8. Német katonai közigazgatás szervezésére utoljára a megszállt keleti területeken került sor. A véderő által birtokbavett óriási területek közigazgatási szervezetét 1941 augusztus 18 óta külön erre a célra kinevezett birodalmi miniszter (*Reichsminister für die besetzten Ostgebiete*) irányítja. Hatósága két birodalmi biztosságra terjed ki, amelyek közül az egyik *Esztországot*, *Lettországot*, *Litvániát* és *Fehér-Oroszországot* foglalja magában (*Reichskommissariat Ostland*), a másik pedig *Ukrajnát* tartja részben még ma is hatalmában (*Reichskommissariat Ukraine*). Ezek a háború tartamára szervezett közigazgatási alakulatok, amelyek elsősorban a birodalom háborús gazdasági követelményeinek kielégítésére hivatottak, a németek keleti törekvéseit szolgálják.

Ostland kétféle közigazgatási színhely. A baltiállamok önkormányzatot (*landeseigene Selbstverwaltung*) élveznek, vagyis felügyeleti közigazgatás alatt állanak. *Fehér-Oroszország* kormány-

¹³ Die Militärverwaltung in Belgien und Nord-Frankreich, Deutsches Recht, 1940. évi 45—46. sz.

¹⁴ Bruxelles, Gent, Lüttich, Charleroi és Lille székhellyel.

¹⁵ Bergmann Günther: Der GBW, Südost-Echo, 1942. évi 28. sz.

zati közigazgatása már a gyarmati közigazgatáshoz áll közel.¹⁶ Ostland élén a birodalmi biztos áll. Közvetlen a keleti területek minisztere alá tartozik. Az államhatalom megszemélyesítője, Törvényhozó- és végrehajtóhatalom.

Bizottsága Estland, Lettland, Litwanen és Weissruthenien néven négy főkerületet (*Generalbezirke*)¹⁷ foglal magában. Valamennyit egy-egy főbiztos (*Generalkommissar*) vezeti. A főkerületek járásokra (*Kreisgebiete*) oszlanak, élükön a járási biztossal (*Gebietskommissar*).¹⁸

9. *Ukrajnában* az államhatalmat az előbbi keretek között a keleti területek másik birodalmi biztosja gyakorolja. Négy főosztályra tagozódó hivatala van. Ezek közül az első (*Hauptabteilung Zentralverwaltung*) a személyi és háztartási ügyekkel, a második (*Hauptabteilung Politik*) az általános igazgatással, közegészségüggyel, közművelődéssel és pénzügyekkel, a harmadik (*Hauptabteilung Wirtschaft*) az ipargazdasággal, mezőgazdasággal, kereskedelemmel és közlekedéssel, s végül a negyedik (*Hauptabteilung Technik*) a műszaki kérdésekkel foglalkozik.

Az ukrán birodalmi biztosság öt főbiztosságra (*Generalkommissariat*)¹⁹ oszlott, melyeknek élén a főbiztos (*Generalkommissar*) állott, aki a kormányzati közigazgatás szervezetében másodfokú hatóság volt. Hivatala ugyancsak elnöki, közigazgatási, gazdasági és műszaki főosztályra oszlik.

A főbiztosságok helyi biztosságokból (*Gebietskommissariat*) állanak, melyeket a helyi biztosok (*Gebietskommissar*) vezetnek. A járási tagozatnak megfelelő elsőfokú hatóságok.

Hasonlóan Lengyelország helyzetéhez, a helyi igazgatás a városok és községek élén álló ukrán polgármesterek, illetve bírák kezében van. Ezt a megoldást ukrán kisegítőközigazgatásnak (*Ukrainische Hilfsverwaltung*) nevezik. Kivételek alóla a 100 ezernél népesebb városok, amelyek önálló helyi biztosságnak számítanak.²⁰

II. A megszállt területek közgazdasági rendje.

1. A német katonai közigazgatás különféle válfajai egyben megegyeznek: Szervezetileg általában közigazgatási és közgazdasági ügykörökre tagozódnak. A katonai közigazgatás szervezetében a gazdasági igazgatás tehát az általános igazgatással legalább is egyenrangú szerepet visz, ami annál is indokoltabb, mert a katonai közigazgatás minden körülmények között gazdasági eredményekre törekszik. A katonai közigazgatás gazdasági tagozatának működését nagyon megnehezíti, hogy a gazdasági szabadságtól az államgazdálkodásig a legkülönfélébb gazdasági berendezkedésű orszá-

¹⁶ *Hohenstein, Hans*: Die Grundlagen der Ostverwaltung. Deutsche Wirtschaftszeitung, 1942., 626—627.

¹⁷ Revel, Riga, Kaunen és Minszk székhellyel.

¹⁸ Deutsches Recht, 1942. évi 16. sz.

¹⁹ Luck, Zsitomir, Kiev, Nikolajev és Dnepronetrovszk székhellyel.

²⁰ A megszállt Ukrajna német közigazgatása. Magyar Közigazgatás, 1942.

gokban kerül alkalmazásra. Ezért nem merülhet ki a gazdasági élet irányításában, hanem a gazdasági élet teljesértékű átállítását kell keresztülvinnie. Kizárólag bürokratikus módszerekkel nem ér célhoz. A gazdasági élet egészének megszervezett erejét csatornába állítja.

Gazdasági önkormányzatnak (*wirtschaftliche Selbstverwaltung*) nevezik azt a birodalomban jól bevált gazdasági rendszert, amelynek segítségével a nemzetiszocialista államhatalom a megszállt országok gazdasági életét a maga képére átalakítja és erőit szolgálatába állítja. A megszállt területek mai gazdasági berendezésében a négy nagy birodalmi hivatásrend (*Stand*) — az őstermelők, iparosok, művészek és munkások — valamennyi önkormányzati formájára — éspedig a birodalmi közéletmezési rendre (*Reichsnährstand*), az ipargazdaság szervezetére (*Organisation der gewerblichen Wirtschaft*), a birodalmi kultúrkamarára (*Reichskulturkammer*) és a német munkafontra (*Deutsche Arbeitsfront*) — példát találunk.²¹

2. A nemzetiszocialista gazdasági közigazgatás a gazdasági önkormányzat gondolatát a birodalmon kívül először *Lengyelországban* honosította meg. A lengyelországi összgazdaság önkormányzati rendszere az ipari gazdaság birodalmi szervezetét követi, de nemcsak a legtágabb értelemben vett ipart, — vagyis a gyáripart, a kézművesipart, a kereskedelmet, a hitelt és biztosítást, a közlekedést és idegenforgalmat — hanem a mezőgazdaságot is felöleli. Felépítését az irányításnak valamennyi gazdasági ágra kiterjedően egykézben való összpontosítása és közvetlenül az egyes üzemektől való kiindulása jellemzi. Az előbbi körülményt a közigazgatás egységének mintájára a gazdasági önkormányzat egységének (*Einheit der wirtschaftlichen Selbstverwaltung*), az utóbbit pedig a néphez közelálló közigazgatás (*volksnahe Verwaltung*) mintájára üzemközeli szervezetnek (*betriebsnahe Organisation*) nevezik.²²

A lengyelországi német gazdasági önkormányzat szervezete területileg (*gebietlich*) és szakmai (*fachlich*) alapon tagozódik. Területi és szakmai szervezete a krakkói központi gazdasági kamarában (*Zentralkammer für die Gesamtwirtschaft im Generalgouvernement* — *Izba Centralna dla gospodarki ogólnej w Generalnym Gubernatorstwie*) fut össze. A lengyel gazdasági életnek éppen olyan csúciszerve mint a birodalmi gazdasági kamara. Szintén önkormányzattal felruházott közjogi testület (*Körperschaft des öffentlichen Rechts*). A kamarát kormánybiztos (*Regierungskommissar*) vezeti, akit a főkormányzó nevez ki. Tanácsadótestületét

²¹ A birodalmi rendi szervezet megismerése *Justus Wilhelm Hedemann* rendkívül világos könyvét ajánljuk: *Deutsches Wirtschaftsrecht*. Berlin, 1939. — Magyarul *Nagy Károly* munkája alapvető: *Gazdasági közigazgatás a német nemzetiszocializmus rendszerében*. Magyar Közigazgatástudományi Intézet 35. sz. kiadványa, Budapest, 1941. — A legújabb fejlődésről ugyancsak ő számol be: *A német ipari gazdaság szervezetének egyszerűsítése és egyesítése*. *Közigazgatástudomány*, 1945., 165. és köv. l.

²² *Einheit der gewerblichen Selbstverwaltung*. *Südost-Echo*, 1942. évi 38. sz.

gondnokságnak (*Kuratorium*) nevezik és a főkormányzósági kormány gazdasági ügyosztályainak vezetőiből áll. A kormánybiztos gondoskodik a gazdasági önkormányzat működésének összhangjáról és a politikai szempontok érvényesüléséről. Az alárendelt szerveket utasíthatja (*Weisungsrecht*). A kamara gazdasági és szociális feladatköröket tölt be. Általános természetű kérdésekkel foglalkozik. Szakkérdésekkel csak akkor, ha azok egyöntetű szabályozást kívánnak. A központi gazdasági kamarában a gazdasági élet négy főcsoportja foglal helyet: a) Az ipari gazdaság, b) a közlekedés és mezőgazdaság, c) a fa- és erdőgazdaság és d) a munka főcsoportja. A főcsoportok élén ügyvezetők (*Leiter und Geschäftsführer*) állanak, akiket a kormánybiztos a kormány illetékes osztályvezetőjével egyetértésben nevez ki. A főcsoportok az alájuk rendelt csoportokat utasíthatják.²³

A központi gazdasági kamara — mint említettük — területileg és szakmailag tagozódik tovább. Területileg négy kerületi gazdasági kamarát (*Distriktskammer für die Gesamtwirtschaft* — *Izby Okregorne dla gospodarki ogólnej*) foglal magában. A közigazgatási kerület gazdasági önkormányzati szervezetének területi és szakmai összekötőszerve. Köztisztület (*Körperschaft des öffentlichen Rechts*). A kerületi főnök kormánybiztosi minőségben vezeti. Ugyancsak négy főcsoportra tagozódik. Minden olyan ügygel foglalkozik, ami a központi kamara hatáskörébe utalva nincsen.

A gazdasági önkormányzat területi szervezetének legalsó állomása a járási csoport (*Kreisgruppe*) mely a járás területén működő üzemeket foglalja össze.

A központi gazdasági kamarába tömörül négy főcsoport szakmai alapon — a szervezési igényekhez mérten — csoportokra, ezek gazdasági csoportokra, a gazdasági csoportok pedig szakcsoportokra tagozódnak. A csoportok és gazdasági csoportok jogilag önálló alakulatok. A szakcsoportok már csak belszervezeti tagozódások. Ezen az alapon az ipargazdaság főcsoportja az ipar, a kereskedelem, a kézművesség, a bank- és biztosítás, a közlekedés és az idegenforgalom csoportjára oszlik. Az ipari csoport a bányászatot, a vas- és fémipart, a kő-, üveg- és kerámiái ipart, az építőipart, a fa- és papíripart, a vegyipart, a nyomdász- és papírfeldolgozóipart, a textil-, ruházati- és bőripart, az élelmezési ipart és végül az energiaszolgáltatóipart foglalja magában. A kereskedelem csoportja a nagy- és külkeresedelem, a kiskereskedelem és a közvetítő- és kereskedelmet kiegészítő ipar gazdasági csoportjára oszlik. Ugyanígy a kézművesipar tagozódása, ahol a gazdasági csoportokat céhszövetkezeteknek (*Innungsverband*) nevezik. Ezek: Az építő-kisipar, élelmiszer-kisipar, a fa-kisipar, a fém-kisipar, a szolgálatot nyújtó kisipar, a textil- és ruházati kisipar és végül a bőr-kisipar céhszövetsége. A bank és biztosítás csoportja két gazdasági csoportot — éspedig a bank és a biztosítás csoportját — öleli fel. A közlekedés csoportjában a belvízi hajózás, a közúti közlekedés, a vasút és a szállítmányozás és beraktározás gazdasági csoportja szerepel. Végül az idegenforgalom csoportja, a vendéglő-, vendégfogadó- és fürdőüzemek, a szórakoztatóiparok és az utazási irodák gazdasági csoportját ismeri.²⁴ Az ipari gazdaságnak, nemzetiségre tekintet nélkül, minden ipari üzem hivatalból tagja. A lengyelországi gazdasági szervezet tehát a kényszertagság elvén

²³ Verordnung über Bildung von Kammern für die Gesamtwirtschaft im Generalgouvernement. Verordnungsblatt für das Generalgouvernement — Dziennik Rozporządzen dla Generalnego Gubernatorstwa, 1941. évi 18. sz. —

²⁴ Az összehasonlítás kedvéért vessünk egy pillantást a birodalmi ipar-gazdasági szervezetre. Szakmailag a gyáripar, a kereskedelem, a hitel, a biztosítás, az energiagazdálkodás, a kézművesipar és az idegenforgalom birodalmi csoportjára (*Reichsgruppe*) oszlik. A birodalmi csoportok gazdasági csoportokra (*Wirtschaftsgruppe*), a gazdasági csoportok pedig szakcsoportokra (*Fach-*

(*Grundsatz der Pflichtgemeinschaft*) alapszik.²⁵ Ugyanezt az elvet viszi keresztül a francia ipar új testületi rendszere,²⁶ szemben az olasszal, mely a szindikális szabadság (*libertà sindacale*) elvi alapján áll.²⁷ A lengyel gazdasági életnek egyetlen hivatalosan elismert képviselői szerve van, ami viszont a szindikális egység elvének (*Grundsatz der Ausschliesslichkeit, sistema del sindacato unico, syndicat professionnel unique*) érvényesítését jelenti.²⁸

Hasonló módon épül fel a mezőgazdaság és közlekedés, az erdőgazdaság és fagazdaság, valamint a munka önkormányzati rendje is.²⁹

3. Amíg a lengyel gazdasági élet valamennyi ága a birodalom ipargazdasági szervezetét követi, addig *Hollandiában* a négy birodalmi rend mindegyik szervezetére példát találunk. Az ipargazdaság fejlesztését szolgáló önkormányzati szervezet (*Selbstverwaltungorganisation zur Förderung der gewerblichen Wirtschaft-Zelfstandige organisatie ter ontmiaking van het bedryfsleven*) felépítése a kereskedelmi-, ipari- és hajózási minisztérium főtítkárának hatáskörébe tartozik,³⁰ aki erre a célra szervezőbizottságot alakított. A bizottság gondoskodott a) az iparágak képviselőit hivatott szervezet megállapításáról, b) a meglévő szervezetek feloszlásáról, c) az ipari szervezet összhangjának biztosításáról, d) a vezetők kiválasztásáról, e) az üzemek és vállalkozók csatlakozási kötelezettségének szabályozásáról és f) az ipari élet szervezetre vonatkozó jogszabályok kidolgozásáról.

Az ipargazdaság szervezete a gyáripáron és kézművesipáron kívül — éppúgy mint a birodalomban — a közlekedés, a bank- és biztosítási szakma és az idegenforgalom szervezeteit is magában foglalja. A szakmai szervezetek fősoportokra és szakcsoportokra oszlanak. A fősoportok és a szakcsoportok országos hatáskörű szakmai alakulatok. Helyi feladataik ellátása végett területi hatáskörrel tartományi és községi osztályokat szervezhetnek.³¹

A mezőgazdaság és közlekedés gazdasági rendje a Reichsnährstand-ra³²

gruppe), ez utóbbiak alszakcsoportokra (*Fachuntergruppe*) specializálódnak. A függőleges irányú szakmai szervezetek a kerületi gazdasági kamarákban (*Gauwirtschaftskammer*) találkoznak. A szakmai és területi organizáció a birodalmi gazdasági kamarában (*Reichswirtschaftskammer*) fut össze, mely az egész hatalmas szervezetet betetőzi.

²⁵ Hedemann: Id. mű., 572. l.

²⁶ Karay Kálmán: Testületi rendszer Franciaországban. Különlenyomat a Közigazgatástudomány 1945. évi 9—10. sz. Budapest, 1945.

²⁷ Karay Kálmán: Olasz testületi önkormányzati jog. Magyar Közigazgatástudományi Intézet 37. sz. kiadványa. Budapest, 1942., 60—62. l.

²⁸ U. o.

²⁹ Die Bildung von Kammer für die Gesamtwirtschaft im Generalgouvernement. Deutsches Recht, 1941. évi 23—24. sz. — L. még u. o., 839—840. l.

³⁰ Verordnung des Generalsekretärs im Ministerium für Handel, Gewerbe und Schifffahrt über den Aufbau einer Selbstverwaltungorganisation zur Förderung der Gewerblichen Wirtschaft. Verordnungsblatt für die besetzten niederländischen Gebiete — Verordeningenblad voor het bezette Nederlandsche gebied, 1940. évi 56. sz.

³¹ Sindicato e Corporazione. Roma, 1940., 840—841. l.

³² A birodalmi közlekedési rend többféle szervezeti ág foglalta. Tagjai természetes és jogi személyek. Területileg kerületi (*Landesbauernschaft*), járási (*Kreisbauernschaft*), körzeti (*Bezirkbauernschaft*) és helyi parasztszövetségekre (*Ortsbauernschaft*) tagozódik. Jelentős szerepet töltenek be kereteik között a szövetségek és főleg a piacsabályozó szövetségek (*Marktverbände*). Ez utóbbiak termelőket, feldolgozókat és forgalombahozókat magukban foglaló, úgynevezett hármast fokozatú egyesülések (*dreistufige Zusammenschlüsse*), ritkábban kétfokozatú (*zweistufig*) vagy egyfokú (*einstufig*) alakulatok. A többfokozatú alakulatokat gazdasági szövetségeknél (*Wirtschaftsverbände*), az egyfokúakat pedig gazdasági egyesüléseknél (*Wirtschaftliche Vereinigungen*) nevezik.

emlékeztető németalföldi gazdasági front (*Niederländische Wirtschaftsfront*) nevű országos szervezetbe tömörül, mely szakmák szerint gazdasági szövetségekre (*Wirtschaftsverband*) tagozódik. A szövetségek alszövetségek, ez utóbbiak szakcsoportok, majd alszakcsoportok szerint specializálódnak. Állami felügyelet alatt működő, önkormányzattal felruházott köztestületek.³³ Hatáskörük főleg piac szabályozására terjed ki. Rendelkezési joguk van.³⁴

A munka önkormányzatát valósítja meg a németalföldi munkásfront (*Niederländische Arbeitsfront*), mely a birodalmi munkásszervezet mintájára alakult.³⁵ Igazgatóját a birodalmi biztos nevezi ki. Célja a holland dolgozórétegek szervezése, támogatása és nevelése. Ezért hatáskörébe a társadalmi béke fenntartása, a szociális igazság biztosítása, a szakképzettség fejlesztése, jóléti intézmények alapítása és fenntartása, tagjainak tájékoztatása és képvisellete, és végül a dolgozók kulturális szükségleteinek kielégítése tartozik. Keretébe tartozik a *Kraft durch Freude* hollandiai hasonmása (*Vroude en Arbeit*). A tagság önkéntes; jogi személyek is csatlakozhatnak.³⁶

Ezt követően a birodalmi biztos a munkaviszonyokat alapvető törvényben szabályozta. A német munkaalkotmány (*Gesetz über die Ordnung der Nationalen Arbeit*) mintájára készült rendtartás (*Gesetz über die Arbeitslebens in den Niederlanden*)³⁷ elsősorban az üzemvezető és a személyzeti viszonyt szabályozza. Fontos szerepet szán a munkarend biztosítása terén a munkaügyi meghatalmazottnak (*Generalbeauftragter*), akinek hatásköre a német munkásbizalmiak (*Treuhänder der Arbeit*) hatáskörének felel meg. Főfeladata a munka békéjének biztosítása. Ennek érdekében jogszabályokat alkothat. Alapvető kérdésekben szakértő bizottság (*Sachverständigenbeirat*) áll rendelkezésre, mely paritásos alapon a munkaadók és munkavállalók képviselőiből áll.³⁸

Hollandia németmintájú hivatásszervezete a gazdasági életen felül a gazdaságonkívüli tényezőket is megszervezi. A kulturális élet rendi önkormányzatának csúcsszerve: a németalföldi közművelődési kamara (*Niederländische Kulturkammer*). A képzőművészek (beleértve az építészeket is), az inarművészek, a zeneművészek, az írók, a filmesek és az újságírók hivatásszervezeteit (*Gilden*) foglalja magában. A birodalmi közművelődési hivatásrendhez hasonló,³⁹ de egyszerűbb szervezet. Feladata a holland népi kultúra szolgálata, a tagok szociális és gazdasági érdekeinek szolgálata, kiegyenlítése és szabályozása.⁴⁰

4 Hollandián kívül *Belgium* tette még magáévá a német rendi szervezetet. A belga ipargazdasági élet nagyjából a birodalmi ipargazdasági organizációt követi⁴¹ és szakmai alapon főcsoportokra tagozódik. Ezek szakcsoportokra, majd alszakcsoportokra oszla-

³³ Deutscht. Recht. 1941., 627., 915. és köv. l.

³⁴ U. o., 1268. l.

³⁵ *Rauecker Bruno: Gestaltwandel in der sozialen Ordnung Europas*. Südost-Echo, 1942. évi augusztus 21-i sz. — Deutsches Recht, 1942., 1012. l.

³⁶ *Sindacato e Corporazione*. 1943., 157. l.

³⁷ *Verordnungsblatt für die besetzten niederländischen Gebiete*. 1942. évi 114. sz.

³⁸ *Rauecker, Bruno: Kaleidoskop der Sozialpolitik*. Südost-Echo, 1942. évi november 20-i sz. — Deutsches Recht, 1942., 1640. l.

³⁹ A birodalom kulturális tényezőinek központi hivatásszervezete a birodalmi kultúrkamara (*Reichskulturkammer*). A zeneművészek (*Reichsmusikkammer*), a képzőművészek (*Reichskammer der bildenden Künste*), a színművészek (*Reichstheaterkammer*), az írók (*Reichsschrifttumkammer*), az újságírók (*Reichspressekammer*), a rádióművészek (*Reichsrundfunkkammer*) és a filmművészek kamaráját (*Reichsfilmkammer*) foglalja magában. Az egyes kamarák (*Einzelkammern*) szakszövetségekre (*Fachverband*), ezek pedig szakosztályokra (*Fachschafft*) tagozódnak.

⁴⁰ Deutsches Recht, 1942. évi 6—7. sz.

⁴¹ 1941 március 15-i rendelet.

nak. A főcsoportok, szakcsoportok és alszakcsoportok, köztestületek és a megfelelő gazdasági ágak kizárólagos képviselői. Nemzetiségi hovatartozástól függetlenül minden belgiumi üzem kötelezően tagja. Szervezetükben a vezéri elv érvényesül. Kinevezett vezetők ingyenesen látják el tisztüket és szakértőtanács véleményére támaszkodnak. Ezek a tanácsok az olasz és francia korporációs rendszerek mintájára alulról felfelé szervezen épülnek ki. A főcsoport tanácsa a hozzátartozó szakcsoportok vezetőiből, a szakcsoportok tanácsai a hozzájuk tartozó alszakcsoportok vezetőiből állnak. Az alszakcsoport tanácsának tagjait a csoport vezetője a főcsoport vezetőjével egyetértésben nevezi ki. A csoportoknak általában az a feladatuk, hogy a) a gazdasági ágak együttműködését biztosítsák, b) a hivatási szervezkedést a célok szemelőtt tartásával előmozdítsák, c) a foglalkozás érdekeit képviseljék, d) a miniszterek rendeleteit végrehajtsák, e) szakkérdésekben véleményüket nyilvánítsák és f) tagjaikat műszaki, gazdasági és pénzügyi téren támogassák.

A vertikális irányú szakmai szervezeteket — a lengyelországi megoldáshoz hasonlóan — horizontálisan a gazdasági kamarák fogják össze. Testületi szervek, melyek elsősorban valamely vidék gazdasági érdekeit szolgálják. Kinevezett vezetők mellett tanács működik, melyben a kamara által összefogott csoportok küldöttein kívül a fogyasztók is képviselthez jutnak. A kamarák a) az egyes foglalkozási ágakat koordinálják, b) a miniszter által eléjük terjesztett kérdésekben véleményüket nyilvánítják és c) a miniszter által átruházott hatáskörben közigazgatási ügyeket (származási bizonyítványokat adnak ki, közhitelű nyilvántartásokat vezetnek, szakvizsgáztatnak stb.) intéznek.

A birodalmi ipargazdasági szervezet és a közéletmezési rend szervezeti elemein épül fel a belga mezőgazdaság rendi önkormányzata,⁴² melynek csúcsszerve a belga mezőgazdasági és közéletmezési szövetség (*Verband der belgischen Ernährungs- und Landwirtschaft*). Mezőgazdasági termékek termelésével, átalakításával, feldolgozásával és kereskedelmével foglalkozó üzemek kényszerszervezete. Hozzátartoznak a mezőgazdálkodásnál nélkülözhetetlen cikkekkel foglalkozó üzemek, valamint a halászat és kertészet is. Élén a vezető áll, aki mellett véleményezőbizottság működik. A vezetőt és a tanácstagokat a vezéri elv alapján a mezőgazdasági- és közéletmezési minisztérium főtitkára nevezi ki és menti fel.

A szövetség szakmailag kilenc főcsoportra oszlik. Ezek: a) a gabona- és takarmányfélék, b) a tej- és tejtermékek, zsír és olaj, c) a hús- és tojás, d) zöldség-, főzelékfélék és gyümölcs, e) az elsőrendű mezőgazdasági anyagok, f) az ipari növények, g) a burgonya, h) a hal- és haltermékek és i) a sör és párolt szeszesitalok főcsoportja. A főcsoport vezetőjét a szövetség vezetője a minisztérium főtitkárával egyetértésben nevezi ki és menti fel. Ugyancsak ő nevezi ki a főcsoport vezetőjének javaslatára a főcsoport véleményezőbizottságát. Minden főcsoport választott bizottságot alakít.

⁴² Sindacato e Corporazione. 1941., 920—922. l.

⁴³ 1940 augusztus 31-i rendelet.

A főcsoportok a szervezési szükségletekhez képest gazdasági csoportokra különülhetnek el. Vezetőjét a szövetség elnökével egyetértésben, véleményező-bizottságát pedig a gazdasági csoport vezetőjének javaslatára a főcsoport vezetője nevezi ki.

A gazdasági csoportok szakcsoportokra tagozódhatnak tovább. A szakcsoport vezetőjét és véleményezőbizottságát a gazdasági csoport vezetője az előbbihez hasonló módon nevezi ki.

A szövetség területileg tartományi, járási és körzeti kirendeltségre oszlik, melyeket a szövetség vezető által kinevezett vezetők képviselnek.

A mezőgazdasági és közéletmelzési szövetség hatásköre a) a termelés és feldolgozás szabályozását, b) a társulás és feloszlás elrendelését, c) üzemek alapításának, fejlesztésének, kiterjesztésének, korlátozásának és beszüntetésének elrendelését, d) az eladási és fizetési feltételek megállapítását, e) a márkák és védjegyek szabályozását, a minőség megállapítását és a kötelező márkázás elrendelését, f) a fogyasztás fokozását és irányítását és g) járulékok kivetését foglalja magában. Statutumokat alkot.⁴⁴

A belgiumi általános munkásszövetség, a keresztényszocialista szakszervezetek szövetsége és a szabadelvű szakszervezetek közös összefogásából született meg a mai Belgium egyetlen munkásszervezete, melyet a Szellemi- és Kézi Munkások Uniójának neveznek. Az unió belül a beolvaszt munkásszervezetek szakmai központokat alkotnak, melyekben a flamandok és vallonok egyenlő számban jutnak képviselőkhöz. Az unió közgyűlése a központok képviselőiből áll. A flamand és vallon gazdasági és szociális érdekeket paritáros bizottságok egyenlítik ki, melyek szintén a központok kiküldöttjeiből alakulnak. Az unió a) az állami szociálpolitikába vágó jogszabályok kidolgozásában közreműködik, b) a társadalombiztosítás önkormányzati szerveit képviseli, c) a bér- és munkaviszonyokat szabályozó paritáros bizottságokban részt vesz, d) munkajogi és társadalombiztosítási kérdésekben tanácsot nyújt és tagjait a bizottság előtt képviseli, e) a hivatási szervezkedést irányítja, f) tagjainak járulékot fizet és végül g) francia és flamand nyelven szaklapokat ad ki.⁴⁵ Egyébként a társadalmi béke útját Belgiumban is a munkaiügyi főbiztos (*Generalbeauftragter für die Arbeitsordnung*) egyengeli.⁴⁶

Végül a szabadfoglalkozásúak és művészek rendi szervezkedése a két államalkotó népesség szerint szétválasztott flamand (*Flämische Kulturrat*) és a vallon közművelődési tanácsban (*Wallo-nische Kulturrat*) folyik le.⁴⁷

5. A gazdasági önkormányzatnak másfajta alakulatait hívta életre a német katonai közigazgatás Szerbiában és Ukrajnában. Szerbia új gazdasági szervezetét a gazdasági központoknak (*Wirtschaftszentrale*) nevezik és fontosabb gazdasági áganként szervezik. Önkormányzattal és nyilvános jelleggel felruházott testületek, amelyek jogi természetüket tekintve, a birodalmi közéletmelzési rend rendi kényszer-társulataira (*ständische Pflichtzusammenschlüsse*) emlékeztetnek.⁴⁸ Termelőkből és kereskedőkből álló kény-

⁴⁴ Sindacato e Corporazione. 1940., 1030—1031. l. — Deutsches Recht, 1940., 11765. l.

⁴⁵ Sindacato e Corporazione. 1940., 1035. l. — Deutsches Recht, 1940., 2153. l.

⁴⁶ Deutsches Recht, 1941., 2650. l.

⁴⁷ Deutsches Recht, 1940., 2051. l.

⁴⁸ L. Hedemann: Id. mű. 327. és köv. l.

szerszervezetek. Piacszabályozással, a termelés és fogyasztás irányításával foglalkoznak.

Az első ilyen önkormányzat a vas- és fémközpont (*Zentralstelle für Eisen und Metalle*)⁴⁹ volt. Minden vas- és fémgyáros, minden húsnál több munkást foglalkoztató kézműves, minden vas- és fémkereskedő, ócskavas- és ócskafémkereskedő köteles csatlakozni és tagdíjat fizetni. Élén kinevezett vezető áll, aki mellett véleményezőtanács működik. A tanács kilenc tagját a tagok választják. A nyersanyaggazdálkodás intézése révén különösen a fegyverkezési iparban játszik szerepet.

Újabban alakult a szénközpont (*Wirtschaftszentrale für Kohle*), mely a termelés fokozását, az árak megállapítását, a fogyasztás szabályozását és az igazságos elosztást tűzte ki céljául. Szükség esetén a széntermelésben kényszerigazgatást (*Zwangsverwaltung*) vezethet be.

Hasonló alakulat a főanyaggyártás központja (*Zentrale für die Spinnstoffwirtschaft*),⁵⁰ mely a textiliparosok és textilereskedők kényszer szervezete. A textilellátás terén tölt be fontos szerepet. Ezen kívül a gabona, takarmány és olajosnövény központról (*Zentrale zur Regulierung des Verkehrs mit Getreide, Futtermitteln, Hülsen- und Ölfrüchten*), a vegyipari központról (*Zentrale für chemische Erzeugnisse*) és bőrközpontól (*Zentralstelle für Lederwirtschaft*)⁵¹ tudunk.

A gazdasági önkormányzatok kategóriájába tartozik még a szerb munkaközösség (*Serbischer Arbeitsgemeinschaft*) is, mely a munkaadók és munkavállalók érdekeit összeegyeztető központi szervezet.⁵²

6. A németmintájú gazdasági önkormányzatok előbb ismertett válfajával egyeznek meg az *ukrajnai* gazdasági egyesülések (*Wirtschaftsvereinigungen*). Szintén gazdasági áganként alakuló, közjogi jelleggel felruházott kényszer szervezettek. Általában az ipari gazdaság irányításával és a szakma képviselésével foglalkoznak. Így többek között a) az állami tervgazdálkodás keretében a termelési feladatokat megszabják, b) a teljesítmény fokozása és az üzem gazdaságossága érdekében intézkednek, c) a termelést ellenőrzik, d) üzemek alapítását és leállítását javasolják, e) a piacot és az árakat szabályozzák, f) a szállítás és fizetés feltételeit megállapítják, g) a munkabérek és munkafeltételeket szabályozzák, h) a tanoncképzést előmozdítják, i) a termelési statisztikai szolgáltatnál és j) a kivitel és behozatal szabályozásánál közreműködnek. A szakmához tartozó valamennyi vállalatot és üzemet, vállalati és üzemi társulás magukban foglalják.

Eddig ismert alakulatai közül a vas- és fémfeldolgozóüzemek egyesülete (*Vereinigung für Eisen- und Metallverarbeitung*), az acél- és vasműveket, a gép- ipart, a repülőgépipart, a villamosipart, a finommechanikát és optikát, a számszámipart, a vas- és fémipart és a vele rokon iparágakat foglalja magában. A birodalmi biztos engedélyével kézművesek és kereskedők is tagjai lehetnek. A kő- és föld egyesülete (*Vereinigung für Steine und Erde*), a természetes kő-, cement-, mész-, homok-, kavics-, gipsz-, kréta-, vasbeton-, tűzállóanyag-, mész-homokkő-, kaolin-, azbesztcement-, kőszerszám-, építőlemez- és nemesvakolat- ipar önkormányzati szervezete. A bőr- és szőrme egyesülete (*Vereinigung für Leder und Rauchwaren*) a bőrfélékkel, beleértve a halbőröket is, foglalkozó iparok, a tímáripár és állati termékekkel — mint a csont, pata, szarv, szőr stb. — foglal-

⁴⁹ 1941 július 2-i rendelet.

⁵⁰ 1941 július 3-i rendelet.

⁵¹ 1941 július 2-i rendelet.

⁵² *Gemünd, Karl*: Die Organisation der gewerblichen Wirtschaft. Südost-Echo, 1942. évi július hó 10-i sz. — *Karay Kálmán*: A megszállott Szerbia német gazdasági közigazgatása. Magyar Közigazgatás, 1942. évi 37. sz.

kozó iparágak üzemait képviseli. Az üveg- és kerámia egyesülete (*Vereinigung für Glas- und Keramik*) az üveghuták, a hengerlőüzemek, üvegfeldolgozó- és nemesítőipar, valamint a kerámiai ipar szervezete. A fagazdálkodás egyesületéhez (*Vereinigung für Holzwirtschaft*) a fafeldolgozóipar és a fakereskedelem tartozik. A bányászat egyesülete (*Vereinigung für Bergbau*) az ércfélék felkutatásával és kivásával foglalkozó iparüzemekkel foglalkozik. A vegyészek egyesülete (*Vereinigung für Chemie*) a vegyipart irányítja. Más elnevezés alatt hasonló szakmai szervezetek: Az ásványolajközpont (*Mineralölstelle Ukraine*), a cukorközpont (*Zuckerzentrale*) és a gyógyszerközpont (*Zentrale für Arzneimittel*).

Az olasz, spanyol és portugál testületi rendszerhez hasonlóan az ukrain gazdasági önkormányzati rendszert is külön, erre a célra szervezett állami hatóság irányítja és ellenőrzi. Az ukrain gazdasági egyesületek közigazgatási központja (*Vermaltungsstelle der Wirtschaftsvereinigungen in der Ukraine*) az ukrain német közigazgatás egyik szerve. Feladatkörébe a) az egyesületeket közösen érdeklő ügyek intézése, b) a munkaerőgazdálkodás egyöntetű szabályozása, c) a statisztikai szolgálat ellátása, d) központi könyv- és folyóirattár fenntartása és e) általában az egyesületek működésének jogi irányítása tartozik.⁵³

7. Lényegesen fejlettebb a másik birodalmi biztosság *balti* főkerületeinek ipargazdasági szervezete.⁵⁴ A birodalmi ipargazdasági szervezet egyszerűsített s nem egy szempontból tökéletesbbitett alakja. Lettország, Litvánia és Észtország birodalmi értelemben vett iparának önkormányzati rendszere. Fehér-Oroszországra a szervezet nem terjed ki. A mezőgazdaság egyelőre magánjogi társulási formák útján tér át a magángazdálkodásra.

Az új gazdasági rendszer megszervezésében a lett, észt és litván gazdasági szakemberek tevékenyen résztvettek. Az új gazdasági rendszert Litvániában a *Generalrat für Industrie und Handel*, Lettországban a *Generaldirektion für Industrie, Handel, Binnen und Seeschifffahrt*, Észtországban pedig a *Wirtschaftsdirektorium* készítette elő.⁵⁵

Ostland ipargazdasági szervezete a gazdasági főkamarába (*Hauptwirtschaftskammer Ostland*) torkollik bele. Az ipar, a kézművesipar, a kereskedelem, a hitel és biztosítás és a közlekedés csúcsszerve (*Spitzenorganisation*). Ügynevezett közös kamara (*Gemeinschaftskammer*). A birodalmi gazdasági kamarának és a lengyelországi központi gazdasági kamarának felel meg.

A főkamara a három főkerület gazdasági kamaráját foglalja magában. Ezek közül a lett gazdasági kamara (*Wirtschaftskammer Lettland*) az ipar, a kereskedelem, a kisipar, a bank és biztosítás és a közlekedés kerületi gazdasági csoportjára (*Bezirkswirtschaftsgruppe*) tagozódik. A kerületi gazdasági csoportok további szak-

⁵³ Neuaufbau der Ukrainischen Wirtschaft. Südost-Echo, 1942. évi június hó 26-i sz. — Wirtschaftsvereinigung in der Ukraine, u. o., 1942. évi december hó 18-i és 1943. évi április hó 30-i sz.

⁵⁴ 1941 november 29-i és 1942 május 28-i rendelet (*Anordnung über die Selbsterhaltung der gewerblichen Wirtschaft im Ostland*). — Ostland gazdasági megszervezéséről a Deutsche Wirtschaftszeitung „Der deutsche Wirtschaftsaufbau im Osten” címen megjelent 1942. évi 49–50. sz. részletesen beszámol.

⁵⁵ *Olschinka*: Die Entwicklung der Wirtschaft des Ostlandes, U. o. 652–654. l.

esportokra — például az ipar a vas-, a fém-, a textil-, bőr- stb. iparra — majd alszaksoportokra oszlanak.

A kamarát a vezéri elv alapján kinevezett vezető (*Leiter*) irányítja, aki átmenetileg a főbiztosság gazdasági főosztályának (*Hauptabteilung Wirtschaft*) főnökével azonos. Állandó helyettese, akit *Hauptwirtschaftsführer*-nek neveznek, helybeli szakember. A kamara hat gazdasági csoportnak megfelelő hat ügyosztály útján működik. Az ügyosztályok a kamara szakhivatalai. A kamara önkormányzatát egy kisebb és egy nagyobb taglétszámú tanács (*Beirat*) választja meg. A szűkebb tanács a hat kerületi gazdasági csoport vezetőjéből áll. A kerületi gazdasági csoportok vezetői mellett szintén tanács működik, mely a szaksoportok képviselőiből áll. A kerületi gazdasági csoportok vezetői és tanácsai alkotják a kamara nagyobb tanácsát. Hasonlóképpen a szaksoportok vezetőinek tanácsai az alszaksoportok vezetőiből állnak. A kamara a járási körzetekben kirendeltségek (*Aussenstelle*) útján működik. A kirendeltségek tanácsai a vázolt alapon épülnek fel.⁵⁶

A kamara keretében — éppen úgy mint a birodalomban⁵⁷ — különleges helyet foglal el a balti államokban is a nagymúltú kézművesiparosság. A *Bezirkswirtschaftsgruppe Handwerk* szakmailag szaksoportokra és alszaksoportokra oszlik. A szakmánként külön futó szaksoportokat és alszaksoportokat kézművesszövetségek (*Handwerksvereinigungen*) fogják össze. Litvániában ezeket *Gebietshandwerkschaft*-nak nevezik. Ebben a szervezetben a kézművesség kerületi gazdasági csoportja a birodalmi kézművescsoportnak, a szaksoport a birodalmi céhszövetségnek, az alszaksoport a birodalmi céhnek felel meg. A kézművesszövetségek ugyanolyan szakmaközi alakulatok mint a birodalmi *Kreis-handwerkschaft*. Ebben az összehasonlításban a kamara kézművesipari főosztálya a birodalmi kézműveskamarák feladatkörét tölti be. A kézművesség szervezetét a birodalmihoz hasonló perszonális unió jellemzi, mely legfelsőbb fokon abban nyilvánul meg, hogy a kézműves kerületi gazdasági csoport vezetője egyben a főbiztosság kézművesipari főosztályának (*Hauptabteilung Handwerk*) vezetője és a főkerület kézművesmestere (*Bezirkshandwerksmeister*).⁵⁸

Ugyancsak a kamara kebelén belül vertikális, vagyis egymást kiegészítő termelőtevékenységeket összekapcsoló kényszerszervezetek alakulnak, amelyeket gazdasági szövetségeknek (*Wirtschaftsverbände*) neveznek. A már említett piacszabályozó alakulatoktól semmiben sem különböznek. Tervszerint szerepüket később maguk a kamarák veszik át.⁵⁹

A kamara feladata hármas. a) A birodalmi- és a főbiztos által átruházott közigazgatási ügyeket intézi. Nagyon tág hatáskör. Beletartozik a koncessziók adományozása, nyersanyagok elosztása, kötelező termelés elrendelése, szervezés, racionalizálás munkaerőelosztás stb. b) Véleményt nyilvánít és javaslatot tesz. Az egész ipargazdaságot felölelő szervezete gazdasági és szociális téren a legnagyobb áttekintést teszi lehetővé. c) Az ipargazdaságot fejleszti és képviseli; ez alatt az utánpótlás biztosítását, az üzemtechnika fejlesztését, a normalizálást és típusok bevezetését, a törvény előkészítést, az összhang biztosítását, az ár- és tarifaszabályozás előkészítését stb. kell érteni.

A *Wirtschaftskammer Estland* és a *Wirtschaftskammer Litauen* szervezete

⁵⁶ *Alberts*: Aufgaben und Aufbau der Wirtschaftskammer Lettland. U. o., 659—660. l.

⁵⁷ A kézművesség rendje a birodalomban szakmai és szakmaközi alapon tagozódik. Szakmailag a céhek (*Innung*) a legalsóbb fokozatok. Ezek céhszövetségeket (*Reichsinnungsverband*) alkotnak, a céhszövetségek pedig a kézművesség birodalmi csoportjában (*Reichsgruppe Handwerk*) találkoznak. A szakmánként alakuló céheket járásonként a szakmaközi *Kreishandwerkschaft* fogja össze. Ezekből állanak a kézműveskamarák (*Handwerk Kammer*), melyeknek a *Deutscher Handwerks und Gewerbe-Kammertag* a közös szerve. A szakmai és szakmaközi szervezetet a közös vezetés jellemzi. Legfőbb fokon a *Reichshandwerkmeister* a Handwerkstag-nak és a Reichsgruppe-nak egyaránt vezetője.

⁵⁸ *Jung*: Neuaufbau des Handwerks in Ostland. U. o., 651—653. l.

⁵⁹ *Olschinka*: Die Entwicklung der Wirtschaft des Ostlandes. U. o., 632—634. l.

és működése az előbbivel nagyban és egészben megegyezik. Az észt kamara elnöke és alelnöke észt nemzetiségű. Az ügyvezető (*Geschäftsführer*) német.⁶⁰

Az ipargazdaság szervezetén kívül a gazdasági önkormányzat fogalmi körébe tartoznak azok a hivatásszervezetek (*Berufsverbände*), amelyek a korábbi szakszervezetek helyébe léptek. A munkaadók és a munkavállalók paritásos bizottságai ezek, amelyeknek szervezeti felépítését közelebbről nem ismerjük.⁶¹

8. Európa megszállt területeinek német gazdasági rendje két szempontból figyelemreméltó. Egyrészt arra enged következtetni, hogy a gazdasági — más kifejezéssel testületi vagy rendi — önkormányzat olyan gazdaságszervező forma, mely a katonai közigazgatás rendkívüli igényeit is kielégíti. Másrészt a nagytérközigazgatás gondolata azt a látszatot kelti, hogy a németek a gazdasági önkormányzatnak Európa jövő államberendezkedésénél is szerepet szántak. Ezért a német fennhatóság alatt álló országok új gazdasági rendjének — a teljes joganyag hiányában csak vázlatos — ismertetése érdemesnek látszott.

KARAY KÁLMÁN.

⁶⁰ Luther: Die Aufgaben der Wirtschaftskammer Estland. U. o. 661—662. l.

⁶¹ Klingspor: Die Arbeit der Wirtschaftskammer Litanen. U. o. 665—664. l.

⁶² Rachner: Arbeitspolitik und Sozialverwaltung. U. o., 635—637. l.

KÜLFÖLDI JOGFEJLŐDÉS.

A lengyelországi főkormányzóság gazdasági kamaráinak felállításáról szóló 1941. március 3-i rendelet.

A Vezér és Birodalmi Kancellár 1939 október 12-i rendeletének 5. §-a alapján a következőket rendelem:

1. §.

Központi kamarák és kerületi kamarák létesítése.

Az ipari gazdaság, a közlekedés és mezőgazdaság, az erdő- és fagazdaság, valamint a munka önkormányzatának újjárendezése és összefogása végett Krakkó székhellyel központi gazdasági kamara s Krakkó, Lublin, Radom és Varsó székhellyel négy kerületi kamara létesül.

2. §.

Jogi természetük és felügyeletük.

A központi kamara és a kerületi kamarák közjogi testületek. A főkormányzósági kormány államtitkárának felügyelete alatt állnak.

3. §.

Tagozódásuk.

(1) A központi kamara és a kerületi kamarák négy főcsoportra tagozódnak:

1. az ipari gazdaság főcsoportja,
2. a közlekedés- és mezőgazdaság főcsoportja,
3. az erdő- és fagazdaság főcsoportja,
4. a munka főcsoportja.

(2) A központi kamara és a kerületi kamarák további felépítése, tagozódása és ügyvitele az általuk összefoglalt gazdasági ágak és hivatási csoportok közszükségleteihez igazodik.

4. §.

Háztartásuk.

A központi kamarának és a kerületi kamaráknak saját háztartásuk

és számadásuk van. Költségvetésük fejezetei a főcsoportokhoz igazodhatnak. A központi kamara és a kerületi kamarák költségvetését a főkormányzóság kormánya hagyja jóvá (Pénzügyi osztály).

5. §.

A központi kamara vezetése.

(1) A központi kamarát kormánybiztos vezeti, akit a főkormányzó nevez ki.

(2) A kormánybiztos támogatása és útbaigazítása végett kuratórium alakul, mely a főkormányzóság kormányának gazdasági, közlekedési és mezőgazdasági-, erdő- és munkaügyi osztályai élén álló vezetők közül áll.

6. §.

A kerületi kamarák vezetése.

A kerületi kamarákat a kerületi főnökök kormánybiztosi minőségben vezetik.

7. §.

Kormánybiztosok

A központi kamara és a kerületi kamarák kormánybiztosai gondoskodnak arról, hogy a gazdaságszervezés a politikai követelményeknek megfelelően. A főcsoportok együttműködését biztosítják és alkalmas esetekben a szervezet egyszerűsítésének érdekében elrendelik, hogy valamennyi főcsoport részére közös berendezéseket létesítsenek; a kerületi kamarák részére ilyen közös berendezések csak a központi kamara kormánybiztosának hozzájárulásával létesíthetők.

(2) A központi kamara kormánybiztosa a kerületi kamarák kormánybiztosaihoz saját hatáskörében általános utasításokat intézhet.

8. §.

A főcsoportok vezetője és ügyvivője.

A központi kamara és a kerületi kamarák főcsoportjainak vezetőit és ügyvezetőit a főkormányzósági kormány illetékes ügyosztályvezetőjével egyetértésben az illető kamara kormánybiztosa nevezi ki.

9. §.

Főcsoportok.

A központi kamara főcsoportjai a kerületi kamarák főcsoportjaihoz szakmabeli utasításokat intézhetnek.

10. §.

A főkormányzósági kormány osztályvezetőinek utasítási joga.

A főkormányzóság kormányának illetékes ügyosztályvezetői a központi kamara főcsoportjaihoz szakmai utasításokat intézhetnek.

11. §.

Az utasítási jog különleges esetei:

(1) A központi kamara kormánybiztosának hatáskörébe vágó utasításokat bármelyik ügyosztályvezető csak a kormánybiztos hozzájárulásával adhat ki.

(2) A főkormányzósági kormány ügyosztályvezetőinek hatáskörét érintő utasításokat bármelyik kormánybiztos csak az illetékes ügyosztályvezető hozzájárulásával adhat ki.

12. §.

A kamarák feladata és hatásköre.

(1) A központi kamara és a kerületi kamarák az általuk összefogott gazdasági ágak és hivatási szakmák gazdasági és jóléti érdekeinek szolgálatára és a kormány céljainak megvalósítására hivatottak.

(2) A központi kamara hatásköréhez tartozik minden olyan kérdésnek a tárgyalása, amelynek alapvető jelentősége van, vagy amely a szakma keretében egyöntetű szabályozást igényel.

(3) A kerületi kamarák hatáskörébe tartozik a kerületen belül minden olyan

szakmai kérdés tárgyalása, amely a központi kamara hatáskörének fenntartva nincs.

13. §.

Csatlakozóhelyek.

A központi kamarához egy külkereskedelmi állomás és egy központi állomás csatlakozik.

14. §.

Szövetségek beolvadása.

(1) A kereskedelmi és iparkamarák szövetsége, a külkereskedelmi tanács éppúgy mint a főkormányzóság területén fennállott lengyel kereskedelmi és iparkamarák, kézműveskamarák és mezőgazdasági kamarák a központi kamarába vagy a kerületi kamarákba olvadnak be.

(2) Minden szakmabeli és hivatási szövetség és egyesülés a központi kamarába vagy a kerületi kamarákba olvad bele, vagy azokhoz csatlakozik és ezeknek a kamaráknak a felügyelete alá kerül, ha csak felosztásukra nem kerül sor.

(3) A beolvastást vagy csatlakozást a kormánybiztos hajtja végre.

(4) Az (1) és (2) bekezdésben említett szervezetek, berendezkedések, szövetségek és egyesülések vagyona a központi kamarára vagy arra a kerületi kamarára száll át, amellyel egybeolvad. A beolvadó szakmai vagy hivatási szövetség vagy egyesülés pénzkezelésére vonatkozóan a kormánybiztos a főkormányzósági kormány illetékes ügyosztályvezetőjével egyetértésben külön rendelkezéseket adhat ki.

(5) Az (1) és (2) bekezdésben említett szervezetek, berendezkedések, szövetségek és egyesületek beolvastásukig vagy csatlakozásukig az eddigi módon tovább működnek. Az egybeolvadásra vagy csatlakozásra vonatkozó rendeleteket a főkormányzóság hivatalos közleményében közzé kell tenni; ezek a rendeletek, ha csak másként nem rendelkeznek, a közzétételt követő napon lépnek hatályba.

15. §.

Szövetségek felosztása.

(1) A főkormányzósági kormány gazdasági, közlelmzési és mezőgazdasági, erdőgazdasági és munkaügyi

ügyosztályvezetői felhatalmazatnak arra, hogy szakmai vagy hivatási szövetségeket feloszlatthassanak.

(2) A feloszlattott szakmai vagy hivatási szövetségek és egyesületek vagyona felszámolás kizárásával a központi kamarára vagy a kerületi kamarákra száll át. A vagyont lehetőség szerint az eredeti célkitűzés szellemének megfelelően kell felhasználni.

16. §.

Szövetségek felállítása.

(1) A főköormányzóság kormányának gazdasági, élelmezési és mezőgazdasági, erdőgazdasági és munkaügyi osztályvezetői felhatalmazatnak arra, hogy a központi kamara kormánybiztosával egyetértésben szakmai vagy hivatási szövetségeket, szükség esetén kényszertárság alapján, állítsanak fel.

A hollandiai ipari gazdaság önkormányzatának felépítéséről szóló 1940. október 31-i rendelet.

A megszállt németalföldi területek birodalmi biztosa 25/1940. sz. rendeletének 1. §-a és 3/1940. sz. rendeletének 2. és 5. §-ai alapján elrendeltetik:

1. §.

(1) A kereskedelmi-, ipari- és hajózási minisztérium főtitkára mindazokat a rendelkezéseket kiadja és intézkedéseket megteszi, amelyek az ipar-gazdaság fellendítését szolgáló önkormányzati szervezet felépítéséhez szükségesek.

(2) Ha ebből a célból gazdasági szövetségek állíttatnak fel, ismertetnek el, oszlattatnak fel vagy egyesíttetnek és olyan vállalatok szövetségére kerülne sor, amelyek egyáltalán nem, vagy csak részben tartoznak a kereskedelmi-, ipari- és hajózási miniszter hatáskörébe, úgy a kereskedelmi-, ipari- és hajózási minisztérium főtitkára intézkedéseit az érdekelt minisztérium főtitkárával egyetértőleg teszi meg.

(3) A kereskedelmi-, ipari- és hajózási minisztérium főtitkára az 1. §-on alapuló jogait átruházhatja.

2. §.

Ennek a rendeletnek a végrehajtásából származó jogviszonyváltozásokból kártérítési igény nem származhat.

3. §.

(1) Aki a kereskedelmi-, ipari- és hajózási minisztérium főtitkárának

(2) A 14. §. (2) bekezdése értelemszerűen alkalmazandó.

17. §.

Zárórendelkezések.

A 14—16. §. végrehajtása során felmerülő kétségek esetén a főköormányzóság kormányának államtitkára dönt.

18. §.

A főköormányzóság egyesületi jogáról szóló 1940 július 25-i rendeletet ennek a rendeletnek az intézkedései nem érintik.

19. §.

Ez a rendelet 1941 április 1-én lép életbe.

Frank főköormányzó.
Fordította *Karay Kálmán.*

vagy az általa felhatalmazott hatóságoknak ezen a rendeleten alapuló rendelkezéseit szándékosan megszegi, öt évig terjedhető elzárással vagy száz-ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntethető.

(2) Aki az (1) bekezdésben említett rendelkezéseket gondatlanságból szegi meg, egy évig terjedhető elzárással vagy tízezer forint pénzbüntetéssel büntethető.

(3) Az (1) és (2) bekezdésben említett cselekmények vétségek.

4. §.

Ha a 5. §. szerint büntetendő cselekményt valamely üzem keretén belül jogi személy követi el, az büntetetik, aki az ügyvitelért felelős, vagy az üzemet ténylegesen vezeti.

5. §.

(1) A büntetőeljárás csak a kereskedelmi-, ipari- és hajózási minisztérium főtitkárának indítványára indul meg.

(2) A vádindítvány bármikor visszavonható.

(3) A birodalmi biztosnak a német törvénykezésről szóló 1940. évi 52. sz. rendelete érintetlen marad.

6. §.

Ez a rendelet a közzététel napján lép életbe.

Frank főköormányzó.
Fordította *Karay Kálmán.*

TUDOMÁNY ÉS ÉLET.

A miniszterelnök — gazdasági csúcsminiszter.

A Kormányzó Úr Reményi-Schneller Lajos pénzügyminisztert háromévi működés után felmentette gazdasági csúcsminiszteri megbízása alól. Ugyanakkor Kállay Miklós miniszterelnök nyilatkozatot tett közzé, hogy a gazdasági csúcsminiszteri ügykör a változott körülmények közt „alkotmányunk értelmében is csak miniszterelnöki hatáskörben látható el.” (L. az 1944 január 12-i napilapokat.) Azóta ezt a tisztelet kormányzói kinevezés nélkül be is tölti.

Hogy miből állt Reményi-Schneller csúcsminisztersége, arról a nyilvánosság a három év alatt kielégítő felvilágosítást nem kapott s a tudomány is el van zárva attól, hogy ezt a jelentős kísérletet kiértékelje és tanulságait, a külföldi sikerebb megoldások tapasztalataival is egybevetve, levonja. Ugyanígy nem tudunk semmit arról, hogy a miniszterelnök csúcsminisztersége miben áll, miben különbözik a pénzügyminiszterétől és milyen apparátussal dolgozik? Jelent-e végre gondoskodást a nemzeti gazdasági tervezésnek a miniszterelnök irányítása és felelőssége mellett való megszervezéséről? Úgy látszik, hogy nem.

A miniszterelnök „vállalkozása” azonban így sem hagyható szó nélkül. A közelmúltban, a hadigondozóhatóságnak a miniszterelnök hatáskörébe való utalásakor rámutattunk arra,¹ hogy a miniszterelnök (a Chief Executive) hatáskörébe valók az összes tárcákat vagy azok nagy részét érintő kérdések, amelyek az ú. n. általános igazgatás² körébe tartoznak. A hadigondozás nem ilyen, a gazdasági csúcsminiszterség odasorolása viszont indokolt. Kérdés azonban, hogy miért nem vonja a miniszterelnök az általános igazgatás körébe tartozó egyéb kérdéseket (a közigazgatási apparátus egységes szervezése, személyzeti politika stb.) is magához, mert szétszórtnak azok sem intézhetők eredményesen? A gazdasági csúcsminiszteri hatáskör vállalása így nem látszik elvi, hanem inkább kényszermegoldásnak vagy ötletszerűségnek.

Figyelmet érdemel a miniszterelnök nyilatkozatában megnyilvánuló közjogi felfogás. Örvendetes fordulat annak kijelentése, hogy „alkotmányunk értelmében” történt a miniszterelnök hatáskörének ez a kibővítése. Amikor ugyanis 1931-ben, mint a közigazgatás racionalizálásának kormánybiztosa, azt javasoltam, hogy a közigazgatás gazdaságosságáért és eredményességéért a miniszterelnök legyen felelős és azt a véleményemet fejtettem ki, hogy ez az 1848:III. t.-c. módosítása nélkül kormányrendelettel kimondható,³ az volt a kormány felfogása, hogy ez a magyar alkotmányba ütköznék. Amint most látjuk, nemcsak nincs így, hanem még csak kormányrendeletre sincs ehhez szükség!

Magyary Zoltán.

¹ L. Közigazgatástudomány, 1943. 354. old.

² *Magyary Zoltán*: Magyar közigazgatás, 1942., 527. ésk. old.

³ L. *Magyary Zoltán*: A magyar közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása, 1931., 18. old.

A tatai népfőiskola.

A Magyar Közigazgatástudományi Intézet által szervezett *Tatai Népfőiskola* az 1940. évben nyílt meg. Azóta öt tanfolyamot tartott, amelyek időtartama két- és hathetes tanfolyamokkal való kísérletezés után négy hétben állapodott meg. Ezalatt azonban a hallgatók tanáraikkal együtt internátusban laknak és felkeléstől lefekvésig terjedő egésznapos tervszerű foglalkoztatásban részesülnek, tehát a négy hétnek igen beható kihasználása lehetséges.

Az eddigi tanfolyamok különböző, éppen rendelkezésre álló épületekben, ideiglenes elhelyezésben folytak le. A Hangya Szövetkezeti Központ azonban, mihelyt a tatai és gesztesi mintajárások szervezésébe bekapcsolódott (I. Közigazgatástudomány, 1943. évf. 45. l.) sürgős programjába vette, hogy a népfőiskolának megfelelő végleges otthont biztosítson. Erre megfelelő alkalmat nyújtott egy községi tulajdonban levő, eladóvá vált iskola megvásárlása. Ennek megfelelő átalakítása és berendezése után 30 hallgató számára internátus, konyha, ebédlő és tanterem áll rendelkezésre. A népfőiskolának a Hangya által alkalmazott állandó igazgatója van *Gröber Gyula* gazdasági tanár, tart. zászlós személyében. Az első Szövetkezeti Népfőiskola a Hangya Szövetkezeti Központ tulajdona, s annak fenntartásáról Komárom vármegye Népművelési Bizottsága, Tata nagyközség, a Hangya és a Magyar Közigazgatástudományi Intézet együttesen gondoskodik, s evégből megalkotották a *Tatai Népfőiskola Fenntartó Testületét*.

A népfőiskola ünnepélyes felavatása 1944. évi január hó 20-án volt és ott *Magyary Zoltán* egyetemi tanár a népfőiskola keletkezéséről és céljáról a következő beszédet tartotta:

A TATAI NÉPFŐISKOLA, amely 1940-ben alakult, most a Hangya Szövetkezeti Központ által adományozott 6.000 négyzetöles telken mintaszerűen felszerelt saját otthont foglalja el. Ennek az épületnek a felavatását nemcsak azért ünnepeljük, hogy ezért a nagylelkű ajándékért méltó köszönetet mondjunk, hanem azért is, mert a népfőiskola állandósítása fontos állomás annak a hosszújáratú szervezőmunkának a során, amelynek a célja hogy a tatai és a vele szomszédos gesztesi járást amelyek együtt 43 községből állanak, összesen 119.000 lakossal, *közigazgatási és szövetkezeti mintajárásokká fejlesszük*. Ez a munka nemcsak helyi jelentőségű, hanem országos érdekű kísérlet is arra, hogy a magyar közigazgatás korszerű továbbfejlesztésének legeredményesebb módszereit megtaláljuk. Nyilvánvaló, hogy az állam a 20. század feladatait 19. századi módszerekkel megoldani nem tudja. Egyre sűrűbb a lakosság s így mindig több emberről kell gondoskodni, egyre több az olyan szükséglet, amelyet csak a közület tud kielégíteni, egyre nagyobbak a méretek, amiért a szervezés fontossága növekszik, és egyre nagyobb a technika és a szaktudás szerepe, tehát többé nem elég a hatalom és a jószándék, hanem hozzáértés is kell. A *Magyar Közigazgatástudományi Intézet* a tatai járásban évek óta vizsgálja a közigazgatás és az emberek viszonyát, hogy megállapíthassa, hogyan fest a közigazgatás kívülről, az emberek szemével nézve? Az eredmény azt mutatja, hogy az emberek véleménye ahhoz igazodik, hogy a közigazgatásnak milyennek a teljesítményei? A vizsgálat azt is kimutatta, hogy a közigazgatás számára nehezebb feladat a mezőgazdasági lakosságot teljesítményekkel ellátni, mint a városit és ezért többel is marad a falunak adósa. Ez után a diagnózis után az Intézet hozzálátott a terápiához akként, hogy a járásbeli közigazgatásnak segített a tennivalók feltárásában és megoldásában. *Mintajárás* létesítését tűzük ki célul, amelyen olyan járást értünk, ahol a közigazgatásnak az emberekkel szemben nincsenek adósságai. Elvégeztük a járások egész területének részletes

agrokémiai felvételét, az összes üzemek nyilvántartásba vételét, többtermelési körzeteket szervezünk, amelyek a növénytermesztés és állattenyésztés terén máris tekintélyes többletetek érték el, nem szolva a más tereken elért eredményekről. Ez a munka csak az embereknek a közigazgatással való bizalomteljes együttműködésével vezethet eredményre. Ennek a bizalomnak megteremtésére a tatai népfőiskola az egyik legkiválóbb eszköz.

Mi a népfőiskola? *Főiskola* abban az értelemben, hogy nem mindenkinek való, hogy szellemi és jellembeli érettséget tétel ez fel és hogy bizonyos réteg számára a legmagasabb kiképzést adja. *Népfőiskola* pedig azért, mert a néphez igazodik, azt adja, amire a népnek szüksége van. A népfőiskola célja, hogy a magyar falu gyógyítására megfelelő útmutatást adjon, megtanítsa a parasztságot saját problémáinak saját eszközeivel való megoldására, emelje a falusi életforma gazdasági és kulturális színvonalát és így utat mutasson a falu népének az emelkedésre úgy, hogy az ősi rögöt elhagynia és multját megtagadnia ne kelljen. A tatai népfőiskola arra törekszik, hogy a mintajárások minden községéből, és fokozatosan Komárom vármegye többi községéből is legalább 4—5 katonaviselt, a falu színe-virágához tartozó embert képezzen ki, őket előkészítse a falu vezető tisztségeinek hozzáértéssel való betöltésére és mindegyiket külön-külön megismertesse a saját községének konkrét problémáival és megtanítsa a mintajárás nyújtotta fejlett lehetőségek keretében való beilleszkedésre. Ahol megfelelő népfőiskolás rendelkezésre állott, máris mindenütt azzal töltötték be a gazdasági előjáró állását. Ezentúl az iparosok és az asszonyok részére is fogunk külön tanfolyamokat rendezni.

A többtermelés gazdagodást jelent, vihartállóbbá tesz, várható válságokra is előkészít, de egyéni sikerekből általános emelkedés csak összefogással, szövetkezéssel lehet. A *Hangya* a maga fejlett szervezetét a termelés, gépésztés, anyagellátás és értékesítés minden terén bekapcsolta a Közigazgatástudományi Intézet munkájába és így saját akcióit is az intenzitásnak másutt el nem ért fokára tudta emelni. Így lettek a közigazgatási mintajárások egyúttal *szövetkezeti mintajárásokká* is. A közigazgatástudomány és a szövetkezési munka tehát csatlakoztak a közigazgatáshoz, hogy azzal mindig teljes összhangban működve, fokozzák annak lehetőségeit. Olyan eredmények megvalósulásával, amelyek eddig elérhetetlenek voltak, bizókká tesszük a kételkedőket, haladókká a fásultakat, összefogjuk a széthúzókat, így gazdagodásra kényszerítjük a falut és erőssé, mert a néppel szorosabban összeforrottá tesszük a közigazgatást, általa pedig 20. századivá a magyar államot.

Ebben az ünnepélyes pillanatban melegen köszöntöm a Hangyát, nemcsak a népfőiskolánk iránti bőkezű áldozatáért, hanem a mintajárási munkába való nagystílű bekapcsolódásáért is, Komárom megye és főleg a tatai- és gesztési járás kiváló tisztviselőkarát és községi jegyzőit, akikkel már közel egy évtizedes zavartalan és eredményes együttműködés köt össze, a mintajárási akció bölcsőjét Tatát, amely az egyesítés által olyan súlyt kapott, hogy a történelmében sokszor betöltött kiemelkedő szerepét újból átveheti, köszöntöm a Népfőiskola eddigi és mostani hallgatóit, akik a mintajárások haladásának jelentős tényezői és Komárom vármegye egész közönségét azzal a kívánsággal, hogy az itt elvetett mag az egész nemzet számára gazdag gyümölcsöt hozzon!

A megnyitőünnepélyen a Hangya Szövetkezeti Központ részéről *Wünscher Frigyes* felsőházi tag, alelnök-vezérigazgató adta át az épületet a rendeltetésének és *Hankiss János* államtitkár a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevében üdvözölte a Tatai Népfőiskolát, amely a magyar népfőiskolai mozgalomban új, magasabbrendű típust képvisel.

U. N. R. R. A.

Államok és birodalmak közötti, több világrészre terjedő szervezetek terve már eddig is sokszor felmerült. Megvalósításra azonban az ilyen tervek tulajdonképpen még alig kerültek. Ezért az a hatalmas arányú terv, amelyről az U. N. R. R. A. múlt évi novemberében Atlantic City-ben (Amerikai Egyesült Államok) tartott konferenciája alkalmából értesülhettünk, célkitűzésén felül szervezési szempontból is rendkívül figyelemreméltó.

Az U. N. R. R. A. öt betűje az *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* (Egyesült Nemzetek Segély- és Újjáépítési Igazgatása) cím rövidítése. A szervezet célját Herbert Lehmann, az U. N. R. R. A. vezérigazgatója abban jelölte meg, hogy „közvetlenül valamely területnek az Egyesült Nemzetek hadereje általi felszabadítása után e terület népessége számára szenvedésükre segélyről és támogatásról, élelmicikkekről, ruházatról és szállásról történjék gondoskodás, továbbá támogassák a járványok megakadályozását és a népegészségügy fenntartását. Ezek mellett előkészületeket és intézkedéseket kell tenni a sürgősen szükséges mezőgazdasági és ipari termelés újrafelvételére és a legfontosabb közszolgáltatások visszaállítására.”

Ezek szerint ennek a most alakuló szervezetnek — ha a hadihelyzet az angolszászok elképzelése szerint alakul — nem kisebb terület, mint egész Európa és a teljes Távol-Kelet fokozatos ellátásáról és újjáépítéséről kellene gondoskodnia. A cél a feladat nagysága tekintetében méltán sorakozik az e háború folyamán felmerült hadifeladatok mellé; ezek mellett azonban külön jellegzetes érdekesség, hogy teljesen polgári, civil igazgatás jellegű. A mai háború hadifadataihoz hasonlóan eddig páratlanul nagyarányú szervezési munkát is igényel. Azokból a hírekből, részletekből, amelyek a hírlapokban eddig — különböző hírforrásokból és a pártállás szerinti különböző felfogásokkal értelmezve, megjegyzésekkel kísérve — megjelentek, tisztán tárgyilagos szervezési szempontból tekintve, az U. N. R. R. A. felépítéséről, kitűzött feladatáról, a megvalósítás lehetőségeiről a következő tájékoztató képet állíthatjuk össze.

A szervezet felépítésében, a részletek elnevezésében — az angolszászokra jellemző módon — egy roppant arányú magánvállalatra emlékeztet. Élén *vezérigazgató* áll. Ebbe a felelősségteljes állásba Herbert Lehmann, New York állam volt kormányzója került, akiről különösen kiemelik, hogy Rooseveltnél jóbarátja. Hiányzik a részletek, hogy Lehmann milyen módon lett vezérigazgató és kinek, illetve milyen szervnek tartozik felelősséggel. A terv szerint az U. N. R. R. A. elnöksége az „Egyesült Nemzetek” (Brit Birodalom, Egyesült Államok, Szovjet-Oroszország és Kína) kiküldötteiből alakulna, az Amerikai Egyesült Államok külügyi államtitkára, Dean G. Acheson elnökletével. E terv megvalósulásáról hír nincs.

Lehmann három *helyettes vezérigazgatót* nevezett ki. Az első helyettes Sir Arthur *Salter*, ismert nevű angol pénzügyi és gazdasági szakértő. A további két helyettes *Henrickson*, az amerikai közéleti igazgatás volt vezetője és Michail *Mencsikov*, orosz gazdasági szakértő.

A vezetőséget és a végrehajtószerveket (az Európa- és Távolkeleti Bizottságot) öt állandó bizottság támogatja: A mezőgazdasági-, a népegészségügyi-, az ipari újjáépítési-, a jóléti- és az otthonbiztosítási bizottság. A bizottságok elnökei a kanadai George Peterson, az amerikai Arthur Schönfeld (volt finnországi követ), a belga Vicomte Alain du Parc, a csehszlovák Antonin Fried és az orosz Wladimir Lebedenko lettek.

Az U. N. R. R. A. munkáját tulajdonképpen két bizottság: Az Európai- és Távolkeleti bizottság útján fogja végezni. A Nemzetek Szövetségével összehasonlítva új szervezési mód ez a regionális alap. Az *Európai bizottság* az egész kontinentális Európa, a brit szigetek, Izland- és az összes Földközi-tengeri szigetek ellátásáról kíván gondoskodni. Elnöke *Llewellyn* ezredes, brit közellátásügyi miniszter, aki előbb már Észak-Afrika angol közellátásügyi igazgatását is vezette. Első helyettese az orosz Szergejev, második helyettese a norvég Frihagen. A bizottság székhelye London. Tanácsának tagjai Nagy-Britannia, Belgium, Csehszlovákia, a Francia felszabadítási bizottság, Görögország, Izland, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Jugoszlávia és a Szovjet-Únió.

A *Távolkeleti bizottság* a keletázsiai kontinens, a Fülöp-szigetek, Holland-India, Ausztrália, Újzéland és a Csendes-óceáni szigetek ellátásának és újjászervezésének feladatát kapta. Első ülését (1945 XII. 10.) Washingtonban tartotta, végleges székhelyéről még nincs hír. Az elnökséget Kína kapta, Hollandia és Ausztrália gondoskodnak a helyettesekről. A bizottság tanácsának tagjai: Ausztrália, Kína, India, a Francia nemzeti bizottság, Hollandia, Újzéland, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Fülöp-szigetek.

Nem egészen világos két további bizottság helye a szervezetben: A pénzügyi- és a szállítási bizottságé. A hírekből ugyanis nem tűnik ki, hogy vajjon ezt a két bizottságot csak a novemberi konferencia idejére hívták-e életre (mint pl. a szervezési bizottság is csak ekkor működött), vagy pedig állandóan működő bizottságok lesznek-e. Ez utóbbi esetben szervezeti helyük az Európa- és Távolkeleti bizottságok mellett lenne, vagyis az U. N. R. R. A. végrehajtószervezete két regionális és két központi bizottságot foglalna magában. A novemberi konferencián egyébként úgy határoztak, hogy a pénzügyi bizottságok vezetőjét az Amerikai Egyesült Államok, a két helyettes vezetőt pedig Dél-Afrika és Görögország jelölné ki. Ugyanígy a szállítási bizottság vezetője kanadai, két helyettese pedig orosz, illetve francia lenne.

A vezetők kijelölése tehát elsősorban azon az alapon történt, hogy az egyes nagyhatalmak és szövetségeseik bizonyos képviselőket kapjanak. A névsoron végigtekintve, az *angolszászok* előtérbenállását láthatjuk. Ezzel egyezik az a tény is, hogy a novemberben Atlantic City-ben tartott konferencia hivatalos nyelve egyedül

az angol volt. Az angolszászok mindezzel nem titkolják, hogy az U. N. R. R. A. munkáját tulajdonképpen ők kívánják vinni: Nem közömbös ebben a tekintetben az a körülmény sem, hogy a segélynyújtáshoz és újjáépítéshez szükséges anyagok, árucikkek szállítására csak az angolszászok rendelkeznek megfelelő hajóhaddal.

Az angolszászok túlsúlyát fogja előmozdítani az a körülmény is, hogy a tisztviselők kiválasztását egyedül a vezérigazgató végzi: bár a konferencia megállapítása szerint a személyzetnél a lehető legteljesebb nemzetköziséget kell biztosítani. A tisztviselői fizetésekre jellemző, hogy Lehmann vezérigazgató évi 15.000 dollárt kap, ami az Egyesült Államok minisztereinek fizetésével ér fel. Ha a többi fizetés evel arányos, akkor az U. N. R. R. A. részére valóban a legkiválóbb személyzetet lehet biztosítani. Gondoskodni kívánunk arról is, hogy az U. N. R. R. A. alkalmazottai megkapják az eddig csak a külképviseleti szervek személyzetét megillető területenkívüliség és immunitás jogát. A központi és regionális szervek személyzeti létszámát mintegy 1.200 főre tervezik, ehhez járulna még kb. 1.000 állandóan a helyszíntre kiküldött alkalmazott.

Ezek a számok érthetővé teszik, hogy az U. N. R. R. A. mintegy tízmillió dollár igazgatási költséggel számol az 1944. évre; ennek túlnyomó része, kb. nyolc millió csak a személyzet fizetésére szükséges.

Az U. N. R. R. A. működésében megnyilvánuló célkitűzés részleteire már a bizottságok előbb felsorolt összeállítása is fényt vet. Megvalósítandó célokként a mezőgazdaság és az ipar újjáépítése és a világgazdaságba való bekapcsolása, a fellépett inség enyhítése, a közellátás biztosítása, ezzel a népegészségügy kellő színvonalának elérése, végül a hajléktalanok részére való otthon biztosítása jelentkeznek. Az Atlantic City-ben tartott konferencia e célok elérése érdekében széleskörű adatgyűjtést is indított. Ennek eredményeiről nem közöltek még részletes jelentést, bár egyes jellegzetes adatokkal a hírszolgálati irodák is foglalkoztak. A konferencián elhangzottak szerint Európa számára a háború befejeztével az U. N. R. R. A. szervezetének 46 millió tonna élelmiszerről kellene gondoskodnia, ebből kereken 25 millió tonnát tud maga Európa rendelkezésére bocsátani, míg a másik 25 milliót tengerentúlról kell szállítani. Másik jellegzetes adat, hogy a háború utáni Európában számításaik alapján mintegy 20—21 millió hadifogoly, menekült és akarátán kívül áttelepített ember hazaszállításáról kívánunk gondoskodni. Ezekre a célokra jelentékeny saját flottára is szükség lesz.

Az U. N. R. R. A. célja és ezzel fennállása is időhöz kötött: Ez a Nemzetek Szövetségével összehasonlítva, egyik nagy eltérése is attól. Az U. N. R. R. A. célja az, hogy az „Egyesült Nemzetek“ hadseregei után haladva, az általuk elfoglalt (szerintük „felszabadított“) területeken minél előbb biztosítsa a rendes viszonyokat, különösen a békés munkát. Ezért minél előbb elő akarja mozdítani azt, hogy az illető területeken a nemzeti kormányok átvégyék az igazgatást. Nem kíván olyan állandóbbnak mondható katonai igazgatási rendszert, mint amit a németek vezettek be az általuk elfoglalt

területeken. Ennek az elvnek megfelelően az U. N. R. R. A. a lehetőség szerint azt is el kívánja kerülni, hogy több anyagi segítséget nyújtson a legszükségesebbnél. Mihelyt azt a körülmények megengedik, az U. N. R. R. A. az általa szállított árukért kérni fogja a fizetséget. Olyan nemzetek esetében, amelyek az Amerikai Egyesült Államokban ú. n. befagyasztott követelésekkel rendelkeznek, a szállítások kezdettől fogva ennek számlájára fognak történni.

Az U. N. R. R. A. működéséhez szükséges *pénzügyi fedezetről* az „Egyesült Nemzetek“ és szövetségeseik önkéntes hozzájárulás alakjában gondoskodnak. Erre a célra a nemzeti jövedelem egy százalékát kell befizetniök. Jellemző számok, hogy ilyen alapon az Amerikai Egyesült Államoknak 1.500, Angliának 320, Kanadának 90, Ausztráliának 32, Dél-Afrikának 12, Újzéländnek 8, Indiának 35, Egyiptomnak és a délamerikai államoknak együttesen 495 millió dollárt kell befizetniök. Szovjet-Oroszországot és Kínát pedig mentesítették a pénzügyi terhek alól. (Nagy eredménnyként ismertették a lapok, hogy Szovjet-Oroszország az U. N. R. R. A. kiküldötteinek szabad utazási lehetőséget biztosított a maga területén.)

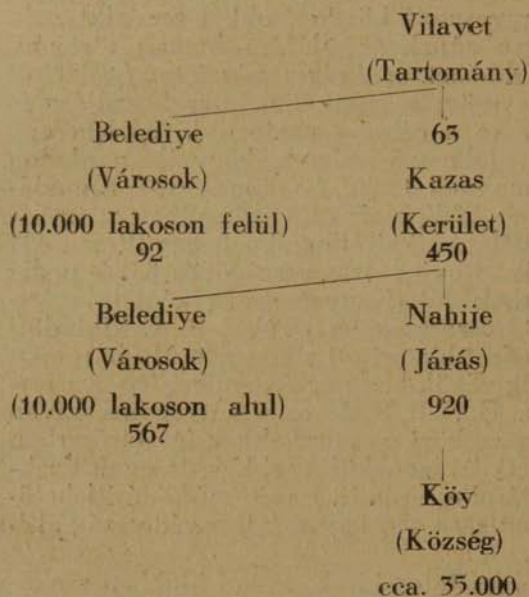
Megemlítésre kívánkozik végül, hogy az Atlantic City-ben tartott konferencia szerint az U. N. R. R. A. szorosán együtt kíván működni a már meglévő nemzetközi szervezetekkel, így elsősorban a Vöröskereszttel és a nemzetközi menekültügyi bizottsággal. Ezekről különösen adatszolgáltatásokra számít. Együttműködési lehetőséget kínál fel továbbá a *semleges országoknak* is. Svédország állítólag már közeledést mutat.

Az U. N. R. R. A.-val kapcsolatos hírek, a mai időkben szokásos módon, a pro- és antipropaganda által torzítottan érkeznek. Véleményt nyilvánítani emellett azért is nehéz, mert eddig még csak tervekről hallottunk, eredményekről még nem. Szervezeti szempontból kétségkívül hatalmas alkotás az U. N. R. R. A. Feladata pedig ehhez képest elég hálátlan: Kettős közvetítést kíván létrehozni, egyrészt az előnyomuló hadsereg katonai igazgatását kívánja felváltani és az igazgatást átadni a nemzeti kormányoknak, másrészt időben is a háborús és békés korszak közötti hézagot kívánja kitölteni. Az összhang biztosításának eddig még el nem ért mértékére lesz mindezekhez szükség. További nyílt kérdés végül, hogy az U. N. R. R. A. mennyire fogja az angolszászok céljait (talán anyagi, üzleti érdekeit is) szolgálni és mennyire mozdítja majd elő a világrészek és nemzetek közötti együttműködést.

Göbel József.

Törökország közigazgatási beosztása.¹

Török állam

ebből 500 lakoson feletti cca. 7000, 500 lakoson aluli cca. 18.000-

¹ Ernst Reuter: Die Selbstverwaltung in der Türkei (La Turquie Kema-
liste Nr. 47/1945) című tanulmánya alapján.

Más államok közigazgatási beosztásának hasonló ábrázolását lásd a *Köz-
igazgatástudomány* 1941. évf. 159, 321, 360, 393 és 394. lapjain, 1942. évf.
27. lapján.

A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNYI INTÉZET KIADVÁNYAI:

	Ara
1. Magyary Zoltán: A magyar közigazgatás racionalizálása. 1930.	—
2. Magyary Zoltán: A magyar közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása. 1931.	—
3a. Hantos Gyula: A magyar közigazgatás területi alapjai. 1931.	—
3b. Hantos Gyula: Administrative boundaries and the rationalisation of the public administration. 1932.	10 P
4. Magyary Zoltán: A magyar közig. rac. programja. 1932.	1 ..
5. Mártonffy Károly: A szabatos törvény. 1932.	4 ..
6. Fluck András: A budapesti közhivatali kézbesítő szolgálat. 1932.	2 ..
7. Kiss István: A magyar tanyai közigazgatás. 1932.	—
8. Martonyi János: A közigazgatási bírászkodás. 1932.	—
9. Julier Ferenc: A vezérkarok szervezete és működése. 1932.	1 ..
10. v. Guothfalvy-Dorner Zoltán: A nemzeti gazdasági tanácsok. 1932.	1 ..
11. Magyary Zoltán: The rationalisation of the Hungarian public administration. 1932.	1 ..
12. Magyary Z. Scientific management in public administration. 1933.	2 ..
13. Kodifikációs törekvések. Vladár Gábor, Magyary Zoltán, Mártonffy Károly és Oszwald István tanulmányai. 1933.	2 ..
14. Göbel József: Anyagbeszerzés. 1933.	2 ..
15. Magyary Zoltán: A Magyar Közigazgatástudományi Intézet. 1934.	4 ..
15a. Magyary Zoltán: The Hungarian Institute of Public Administration. 1934.	1 ..
15b. Magyary Zoltán: L'Institut Hongrois des Sciences Administratives. 1934.	1 ..
16. Szöllösy Zoltán: A közegészségügyi törvények egységes szerkezete. 1935.	4 ..
17. Ratkovszky Károly: Tanulmányok a nyugdíjkérdéshez. 1935.	4 ..
18. Kiss István: Csongrád megyei város közigazgatása. 1935.	—
19. Alsó László: A község-szervezés alapelvei. 1935.	6 ..
20. Mártonffy Károly: A közszolgálat utánpótlása. 2. kiad. 1937.	8 ..
21. Meznerics Iván—Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867—1937. 1937.	8 ..
22. Valló József: Közigazgatási eljárás. 1937.	4 ..
23. Menczer Károly: A francia és az olasz államtanács szervezete és működése. 1937.	5 ..
24. Drágffy Miklós: Az önkormányzat multja és jelene Franciaországban. 1937.	5 ..
25. Magyary Zoltán: Közigazgatási vezérkar. 1938.	1 ..
26. Vecseklőy József—Horváth Kálmán—Menczer Károly: Világvárosok közigazgatása. 1938.	—
27. Magyary Zoltán: Bulletin No 1. of the Hungarian Institute of Public Administration, 1934—1938. 1939.	1 ..
28. Drágffy Miklós: A testületi önkormányzat Franciaországban. 1939.	5 ..
29. Martonyi János: A közigazgatás jogszerűsége a mai államban. 1939.	4 ..
30. Magyary Zoltán—Kiss István: A közigazgatás és az emberek. 1939.	20 ..
31. Ratkovszky Károly: Tanulmányok a nyugdíjkérdéshez. II. 1940.	4 ..
32. Valló József: A service public eszméje a mai francia közigazgatási jogban. 1940.	5 ..
33. A szociális vármegye. 1941.	10 ..
34. Valló József: A hatályos jogszabályok összegyűjtése. 1941.	6 ..
35. Nagy Károly: Gazdasági közigazgatás a német nemzeti szocializmus rendszerében. 1941.	6 ..
36. Benárd Aurél — Karcsay Sándor: A német közszolgálati jog. 1942.	6 ..
37. Karay Kálmán: Olasz testületi önkormányzati jog.	12 ..
38. Valló József: Törvénytervezet az általános közigazgatási rendtartásról, indokolással. 1942.	6 ..
39. Vecseklőy József: Elnökválasztás Amerikában. 1942.	2 ..
40. Bereznai Aurél: Munkaerőgazdálkodás a mezőgazdaságban. 1943.	10 ..
Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. 1942.	30 ..
— A magyar közigazgatás tükre. 1932.	24 ..
— Közigazgatástudomány. Folyóirat. 1938—.	Évfolyamonként 15 ..